

**DENETİM KALİTESİNİN TAHAKKUKLARIN
GÜVENİLİRLİĞİ ÜZERİNDE ETKİSİ:
BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Rasoul ABDI

Doktora Tezi

İşletme Anabilim Dalı

Prof. Dr. Mehmet Suphi ORHAN

2016

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

Rasoul ABDI

**DENETİM KALİTESİNİN TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ
ÜZERİNDE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR
UYGULAMA**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet Suphi ORHAN**

ERZURUM – 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

19/02/2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "*Denetim Kalitesinin Tahakkukların Güvenilirliği Üzerinde Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama*" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Rasuol ABDİ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr Mehmet Suphi ORHAN danışmanlığında, Rasoul ABDI tarafından hazırlanan bu çalışma 19/02/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. / 1. slot
Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr Mehmet Suphi ORHAN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. A. Kadir BİLEN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Suat YILDIRIM

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ramazan YANIK

İmza:

İmza:

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
TABLolar DİZİNİ	X
ŞEKİLLER DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**DENETİM VE DENETİM KALİTESİ: TEORİK ÇERÇEVE**

1.1. DENETİM TANIMI	4
1.2. DENETİM HEDEFLERİ	4
1.3. DENETİM TARİHÇESİ	7
1.4. DENETİM HİZMETLERİN TALEBİNİ GEREKÇELENDİREN FAKTÖRLER	7
1.4.1. Çıkar Çatışması	7
1.4.2. Sonuçları.....	7
1.4.3. Karmaşıklık	7
1.4.4. Doğrudan Erişim Eksikliği.....	8
1.5. MALİ TABLOLARIN DENETİM HİZMETLERİ İÇİN TALEP HİPOTEZLERİ	8
1.5.1. Temsilcilik Hipotezi	8
1.5.2. Bilgi Hipotezi	8
1.5.3. Sigorta Hipotezi.....	9
1.6. GENEL KABUL GÖRMÜŞ DENETİM STANDARTLARI	9
1.6.1. Genel Standartlar	10
1.6.1.1. Yeterlilik ve Eğitim Standardı	10
1.6.1.2. Bağımsızlık Standardı.....	10
1.6.1.3. Mesleki Dikkat ve Özen Standardı	10
1.6.2. Çalışma Sahası Standartları.....	10
1.6.2.1. Planlama ve Yeterli Yönetim.....	10
1.6.2.2. İç kontrollerin İncelenmesi	11

1.6.2.3. Yeterli Sayıda Kanıt Toplama	11
1.6.3. Raporlama Standartları	11
1.6.3.1. Mali Tabloların Muhasebede Genel Kabul Görmüş İlkelerine Uygunluk	12
1.6.3.2. Değişmezlik Standardı	12
1.6.3.3. Açıklamanın Yeterliliği	12
1.6.3.4. Görüş Bildirme Standardı	12
1.7. DENETİMİN ÇEŞİTLERİ	12
1.7.1. Konusuna Göre Denetimin Çeşitleri	13
1.7.1.1. Finansal Tablolar Denetimi	13
1.7.1.2. Uygunluk Denetimi	14
1.7.1.3. Faaliyet Denetimi	14
1.7.2. Denetimin Kapsamına Göre Çeşitleri.....	14
1.7.2.1. Genel Amaçlı Denetim	14
1.7.2.2. Özel Amaçlı Denetim	14
1.7.3. Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri	15
1.7.3.1. İhtiyari Denetim.....	15
1.7.3.2. Yasal Denetim	15
1.7.4. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Çeşitleri.....	15
1.7.4.1. İç Denetim	15
1.7.4.2. Kamu Denetimi.....	16
1.7.4.3. Bağımsız Denetim	16
1.8. DENETİM KALİTESİ KAVRAMI VE TANIMI	16
1.8.1. Denetim Kalitesinin Tanımı	18
1.8.2. Denetim Kalitesinden Algılar.....	20
1.8.3. Denetim Kalitesinin Anlamı.....	21
1.8.4. Denetim Kalitesi ile Denetim Kalitesi Algulamaları Arasındaki Fark	24
1.8.5. Denetim Kalitesini Etkileyen Faktörler.....	25
1.8.5.1. Denetim firması Büyüklüğü	25
1.8.5.2. Denetim Firması Rotasyonu	27
1.8.5.3. Denetimcilerin Deneyimi.....	29
1.8.5.4. Denetimcilerin Aleyhine Hukuki Davalar	29

1.8.5.5. Denetim Faaliyetlerinin Yönetilmesi.....	29
1.8.5.6. İtibar Kazanma Motivasyonu	29
1.8.5.7. Denetçinin Sektörel Bilgi ve Tecrübesi.....	30
1.9. DENETİM KALİTESİNİN ÖNÜNDEKİ YOL	30
1.10. DENETİM KALİTESİNİN ÇERÇEVESİ.....	31
1.11. DENETİM KALİTESİ KONUSUNDA AMPİRİK KANITLAR VE TEORİK KONULAR	34
1.11.1. Denetim Kalitesi İçin Talep Etkenleri.....	36
1.11.1.1. İşletmelerin Risk Stratejileri	36
1.11.1.2. Temsilcilik Çatışmaları.....	37
1.11.2. Denetim Kalitesi Arzının Etkenleri	40
1.11.2.1. Denetim Risklerinin Yönetim Stratejileri.....	40
1.11.2.2. Denetimin Ücreti	41
1.11.3. Denetim Kalitesinin Ürünleri	44
1.11.3.1. Bilgilerin İtibarı	44
1.11.3.2. Bilgilerin Kalitesi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

TAHAKKUKLAR VE TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ

2.1. MUHASEBE VE MUHASEBENİN AMACI	47
2.2. MUHASEBENİN VARSAYIMLARI	48
2.2.1. Tahakkuk Esası.....	48
2.2.2. Süreklilik Esası.....	48
2.3. MUHASEBE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	48
2.3.1. Finansal Raporlamanın Amaçları	50
2.3.2. Muhasebe Bilgilerinin Niteliksel Özellikleri	50
2.3.2.1. Fayda ve Maliyet Dengesi	51
2.3.2.2. İhtiyaca Uygunluk (ilgililik).....	51
2.3.2.3. Güvenilirlik.....	51
2.3.2.3.1. Teyit Edici (confirmatory)	52
2.3.2.3.2. Eksiksizlik.....	52
2.3.2.3.3. Tarafsızlık	52

2.3.2.4. Karşılaştırılabilirlik.....	52
2.3.2.5. Önemlilik	52
2.3.2.6. İhtiyatlılık	53
2.3.3. Güvenilirlik ve Tarafsızlık	53
2.3.4. Güvenilirlik ve İhtiyaca Uygunluk.....	53
2.4. NAKİT ESASI MUHASEBE İLE KİYASLA TAHAKKUK ESASI	
MUHASEBE.....	54
2.5. TAHAKKUKLARIN TANIMLANMASI VE HESAPLANMASI.....	55
2.6. TAHAKKUKLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	57
2.7. TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ.....	59
2.8. TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİKLERİNE İLİŞKİN MODELLER	62
2.8.1. Healy Modeli (1985)	64
2.8.2. DeAngelo Modeli (1986)	64
2.8.3. Jones Modeli (1991)	65
2.8.4. Değiştirilmiş Jones Model (1995)	66
2.8.5. Dechow – Dichev Model (2002)	67
2.8.6. McNichols Model (2002)	69
2.8.7. Larcker ve Richardson (2004) Modeli	70
2.9. DENETİM KALİTESİ VE TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ	
İLİŞKİSİ	70
2.9.1. Denetim Firması Büyüklüğü ve Tahakkukların Güvenilirliği İlişkisi.....	75
2.9.2. Denetim Firması Rotasyonu ve Tahakkukların Güvenilirliği İlişkisi	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENETİM KALİTESİNİN TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ

ÜZERİNDE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	80
3.2. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ.....	81
3.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	81
3.4. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DEĞİŞKENLERİNİN TANIMI.....	88
3.5. PANEL VERİ	91
3.5.1. Statik Panel Veri Modelleri	92

3.5.2. Sabit Etkiler ve Tesadüfi (Rassal) Etkiler Modeli.....	93
3.6. BELİRLEME (SPESİFİKASYON- SPECİFİCATION) TESTLERİ	95
3.6.1. Hausman Testi	97
3.6.2. Breusch Pagan Lagranj Çarpanı Testi	98
3.6.3. Ardışık Bağımlılık (Serial - Temporal Correlation).....	99
3.6.4. Durbin Watson Testi	99
3.6.5. Panel Veri Analizinde Yatay-Kesit Birimleri Arasında Bağımlılık (Spatial – Contemporaneous Correlation).....	100
3.7. ARAŞTIRMA BULGULARI.....	102
3.7.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	103
3.7.2. Temel Model	105
3.7.3. Araştırmanın Modelleri	113
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	120
KAYNAKÇA	125
EKLER.....	136
EK 1. SONUÇLAR	136
ÖZGEÇMİŞ.....	141

ÖZET**DOKTORA TEZİ****DENETİM KALİTESİNİN TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ ÜZERİNDE
ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA****Rasoul ABDI****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Suphi ORHAN****2016, 141 Sayfa****Jüri: Prof. Dr Mehmet Suphi ORHAN****Prof. Dr. Ömer YILMAZ****Prof. Dr. A. Kadir BİLEN****Prof. Dr. Suat YILDIRIM****Doç. Dr. Ramazan YANIK**

Bu araştırmanın temel amacı, hisseleri Borsa İstanbul pay piyasasında işlem gören işletmelerinde, denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerine etkisi ekonometrik analiz yardımıyla incelemektir. literatürde açıklandığı üzere, gerek denetim kalitesinin gerekse tahakkukların güvenilirliği doğrudan ölçülmesi oldukça zordur. Bu nedenle, bu çalışmada, denetim kalitesinin göstergesi olarak, denetim firması büyüklüğü ve denetim firması rotasyonu, tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak ise, ihtiyari tahakkuklar kullanılmıştır. Araştırmada denetim kalitesiyle tahakkukların güvenilirliği arasındaki ilişkiyi incelemek için Larcker ve Richardson (2004) modelini kullanılmıştır. Araştırmada, Borsa İstanbul'un BIST100 endeksinde işlem gören işletmelerine ait 55 şirketin 2008-2014 yılları arasında veriler kullanılmıştır.

Araştırmada denetim firmasının büyüklüğü ve denetim firmasının rotasyonu ile ihtiyari tahakkuklar arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla iki ayrı regresyon modeli kurulmuştur. Sonuçlar, denetim kalitesi göstergesi olarak denetim firması büyüklüğü ve denetim firması rotasyonu, ihtiyari tahakkuklar üzerine pozitif etkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Denetim kalitesi, Tahakkukların güvenilirliği, Denetim firması büyüklüğü, Denetim firması rotasyonu.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**THE EFFECT OF AUDIT QUALITY ON ACCRUAL RELIABILITY: AN
APPLICATON ON BORSA ISTANBUL**

Rasoul ABDI

Advisor: Prof. Dr.Mehmet Suphi ORHAN

2016, Pages: 147

Jury: Prof. Dr. Mehmet Suphi ORHAN

Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Prof. Dr. A. Kadir BİLEN

Prof. Dr. Suat YILDIRIM

Assoc. Prof. Dr. Ramazan YANIK

This study aims mainly to investigate the effect of audit quality on accrual reliability of listed companies on Istanbul Stock Exchange in accordance with econometric analysis. As it is mentioned in the literature, it is quite difficult to measure directly the audit quality and accrual reliability. For that reason, in this study, as an indicator of audit quality, audit firm tenure and audit firm size have been used; as an indicator of accrual reliability optional accrues have been dealt with. In the study, Larcker and Richardson (2004) model has been used in order to analyse the relationship between audit quality and accrual reliability. The study covers 55 listed companies on Istanbul Stock Exchange during 2008-2014 periods.

In this study, in order to analyse the relationship between audit quality and accrual reliability using audit firm size and audit firm rotation, two different regression models have been established. Research findings indicate that audit firm rotation and audit firm size have positive effects on discretionary accruals.

Keywords: Audit quality, Accruals reliability, Audit firm size, Audit firm rotation.

KISALTMALAR LİSTESİ

AAA	: American Accounting Association (Amerikan Muhasebe Birliği)
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants (Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü)
ASQC	: American Society for Quality Control (Amerikan Kalite Kontrol Derneği)
FAS	: Financial Accounting Standard (Finansal Muhasebe Standardı)
FASB	: Financial Accounting Standards Board (Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu)
GAAS	: Generally Accepted Auditing Standards (Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları)
GAAP	: General Accepted Accounting Principles (Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ve Standartları)
GKGMİ	: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
IAASB	: International Auditing and Assurance Standard Board (Uluslar arası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu)
IAS	: International Accounting Standards (Uluslararası Muhasebe Standartları)
IFAC	: International Federation of Accountants (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu)
ISAs	: International Standards on Auditing (Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları)
ISQC	: International Standard of Quality Control (Uluslararası Kalite Kontrol Standardı)
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
PCAOB	: Public Company Accounting Oversight Board (Halk'a Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu)
SEC	: Securities and Exchange Commission (ABD Menkul Kıymetler Komisyonu)
SMMM	: Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu

- CPAB** : Canadian Public Accountability Board (Kanada Kamu Gözetim Kurulu)
- IASC** : International Accounting Standards Committee (Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi)
- TMSK** : Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Bağımsız Denetim Mesleğinin Belirlediği Standartlar	9
Tablo 1.2. Denetim Çeşitleri	13
Tablo 1.3. Menfaat Sahiplerince Denetim Kalitesinin Anlamı	21
Tablo 1.4. Denetim Kalitesi İçin Talep Alanında İncelenmiş Çalışmalar.....	39
Tablo 1.5. Denetim Kalitesi İçin Arz Alanında İncelenmiş Çalışmalar.....	43
Tablo 3.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	104
Tablo 3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	105
Tablo 3.3. Panel Birim Kök Testi Sonuçları	107
Tablo 3.4. Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları	109
Tablo 3.5. Granger Nedensellik Analiz Sonuçları	110
Tablo 3.6. Birim ve Zaman Etkilerini Gösteren F ve LM Test Sonuçları	111
Tablo 3.7. Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları	112
Tablo 3.8. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	113
Tablo 3.9. Panel Birim Kök Testi Sonuçları	114
Tablo 3.10. Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları	115
Tablo 3.11. Granger Nedensellik Analiz Sonuçları.....	116
Tablo 3.12. Birim ve Zaman Etkilerini Gösteren F ve LM Test Sonuçları.....	117
Tablo 3.13. Rassal Etkili Model Tahmin Sonuçları	118

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Denetim Kalitesinin Çerçevesi 33
Şekil 1.2. Denetim Kalitesi Araştırmasının Sınıflandırması ve Çerçevesi 35

GİRİŞ

Son yıllarda gerçekleşen küresel mali krizler ve uluslararası ekonomide kriz yaratan diğer olaylar sonucunda kaliteli ve geçerli mali raporların önemi hakkında denetim mesleğinin önde gelen dernekleri tarafından eleştirilere neden olmuştur. Enron, Parmalat ve WorldCom gibi şirketler ve Lehman Brothers ve Northern Rock gibi büyük bankaların iflası, denetim mesleğinin suçlanmasına sebep olmuştur. Ayrıca bu olaylar mali raporlamaların diğer alanları ve farklı açılardan denetim kalitesinin önemini vurgulamaktadır. Kaliteli mali raporlama, mali raporlama zincirinin her bir halkasının doğruluğuna bağlıdır. Günümüzde ticaret ve iş dünyası pek çok değişikliğe uğramıştır ve bilgi devrimi, yaşam ve çalışma biçimimizi oldukça etkilemiştir. Küreselleşme, sadece ticareti değil, birçok mesleği kendi etkisi altına almıştır. Bu durum şu anlama gelmektedir: Profesyonel işlerin sonucu hakkında daha fazla ilgi için talep artmıştır ve artık klasik sistemler ve yöntemlere güvenilmiyor. Denetim mesleği de bu durumdan müstesna değildir. Bu meslekte artan rekabet nedeniyle, denetim kurumları hizmetlerini daha üstün bir kalite ile piyasaya sunmanın önemini fark etmişlerdir. Denetim kalitesi konusunda en yaygın açıklamalardan biri DeAngelo (1981) tarafından yapılan tanımdır. O denetim kalitesini şöyle tanımlamıştır: Denetimci tarafından denetimi yapılan şirketin muhasebe sisteminde veya mali tablolarında bir yanlışlığı veya hilenin bulunması ve ayrıca tespit ettiği bu yanlışlığı veya hilenin dürüst bir şekilde raporlanması olarak tanımlanmaktadır.

İşletmelerin raporlanmış mali tabloları için denetim, katma değer sağlamaktadır, zira incelemenin sonucu, mali tabloların içeriğinin güvenilirliğini ve ihtiyaca uygunluk (ilgililik) olduğunu raporlamaktadır. Şimdi bahsedilen önemli husus şu ki yapılan denetimlerin kalitesi ne derecededir? Bu bağlamda, bir çok çalışma yapılmıştır ve denetim kalitesini ölçmek için çeşitli göstergeler sunulmuştur. Ayrıca yapılmış denetimler farklı kalitelerde olduklarından dolayı mali tablolarda sunulan hususların güvenilirliği ve ihtiyaca uygunluk (ilgililik) raporu ve değerlendirmesi sonucu, düşük veya yüksek kaliteli denetimlerin etkisinde kalabileceğini bekleyebiliriz.

İşletme sahipleri ile yönetimin ayrılması, yönetimin kendi menfaatleri doğrultusunda ve hissedarların menfaatlerinin tersine kararlar almaları imkanını sağlıyor. Temsilcilik sorunu olarak bilinen çıkar çatışması, menfaat sahiplerinin fayda

fonksiyonunda farklılıkların bulunmasından doğmaktadır. İşletme sahipleri ve yönetim arasında çıkar çatışması teorisini göz önünde bulundurarak, ticari birimlerin yönetimi, menfaatlerini maksimumuna ulaştırmak için mali tablolarda ele geçirebildiklerini iddia edebiliriz. Watts ve Zimmerman(1978)'de şunu anladılar ki muhasebe yöntemlerinin kullanılmasında kurumların davranışlarının tahmini ve açıklaması için muhasebe ispat teorisi literatüründe genelde 3 varsayım kullanılmıştır: yönetimi ödüllendirme varsayımı, borç varsayımı ve siyasi maliyetler varsayımı.

Yönetimi ödüllendirme varsayımında, yönetimi ödüllendirme programını uygulayan şirketlerde, ödülleri artırmak için müdürler cari dönemin karını yükselten yöntemlerden yararlanmaya çalışıyorlar. İkinci varsayımına göre eğer müdürler, kredi verenlerle, muhasebe sisteminin bilgilerine dayalı şirket borçlarının miktarı hakkında koşullarını içeren bir sözleşme yapsalar onlar dönem karını daha fazla gösteren veya varlıkları borçlara göre veya sermayeyi borçlara göre daha iyi durumda gösteren yöntemleri kullanmaya ilgi gösterecekler. Siyasi maliyetler varsayımı, yani büyük şirketler, siyasi açıdan daha az dikkat çekmek için dönem karını daha az gösteren yöntemlerin kullanılmasını tercih ediyorlar. Tahakkuklar genelde yönetimin tahminleri, ön görmeleri ve yargılamaları ile birlikte olur. Bu yüzden yani zihinsel olduğundan ölçmelerde kasıtlı veya kasıtsız hatalara sebep olabilir. Ancak sahipler ve müdürler arasındaki çıkar çatışması sorununa göre yönetim tarafından kasten hatalar yapılma ihtimali daha yüksektir. Ortaya çıkan soru şudur: mali tabloları manipülasyon veya Schipper (1989)'da dediği gibi kişisel çıkarları sağlamak için kurum dışı mali raporlama işleminde yöneticilerin müdahalelerine karşı yatırımcıları nasıl destekleyebiliriz?

Kar yönetimi ile ilgili yapılan araştırmalarda ihtiyari tahakkuklar yani yönetim tarafından değiştirilebilen hususlar, önemli bir rol oynamaktadırlar. Tahakkuklar, kâr ile nakit akışlar arasında fark oluşmasına sebep olur ve sonuçta eğer nakit akışlarda ele geçirilmezse, yöneticilerin tek değiştirebildikleri şey ihtiyari tahakkukların azaltılması veya yükseltilmesi (bu durum tahakkukların güvenilirliğinin azalmasına sebep olur) olacaktır. Yönetim tarafından ihtiyari tahakkuklarda ele geçirmeyi ve muhasebe yöntemlerinin seçilmesinde yönetimin yorumlamalarını engellemenin en etkili yöntemi denetim olacaktır.

Böylece denetimcilerin bulguları ile şirketin içi ve dışı kişileri arasında denetim yorumlaması şeklinde bir iletişim aracı oluşuyor ki şirketin karşı karşıya kaldığı sorunlar hakkında mali tabloların kullanıcılarına uyarı vermekte önemli bir rol oynamaktadır. Diğer hususlar arsında denetimin rolü, finansal tabloların güvenilirliği hakkında onaylama ve güvence sağlamaktır.

Denetimciler, yönetim tarafından muhasebe yöntemlerinin seçiminde etkili olabilirler ve bu yüzden raporlanmış muhasebe bilgilerinin güvenilirliği ve dengeli bir finansal tablosunun sunulmasında etkili olabilirler. Sonuç olarak, bağımsız ve yetenekli denetim kurumu (yüksek kaliteli denetim ile) sunulan muhasebe hatalarını teşhis edebilir ve hataları düzeltmekte ve güvenilir finansal bilgilerin raporlamasında işletmeni etkileyebilirler. Daha kaliteli bir denetim kurumu, muhasebe yöntemleri hakkındaki yönetimin yorumlarına ve muhasebenin tahakkuklarını değiştirme amacına ve ayrıca kâr yönetiminde etkili olabilir. Ayrıca alacaklar, borçlar ve stoklar gibi hesaplar (ihtiyarı tahakkuklar ile ilgili hesaplar) daha çok olursa daha iyi bir denetim ve daha kaliteli bir denetim için talepler artar.

BİRİNCİ BÖLÜM

DENETİM VE DENETİM KALİTESİ: TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde denetim ve denetim kalitesi ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu kapsamda denetim tanımı, denetim ve denetçi türleri, denetimin hedefleri, denetim tarihçesi, denetim hizmetleri için talep hipotezleri ve denetim standartları incelenerek denetimde kalite kavramı üzerinde durulmuştur. Bölümün sonunda ise denetim kalitesi, denetim kalitesinin çerçevesi, önemi ve denetim kaliteyi etkileyen faktörler açıklanmıştır.

1.1. DENETİM TANIMI

Denetim; muhasebe belgeleri ve mali tabloların temellerini oluşturan diğer belgelerin değerlendirmesidir. Denetimciler, iç kontrol sistemlerinden bilgi elde ederek, belgeleri denetleyerek, varlıkları izleyerek, şirketin iç ve dış kaynaklarını soruşturarak ve diğer inceleme yöntemlerini uygulayarak, şirketin mali durumu ve ilgili dönemin faaliyetleri hakkında mali tablolar için gereken delillerin toplamasını sağlarlar (Akdoğan, 1988).

Başka bir tanıma göre denetim süreci, ekonomik faaliyetler ve olaylar ile ilgili iddialar hakkında bilgilerin toplaması ve tarafsızca değerlendirmesi için düzenli ve kuralı bir süreçtir. Bu işlem sırasında iddialar ile öngörülen kriterler arasındaki tutarlılık oranı belirlenir ve menfaat sahiplerine raporlaması gerçekleşir (Kepeçi, 2004).

1.2. DENETİM HEDEFLERİ

19.yüzyılın sonlarına kadar denetimin amacı sahtecilikleri ortaya çıkartmaktı. Yirminci asrın başlarında denetim, sahtekarlıkları ortaya çıkartmaktan uzaklaşıp ve yeni hedefine doğru yani mali durum, ve mali durumun değişiklikleri, işlemleri ve sonuçları hakkında mali tabloların doğru ve gerçeğe uygun bir sonuç sunup sunmadığı doğrultusunda hareket etmektedir. Ancak sahtekarlıkları ortaya çıkarmak hala denetimin küçük bir alt hedeflerindedir, zira denetimcinin yorumlarında gerçekleşen yanlışlıklar veya sahtekarlıklar, mali tabloları etkilemektedir. Sahtekarlığı önlemek denetimcinin

değil müdürün görevidir; denetimcinin varlığı sahtecilik potansiyeli olanların amaçlarına ulaşmasını engeller.

T.A.Lee Şirketlerin Denetimi (Company Auditing) isimli kitabın yazarı, denetimin amacını aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

a) Denetimci, mali tablolarda yazılan mali bilgilerin itibarını sağlamak üzere aşağıdaki hususlarda kendi ekspertiz ve bağımsız yorumunu beyan etmelidir;

i- Ekonomik olaylar, faaliyetler ve ilgili muameleler ile bilgilerin ilişkili olması ve bu bilgilerin düzenli olarak muhasebenin yaygın ilkelerine göre şirketin faaliyet türüne uygun olarak sunulmasını ve oldukça yeterli şekilde açıklandığını güvence altına alması.

ii- Belirli bir grubun çıkarlarını dikkate almaksızın, mali tabloların hazırlanması, sunulması ve açıklanmasında tarafsızlık güvencesini sağlamak amacıyla hissedarların özel menfaatleri ile ilgili bilgilerin doğruluğunun sağlanması.

b) Denetimcinin, mali tablolar hakkında yorumlaması ve onlara itibar kazandırması amacıyla muhasebe sistemleri tarafından işlenmiş bilgilerin dikkat ve güvenilirliğini değerlendirip ispatlanması

c) Denetimci, herhangi bir şüpheye rastlanması durumunda, müdürlerin sahtekarlık ve yanlışlık ihtimali hakkında bilgi sahibi olduklarından ve gerekenleri yapacaklarından emin olmalıdır. Denetimci, işbu sonucu mali tablolar hakkında yapacağı yorumlama sırasında dikkate almalıdır.

1997 yılında İngiltere’de bir araştırma çerçevesinde bir anket düzenlenip ve şirketlerin muhasebeciler, finansal yöneticiler, deneticiler, yöneticiler ve yönetim kurulu üyelerine gönderilmiştir. Bu ankette şirketlerin denetim amaçlarının önemlilikleri açısından sırasıyla 1 ila 14’e kadar yazmaları istenmiştir.

Deneticilerin %65’i, muhasebecilerin %96’sı ve yöneticilerin %77’si; mali hesapların dikkat ve doğruluğunun garanti altına alınmasını denetim amaçlarından biri olarak yazmışlardır.

Deneticilerin %77’i, muhasebecilerin %96’sı ve yöneticilerin %61’si; müdürlerin performansının yorumlanabilmesini denetim amaçlarından biri olarak yazmışlardır.

Denetimcilerin %65'i, muhasebecilerin %96'sı ve yöneticilerin %54'ü; hesapların incelemesi ve vergilerin teşhisinin konulmasını denetim amaçlarından biri olarak yazmışlardır.

Denetimcilerin Cevaplarının Analizi:

a) Denetimcilerin hepsi, mali tablolar ile ilgili yorumlamayı denetimin ilk amacı olarak belirlemişlerdir.

b) Denetimcilerin %50'si muhasebe evrakları ve defterlerinin dikkat ve doğruluğunu kanıtlamayı denetimin ikinci amacı olarak belirlemişlerdir.

c) Denetimcilerin %35'i ticaret kanununda yazılı kanuni gerekçelerin uygulanmasından emin olmayı denetimin üçüncü amacı olarak belirlemişlerdir.

d) Halbuki denetimcilerin %95'i sahtecilik ve büyük hataların bulunmasını denetimin hedeflerinden saymışlardır.

Muhasebecilerin Cevaplarının Analizi:

Muhasebecilerin çoğu mali tablolara göre yorumlayabilmeyi, defterlerin güvencesini sağlamayı ve kanuni gerekçelerin uygulanmasını denetimin esas amaçlarından bilirler.

Yönetim Kurulu Üyelerinin Cevaplarının Analizi:

Mali tablolara göre yorumlayabilmeyi, kanuni gerekçelerin uygulanmasını ve muhasebe belgelerinin güvenilirliğinin ispatı ve incelenmesini denetimin öncelikli amaçlarından saymışlardır.

Beck (1976) Avustralya'da bir araştırma yapılmış ve yatırımcıların %93'ü denetimcilerin mali hesaplarının dikkat ve doğruluğunu garanti ettiklerine, %81'i şirketin mali durumunun iyi olduğunu garanti ettiklerine inandıklarını beyan etmişlerdir (Beck 1976).

Denetimcilerin görev ve rolü hakkında farklı algılamalar oluşmuştur ve bu yüzden gelişmiş toplumlar, denetim raporlarının kullanıcılarına eğitim vermek için geniş çapta faaliyetlerde bulunurlar ki, sonucu denetim raporun yeni formunda görebiliriz. Denetim raporunda önsöz olarak denetimci ve müdürün görev ve sorumluluklarını belirten bir yazı eklenmiştir. Denetimin amacı mali tablolar hakkında yorum yapmak ve önemli bir tahrif olmadığından makul bir güvence sağlamak olarak belirlenmiştir.

1.3. DENETİM TARİHÇESİ

Milattan 300 ila 500 yıl kadar önce, Amerika'nın kuruluşundan önce Yunanistan'ın Atina şehrinde denetim hizmetlerinin izleri görünmüştür. Yunanistan'ın Site'lerinin her birinin gelirleri ve giderleri muteber muhasebecilerden oluşan 3 kurul tarafından değerlendirip onaylanmaktaydı. 1394 senesinde İtalya'nın Pizza şehrinin mali defter ve belgeleri Yunanistan'da olduğu gibi denetim ve değerlendirme altına alınmıştır. 1500 -1850 seneleri arasında denetim ve ilgili hizmetlerin uygulaması önemli ölçüde genişletilmiştir ki, bu gelişme Avrupa Sanayi Devrimi'nin sonucudur.

1844 senesinde İngiltere devleti yeni bir kanun tasvip etti, bu kanun işletmelerin hisse sahiplerini denetlenmiş mali tablolarını sunmaya mecbur ediyor ancak denetim işlemlerinin uygulaması için bağımsız denetimcilerin hizmetlerinden yararlanma hakkında karar vermesini hisse sahiplerine devrediyordu (Güredin, 2007).

1.4. DENETİM HİZMETLERİN TALEBİNİ GEREKÇELENDİREN FAKTÖRLER

Amerikan Muhasebe Birliği (AAA) göre denetim hizmetlerin talebini gerekçelendiren faktörler aşağıdaki gibidir (AAA, 1979):

1.4.1. Çıkar Çatışması

Bilgi sunucusu ile kullanıcısı arasında çıkar çatışması, hazırlanan ve sunulan bilgilerin tarafsız olmasıyla sonuçlanabilir.

1.4.2. Sonuçları

Muhasebe ve finansal raporlama sisteminden doğan bilgiler karar veren kişi için önemli ekonomik sonuçlar yaratabilir.

1.4.3. Karmaşıklık

Verileri bilgilere dönüştürme işlemi ve bilgilerin kalitesi hakkında güven sağlamak için çoğu zaman ekspertiz hizmetlerden yararlanmak şarttır.

1.4.4. Doğrudan Erişim Eksikliği

Çoğu zaman kullanıcıların alınan bilgileri doğrudan değerlendirme ve kalite ölçme imkanları bulunmamaktadır.

1.5. MALİ TABLOLARIN DENETİM HİZMETLERİ İÇİN TALEP HİPOTEZLERİ

1.5.1. Temsilcilik Hipotezi

Denetlenmiş mali tabloların hazırlaması ve sunulması için iş sahipleri ile temsilciler arasında açık sözleşmelerin akdedilmesi, temsilcinin denetlenmesi için önemli bir araçtır. Böylece denetimi yapılan şirketin denetimcileri, inceleme ve karar vermek amacıyla kendi temsilcileri olarak tayin ediyorlar ki bu karar vermeler profesyonel gözetimlere tabidir. İşbu hipotez, ahlakı ilkelerin göz ardı edilmesinden doğan sorunları ve tehlikelerin azalmasında denetimin oynadığı rolünü göstermektedir. Temsilcilik hipotezine göre, mal sahibi ve temsilci arasındaki ilişkiler çerçevesinde denetimci, yönetmen temsilciliğinin masraflarını denetlemek ve kontrol etmek için sözleşmenin işlevsel ve ayrılmaz bir parçasıdır.

Jensen ve Meckling(1976) göre temsilci, şirketin iç işlemleri hakkında iş sahibinden daha fazla bilgiye sahip ise, müdürün kendi menfaatlerinin peşinde olduğunu ve haddinden fazla şirketin kaynaklarını kullandığını ve iş sahiplerinden kendi lehine servet aktarmaya çalıştığını düşünürse, akıllı davranan yatırımcılar şirketin menkul kıymetlerini fiyatlandırmada böyle davranışları dikkate alırlar ve bu tür menkul kıymetler için daha düşük bir tutar öderler (Lam, 1998).

1.5.2. Bilgi Hipotezi

Yatırımcıların denetlenmiş mali tabloları talep etmelerinin nedeni, yatırım ile ilgili kararlarda denetlenmiş mali tabloların yararlı bilgiler sunmasıdır. Dolayısıyla bilgi hipotezi, gözetim hipotezinin bir alternatif veya tamamlayıcısıdır, zira gözetmenlik sözleşmesinde yararlı olan birçok bilgi, yatırım ile ilgili kararlarda da yararlıdır (Wallace, 1980).

1.5.3. Sigorta Hipotezi

Denetim Hizmetlerine olan talep, müdürleri tahdit eden hukuki davaların oranı ile doğrudan ilişkilidir. Denetimci ve iş sahibinin, mali tablolarda bulunan kandırıcı bilgilerden dolayı üçüncü şahıslara verilen herhangi bir zarara karşı ortak sorumlulukları vardır. İşletmelerin denetimcileri ve müdürleri mali tablolarda açıklanan bilgiler ile ilişkileri olması nedeniyle, topluma karşı mesleki sorumlulukları bulunmaktadır. İşbu sorumluluk, bireyler ve grupların mali raporlama işlemlerinde bağımsız denetimciler aracılığıyla sigorta kapsamını oluşturmak için gereken motivasyona sebep olmuştur. Mali tablolarda raporlanan verilerin sorumluluğunu denetimciye devretmekle beraber müdürlerin aleyhine olan hukuki davaların hasarlarını önemli ölçüde azaltabilir. Zira müdürler ve diğer mesleki gruplar sigorta kapsamını oluşturmak için bir sigorta şirketi ile sözleşme akdetme yerine denetimci ve profesyonel hizmetlere ilgi gösterirler (Wallace 1980, 1987, 2004).

1.6. GENEL KABUL GÖRMÜŞ DENETİM STANDARTLARI

Denetim işleminin kalitesini ölçmek için standartlar, uygulanması gereken kurallardır, standartların varlığı, denetimcilerin yüksek kaliteye gösterdikleri ilgiyi ve tüm denetimciler arasındaki koordinasyonu simgeler. Eğer her bir denetimcinin denetim mesleği konusunda yüksek bir uzmanlığı varsa bu mesleğin toplumsal değeri artar ve toplum yorumlarına önem gösterir. AICPA tarafından 1947 yılında, kabul edilen genel kabul görmüş denetim standartları, üç ana başlık altında, tablo 1.1'de ayrıntılı olarak görülmektedir.

Tablo 1.1. Bağımsız Denetim Mesleğinin Belirlediği Standartlar

Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları		
Genel Standartlar	Çalışma Sahası Standartları	Raporlama Standartları
1. Yeterlilik ve Eğitim Standardı 2. Bağımsızlık Standardı 3. Mesleki Dikkat ve Özen Standardı	1. Planlama ve Yeterli Yönetim 2. İç Kontrolün İncelenmesi 3. yeterli sayıda Kanıt Toplama	1. Mali tabloların muhasebede genel kabul görmüş ilkelerine uygunluk standardı 2. Değişmezlik Standardı 3. Açıklamanın yeterliliği 4. Görüş Bildirme Standardı

1.6.1. Genel Standartlar

Genel standartlar, yeterlilik ve eğitim standardı, bağımsızlık standardı, mesleki dikkat ve özen standardı olmak üzere üç gruba ayrılır.

1.6.1.1. Yeterlilik ve Eğitim Standardı

Bağımsız bir denetiminin, muhasebe ve denetim alanında akademik eğitiminin olması ve denetim mesleği konusunda deneyimli ve bilgili, ayrıca denetimini yapacak sektörde etkin bilgilere sahip olması gerekmektedir (Erdoğan, 2006).

1.6.1.2. Bağımsızlık Standardı

Bir denetimci oy bağımsızlığı sahibi olmalı. Dolayısıyla bağımsız bir denetimci, denetim konusunda tarafsız davranabilmesi için iş ortamında veya iş sahibi ile herhangi bir ilişkisinin bulunmaması gerekmektedir ki bu husus bağımsız denetimcilik mesleğinin hayatta kalabilme unsurudur (Kaval, 2003).

1.6.1.3. Mesleki Dikkat ve Özen Standardı

Üçüncü genel standardın uygulanması, denetimcileri, denetimin her aşamasını yerine getirmelerine ve raporlamaya mecbur ediyor ve herhangi bir önemli kusuru ortadan kaldırıyor (Kaval, 2003).

1.6.2. Çalışma Sahası Standartları

İşlem Uygulamanın üç standardı, denetimcilerin ilgili mali tabloları yorumlayabilmeleri için yeterli delillerin toplanması ve değerlendirilmesi ile ilgilidir (Ahmet, 2012).

1.6.2.1. Planlama ve Yeterli Yönetim

Denetim mesleğinde yeterli bir planlama önemli bir husustur. İncelenecek bölümlerin bir kısmını yıl bitiminden önce ve bir kısmını da iş sahibinin elemanlarından temin edilebilir ve ayrıca işe başlamadan önce çalışanların görevlerini belirlemek

gerekiyor. Denetimcilerin planlamaya ek olarak yeterli yönetim ve gözetimleri de olmalıdır.

1.6.2.2. İç Kontrollerin İncelenmesi

İşletmede varlıkların korunması ve onları kontrol altına almak, istenmeyen olayların engellemesi ve muhasebe sisteminin kayıtlarından güvenli bilgi elde edebilmek için oluşturulan politika ve yöntemlere iç kontrol yapısı adı verilmektedir. Etkili bir iç kontrol sisteminin varlığı, yayınlanan finansal tabloların ve raporların doğruluk ve güvenilirlik sebep olur.

1.6.2.3. Yeterli Sayıda Kanıt Toplama

İşbu standart, mali tabloları denetiminin yorumlayabilmesi için bir temel oluşturmaktadır ki bu toplanan delillerin kalitesi ile ilgilidir.

1.6.3. Raporlama Standartları

Bu bölümün amacı, denetimi yapılan işletmenin mali tablolarının denetilmesine göre bağımsız denetiminin hazırladığı raporun şekli ve içeriği hakkında standartlar ve tavsiyeler sunmaktır. Bu bölümde yazılan konuların çoğu mali tablolara göre denetiminin hazırlayacağı raporla beraber bağımsız denetiminin diğer mali bilgiler hakkında hazırladığı raporlarda da kullanılabilir.

Denetimci, denetim delillerinden elde edilen sonuçları mali tabloların yorumlamasının temeli olarak incelemesi ve değerlendirmesi gerekiyor. Söz konusu olan inceleme ve değerlendirme, mali tabloların muhasebe standartlarına uygun bir biçimde hazırlanmasından emin olmaya tabidir. Raporlama standartları mali tabloların muhasebede genel kabul görmüş ilkelerine uygunluk, devamlılık standardı, açıklamanın yeterliliği ve görüş bildirme standardı olmak üzere dört standarttan oluşur (Dönmez vd., 2005).

1.6.3.1. Mali Tabloların Muhasebede Genel Kabul Görmüş İlkelerine Uygunluk

Denetim raporu, mali tabloların muhasebede genel kabul görmüş ilkelerine göre düzenlenip düzenlenmediğini belirtmesi gerekiyor. Şirketlerin finansal tablolarının sağlıklı olup olmadığının belirlenmesinde genel kabul görmüş ilkeleri anahtar konumundadır (Bozkurt, 1999).

1.6.3.2. Değişmezlik Standardı

Raporlama standardın ikinci bölümü devamlılık ilkesi ile ilgilidir. Bu standard göre denetim rapor muhasebe ilkelerinin cari dönemde de aynen geçen döneme göre olduğu gibi değişmeden uygulanmış bulduklarını açıkça belirtmelidir.

1.6.3.3. Açıklamanın Yeterliliği

Denetim raporunda aksine bir şey beyan edilmeyinceye kadar mali tablolarda ifşa olan bilgiler mantıksal olarak yeterli sayılacaktır.

1.6.3.4. Görüş Bildirme Standardı

Denetimin sonucu denetim raporunda açıklanır bu durumda denetçi mali tablolar hakkında genel bir görüş olmalı, yada herhangi bir görüş yapılamayacağını beyan etmelidir. Genel bir görüş yapılmazsa nedenlerini belirtmek lazım. Denetçinin ismi, mali tablolar ile ilişkili olduğu tüm hususlarda, rapor açıkça denetçinin yaptığı tüm işlemlerin özelliğini ve yüklendiği sorumlulukların miktarını açıklaması gerekiyor.

1.7. DENETİMİN ÇEŞİTLERİ

Muhasebe literatüründe denetim çalışmaları çeşitli açılardan sınıflandırılabilir genel olarak denetimin konusuna göre, kapsamına göre, yapılış nedenine göre ve denetim yapan denetçinin statüsüne göre dört ana gruba ayrılır.

Tablo 1.2. Denetim Çeşitleri

Denetimin Çeşitleri			
Denetimin konusuna Göre Denetim Çeşitleri	Denetimin kapsamına Göre Denetim Çeşitleri	Yapılış Nedenine Göre Denetim Çeşitleri	Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Çeşitleri
.Finansal tablolar denetimi .Uygunluk denetimi .Faaliyet denetimi	.Genel amaçlı denetim .Özel amaçlı denetim	.İhtiyari denetim .Yasal denetim	.iç denetim .kamu denetimi .bağımsız denetim

1.7.1. Konusuna Göre Denetimin Çeşitleri

Denetim konusuna göre, finansal tablolar denetimi, uygunluk denetimi ve faaliyet denetimi olmak üzere üç gruba ayrılır.

1.7.1.1. Finansal Tablolar Denetimi

Finansal tablolar denetimi, işletmenin Finansal tablolarının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve yasal düzenlemelere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği, işletmenin mali durumu ve faaliyet sonuçlarını doğru ve samimi olarak yansıtıp yansıtmadığı konusunda bir görüşe ulaşmak için yapılan çalışmadır. Finansal tablolar denetimine, muhasebe denetimi veya bağımsız denetimde denilmektedir (Melih, 2013).

Mali tabloların denetlenmesi, bağımsız denetimcilerin esas faaliyet konularında yer almaktadır. Bu tür denetimlerde, denetimci mali tabloların bütünlüğü hakkında yorum yapar ve kendi yorumunu, denetlenen mali raporların, bilanço tarihinde denetlenen şirketin mali durumun ve mali yılın nakit akışı ve işlemlerinin doğru ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığı hakkında beyan ediyor.

Bu tür denetimlerin amacı, mali tabloların hazırlanma şeklinin, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile uyumluluğunu belirlemektir. Mali tabloların denetimi genelde denetim kurumlarınca yapılmaktadır ve denetim raporlarından; hissedarlar, müdürler, yatırımcılar, bankalar, kredi sağlayanlar, mali analistler ve devlet kurumları yararlanmaktadır.

1.7.1.2. Uygunluk Denetimi

Bir işletmenin mali işlemlerinin ve faaliyetlerinin, işletme yönetimi, yasama organı ya da diğer yetkili kişi ve kuruluşlarca belirlenmiş yöntemlere, kurallara ve mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla incelenmesidir. Uygunluk denetimi işletme içi ve işletme dışı kişiler tarafından yapılabilir (Erdoğan, 2006).

1.7.1.3. Faaliyet Denetimi

Faaliyet denetimi bir kuruluşun önceden belirlemiş hedeflere ulaşip ulaşmadığı ve işletmenin verimli çalışıp çalışmadığını tespit etmek amacıyla yapılır ve işletmenin muhasebe dışında kalan faaliyetlerin inceleyen bir denetim türüdür. Politikalarını ve bu politikaların uygulama bulgularını değerlendirme ve ölçmeye yarayan denetim türüdür. Bu tür denetim, işletmenin iş akımını, yönetim başarısını ve organizasyon yapısını tespit etmeye yönelik geniş kapsamlı bir inceleme faaliyetidir (Moeller vd., 1999).

1.7.2. Denetimin Kapsamına Göre Çeşitleri

Kapsam açısından denetim çeşitleri genel amaçlı ve özel amaçlı denetim olarak ikiye ayrılabilir.

1.7.2.1. Genel Amaçlı Denetim

Muhasebe kayıtları ve işlemlerinin doğruluk ve güvenilirliğini belirtmek hedefiyle yapılan denetimdir. Finansal tablolar denetimi muhasebe işleminin özeti olarak bir genel amaçlı denetimdir.

1.7.2.2. Özel Amaçlı Denetim

Özel amaçlı denetim, yönetimin farklı konularda bilgi sağlamak amacıyla muhasebenin belli bir alanında kontrol yapmaktır. Vergi incelemeleri, bir işletmeye ortak olma isteyen kişiler tarafından yapılan incelemeler ve....Özel amaçlı denetimdir (Erserim, 2007).

1.7.3. Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri

Yapılış nedenine göre denetim türleri ihtiyari ve yasal denetim olarak ikiye ayrılabilir.

1.7.3.1. İhtiyari Denetim

Bu tür denetimde herhangi bir yasal zorunluluk yoktur ve ilgili taraflarca gerçek durumun ortaya çıkarılması hedefiyle yaptırılır. Bir banka tarafından kredi verilmeden önce, bir şirketin hisse senedini almadan önce ya da bir sıra yolsuzluk iddialarının yönetimle ilgili araştırılması gibi durumlarda ihtiyari denetim yaptırılabilir.

1.7.3.2. Yasal Denetim

Yasal denetim ve ya zorunlu denetim, yasa ile düzenlenen, şirketlere ve kuruluşlara bir yükümlülük olarak getirilen denetim türüdür. Bu tür denetimde çalışmalar nasıl, ne zaman, kimler tarafından ve denetim çalışmaları hangi esaslar çerçevesinde olarak belirlenir.örneğin Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tabi işletmeler, faktoring şirketleri, sigorta şirketleri, bankalar.... Bu tür denetimi yaptırmak zorundadırlar.

1.7.4. Denetçinin Statüsüne Göre Denetim Çeşitleri

Statüsüne açısından olarak denetim çeşitleri üçe ayrılır, iç denetim, kamu denetimi ve bağımsız denetim.

1.7.4.1. İç Denetim

İç denetim, iç kontrol sisteminin incelenmesi için ekonomi birimlerinin yönetimi tarafından oluşan bağımsız değerlendirme görevidir ki iç kontrol sisteminin yeterliliğini, kaynakların doğru ve uygun, ekonomik, verimli ve etkin bir şekilde kullanılması açısından denetliyor, değerlendiriyor (Tasarım ve etki açısından) ve raporluyor. Aslında iç denetim, tüm ekonomik birimlerde etkin bir yönetimin önemli bir parçasıdır ve iç kontrol sistemlerinde önemli bir yere sahiptir ve kontrolleri güçlendirmekle yönetimin görevlerini yerine getirmelerine yardım eder (Kepekçi, 2004).

1.7.4.2. Kamu Denetimi

Kamu denetimi kamusal kuruluşlara bağlı olarak çalışan denetçilerdir. Çeşitli devlet kuruluşları içinde kurulup örgütlendirilmiş olan bu denetim birimleri kamu ve özel şirketlerde devletin ekonomik politikasına, yönetmeliklere, yasalara ve kamu yararına bağlılık derecesini denetler (Ataman, 2000).

1.7.4.3. Bağımsız Denetim

Bağımsız denetim, denetlenen kurumun personeli olmayan denetimciler tarafından gerçekleştiriyor ve onların atamaları kurumun sahipleri ve ortakları tarafından yapılmaktadır. Bağımsız denetimcilerin raporlarından, kurum sahipleri ile birlikte bankalar, kredi sağlayanlar vb. gibi üçüncü şahıslarda yararlanıyorlar. Mali tabloların denetlenmesi, bağımsız denetimcilerin esas faaliyet konularında yer almaktadır. Bu tür denetimlerin amacı, mali tabloların hazırlanma şeklinin, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile uyumluluğunu belirlemektir. Mali tabloların denetimi genelde denetim kurumlarınca yapılmaktadır ve denetim raporlarından; hissedarlar, müdürler, yatırımcılar, bankalar, kredi sağlayanlar, mali analistler ve devlet kurumları yararlanmaktadır. Bu tür denetimlerde, denetimci mali tabloların bütünlüğü hakkında yorum yapar ve kendi yorumunu, denetlenen mali raporların, bilanço tarihinde denetlenen şirketin mali durumunun ve mali yılın nakit akışı ve işlemlerinin doğru ve genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığı hakkında beyan ediyor (Kepekçi, 2000).

1.8. DENETİM KALİTESİ KAVRAMI VE TANIMI

Son on yılda gerçekleşen küresel mali krizler ve uluslararası ekonomide kriz yaratan diğer olaylar sonucunda kaliteli ve geçerli mali raporların önemi hakkında denetim mesleğinin önde gelen dernekleri tarafından eleştirilere neden olmuştur. Ayrıca bu olaylar mali raporlamaların diğer alanları ve farklı açılardan denetim kalitesinin önemini vurgulamaktadır. Kaliteli mali raporlama, mali raporlama zincirinin her bir halkasının doğruluğuna bağlıdır. Günümüzde ticaret ve iş dünyası pek çok değişikliğe uğramıştır ve bilgi devrimi, yaşam ve çalışma biçimimizi oldukça etkilemiştir.

Küreselleşme, sadece ticareti değil, birçok mesleği kendi etkisi altına almıştır. Bu durum şu anlama gelmektedir:

Profesyonel işlerin sonucu hakkında daha fazla ilgi için talep artmıştır ve artık klasik sistemler ve yöntemlere güvenilmiyor. Denetim mesleği de bu durumdan müstesna değildir. Bu meslekte artan rekabet nedeniyle, denetim kurumları hizmetlerini daha üstün bir kalite ile piyasaya sunmanın önemini fark etmişlerdir.

Denetim kurumları, fiyat dışındaki alanlarda rekabet sağlamak için hizmetlerinde fark yaratmaya çalışıyorlar. ABD menkul kıymetler ve borsa komisyonu tarafından 1999 yılının Muhasebe Yılı ilan edilmesiyle birlikte denetim kalitesi konusundaki araştırmalar ilgi çekmeye başladı (Johnson, 1999). Ayrıca denetimin etkililiği ile ilgili bir toplantıda (POB, 2000) denetim mesleğinin, hızlıca değişen ortam ve çevre ile uyumlu olmadığı öne sürüldü. Bu kaygılar, denetim kalitesini etkileyen unsurların sürekli olarak araştırılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Onlar ayrıca denetim hizmetlerinin kalitesinin önemi ve rolünü yeni modern bir bakış ile tekrar masaya yatırdılar. Mali raporlama konusunda kalitenin mali raporlama ve denetim işleminin kalitesine ulaşmasına tabi olduğunu düşünüyorlar. Genel olarak bahsi geçen her bir aşamanın doğruluğu mali raporlamanın temin zincirinin bir unsuru olarak beyan etmişlerdir.

Mali raporlama temin zincirinde temel bir rolü olan gruplar ve unsurlardan biri olarak bağımsız denetimciyi gösterebiliriz. Dünya çapında hem sermaye piyasasında hem kamuda ve hem de özel sektörde mali raporlamaların kalitesini desteklemekte büyük bir rol oynamaktadır. Şöyle ki; yasal ve düzenleyici altyapıların varlığına önem verilmesi bu sektör için çok önemlidir, zira kamu çıkarını korumak için belirlenen amaçlar doğrultusunda yapılan bu işlemler ve faaliyetlerin sonucu sadece denetim hizmetlerinin kalitesini yükseltmek yoluyla gerçekleşmektedir, dolayısıyla denetim kalitesinin mahiyetine önem göstermek, Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) için büyük bir önem taşımaktadır.

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları (ISA) ve Uluslararası Kalite Kontrol Standardı (ISQC) düzenlenmesi yoluyla denetim hizmetlerinin kalitesini doğrudan desteklemek adına denetim hizmetlerinin kalitesinin optimizasyonuna başlamıştır. Şöyle ki bu standartlar,

her zaman kaliteli bir denetim gerçekleştirmek için bir destek vakfı olarak sayılmaktadır.

Buna rağmen önemli olan, denetim standartlarının, denetim kalitesini etkileyen bir unsur olarak ve profesyonel merciler ve dernekler tarafından kabul gören tek unsur olarak özenle dikkate alınmasıdır. Gerçi kullanıcıların anlayışı, tanımı ve algısı, denetimcilerin yetenekleri ve yeterlilikleri, ortamsal ve düzenleyici kurallar ve eylemler gibi diğer hususlar da denetim hizmetlerinin kalitesinde diğer etkileyici unsurlar ve faktörler olarak tanımlanmışlardır.

Denetim metinleri her gün gelişmekte ve değişmekte olduğundan dolayı denetim işleminin bir parçası olan işletme ortamında, mali raporlamaların standartları, kurallar ve teknolojide sürekli gerçekleşen değişimler ve gelişmeler ile uyum sağlamak vazgeçilmez bir konudur. Aksi takdirde bu değişimler ile uyum sağlanmaması halinde denetim kalitesine ulaşmak imkansızdır ve bu durum şu anlama geliyor; denetim kalitesinin unsurlarından her birinde gerçekleşen iyileşme, kalite konusunda diğer unsurların gelişmesini engellememelidir.

Diğer taraftan farklı menfaat sahipleri, büyük ihtimalle denetim kalitesi hakkında başka bir bakış açısına sahiptirler ve farklı bir kaliteye ulaşmak için farklı çözümler düşünmektedirler.

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) ortak bir vizyona ulaşmak üzere üreticiler, yatırımcılar, düzenleyiciler, denetimciler ve diğer muhalif gruplar, hükümet politikacıları ve diğer standart merkezleri dahil menfaat sahibi gruplar ile görüşlerimizi paylaşarak, görüşlerini alıp anlamaya ve değerlendirmeye çalışılması son derece önemlidir.

1.8.1. Denetim Kalitesinin Tanımı

Denetim kalitesi konusunda en yaygın açıklamalardan biri DeAngelo (1981) tarafından yapılan tanımdır. O denetim kalitesini şöyle tanımlamıştır: Denetimci tarafından denetimi yapılan şirketin muhasebe sisteminde veya mali tablolarında bir yanlışlığı veya hilenin bulunması ve ayrıca tespit ettiği bu yanlışlığı veya hilenin dürüst bir şekilde raporlanması olarak tanımlanmaktadır.

Denetimcinin önemli tahrifleri keşfetmesi denetimcinin yeterliliğine ve denetimcinin önemli tahrifleri raporlaması da denetimcinin bağımsızlığına bağlıdır. Bu kavram ile ilgili DeAngelo'nun başka bir tanımı bulunmaktadır, şöyle ki; denetimin gerçek kalitesi, denetim kalitesi hakkında kullanıcılar veya piyasanın algılamasına tabidir. Denetimin gerçek kalitesi hakkında bu tanımın kullanılması, denetimin kalitesinden algılamalar denetimin gerçek kalitesini yansıtan varsayıma dayanmaktadır.

Palmrose (1986) denetimin kalitesini, denetimcinin verdiği itibara göre tanımlıyor, denetimcinin amacı mali tablolarda güvence yaratmak olduğundan denetimin kalitesi, denetlenmiş mali tabloların önemli tahriflerden arı olması anlamına gelmektedir. Aslında bu tanım, denetimin sonucuna odaklanmış, yani denetlenmiş mali tabloların güvenilirliği, denetimin yüksek kalitesini taşımaktadır. Bu açıklama aşağıdaki soruyu ortaya koyuyor: kullanıcılar denetlenmiş mali tabloların güvenilirliğini nasıl değerlendiriyorlar?

Denetim kalitesi ile ilgili bu tanım, yapılmış denetimlere dayanmaktadır; zira denetlenmiş mali tabloların güvenilirliğini, denetim yapılmadan önce belirleyemeyiz. Dolayısıyla Palmrose'un tanım, denetimin gerçek kalitesine vurgu yapmaktadır.

Davidson ve Neu (1993) daha kapsamlı bir tanımda denetimin kalitesinin, raporlanan kar'da yapılan önemli tahrifler ve sahtekarlıkları bulması ve düzeltmesi konusunun denetimcinin yeteneğine bağlı olduğunu beyan ediyor. Dolayısıyla denetimcinin yeteneği, denetim kalitesinde önemli bir rol oynamaktadır. Farklı bakış açılarından değerlendirilmiş, geniş ölçüde iç ve dış faktörler, deneticilerin özellikleri (deneyim, yeterlilik, ahlak gibi), deneticilerin bağımsızlığı (işverenden, piyasa rekabetinden vb. bağımsız olması) ve kanuni durumu (zorunlu değişim, denetim ve denetim dışı hizmetler vb.) ile ilişkilidir.

Denetim kalitesi çok boyutlu olduğundan dolayı, adı geçen unsurlardan hangisinin deneticilerin yeteneğini belirlemekte etkili olduğu belli değildir. Dolayısıyla denetimin kalitesini doğrudan değerlendirip ölçemeyiz. Yetenekli ve bağımsız bir denetim kurumu, güvenilir mali bilgilerin raporlanması için mali tabloların hatalarını teşhis edebilir ve doğrusunu uygulamak üzere iş sahibini etkileyebilir. Bu amaca ulaşmak tamamen denetim kurumunun özelliklerine bağlıdır ve denetim kurumlarının bu özellikleri olumlu veya olumsuz denetim kalitesi ile ilgilidir (Chambers vd., 2008).

Titman ve Trueman'e göre daha kaliteli bir denetimci sunulan bilgilerin doğruluğunu teyit eder ve yatırımcılara şirketin değeri konusunda daha doğru tahmin yürütme fırsatını sunar (Titman vd., 1986).

1.8.2. Denetim Kalitesinden Algılar

Denetimin kavramsal kalitesinin algılanması ve denetimin gerçek kalitesi iki farklı kavramlardır. Gerçi denetimin gerçek kalitesi, denetim kalitesi algılamasından daha önemlidir, ancak denetimin gerçek kalitesini ölçmenin kolay olmadığını unutmamalıyız: zira denetimin gerçek kalitesi gözlemlenemez ve sadece denetim yapıldıktan sonra değerlendirilebilir. Örneğin, Palmrose denetimin gerçek kalitesini ölçmek için denetimcilerin aleyhine hukuki iddialardan yararlanılıyor(Palmrose,1986). Schauer (2000) denetimin gerçek kalitesini ölçme ölçeğini, denetimciler tarafından denetlenmiş mali tablolarda kabul gören muhasebe ilkelerinin ihlal raporu olarak belirlenmiştir.

Bazı çalışmalarda da ücret miktarını, denetimin kalitesinin ölçeği olarak belirlenmiştir. Palmrose (1986) araştırmasında denetim kalitesi ile ücret kalitesi arasındaki olumlu ilişkilerinden bahsetmiş.

Yapılan araştırmalar denetim kalitesini ölçmek için farklı öneriler sunmuştur. Turner ve Godwin denetimin kalitesini denetimcilerin önerilerinden yararlanarak net kar düzeltmesinde ölçmüştür (Turner vd., 1999). Bazı diğer çalışmalar, denetimin kalitesini doğrudan değerlendirmiştir. Örneğin Lam ve Chang (1994) işin gerçekleşmesi sırasında işin yönetimi ve kalite kontrol standartlarının uygulanmasını denetim kalitesinde bir fark olarak değerlendirmiştir.

Bugüne kadar denetimde kalitenin tanımı için pek çok çalışma yapılmıştır, buna rağmen hiç biri mesleki dernekler ve muhasebeciler topluluğu tarafından kabul görmemiş veya uluslararası toplum tarafından resmiyet kazanmamıştır. Zira temel olarak denetimin kalitesi tek boyutlu bir kavram değil, kapsamlı ve çok yönlü bir kavramdır ve denetimin kalitesini farklı faktörler doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bununla birlikte, bir grup denetim kalitesini doğrudan etkileyen unsurları daha fazla vurgulayabilir. Ama bu bakış açısı, sadece denetim kalitesini daha geniş bir kapsamda elde edilebilmiş sorusunu cevaplamak için yeterlidir.

Menfaat sahibi grupları arasında denetim kalitesi algılamaları farklıdır; zira her biri denetim işlemine olan doğrudan müdahalelerin miktarından etkileniyor ki, bunun vasıtasıyla denetim kalitesi değerlendirilebilir. Denetim kalitesi kavramında menfaat sahiplerinin farklı bakış açılarının olması herhangi bir unsurun tek başına denetimin kalitesini etki altına alamadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra menfaat sahiplerinin talepleri ve bakış açılarındaki ince farklılıklar ve mevcut karmaşıklıkları daha geniş ve daha derin anlamak için kapsamlı denetim kalite kavramını araştırmak yoluyla kavramların geliştirmesi gerekmektedir.

1.8.3. Denetim Kalitesinin Anlamı

Denetim kalitesinin tanımında menfaat sahiplerine ilgi göstermek önemli bir husustur. Şöyle ki denetim kalitesi ile ilgili iki grup menfaat sahiplerinin muhtemel bakışlarında aşağıdaki hususlar yer almaktadır:

Tablo 1.3. Menfaat Sahiplerince Denetim Kalitesinin Anlamı

Denetim Komitesi Açısından Kalite Anlamı			Yatırımcılar Açısından Kalite Anlamı		
Denetimin kalitatif değerlendirmesi	Denetim sürecinin kalitatif değerlendirmesi	Denetimini İletişim ve Etkileşimi	Denetimin Raporlaması	Denetimin İtibarı	Denetimin İlgililiği

Menfaat sahiplerinin bakışlarını ele aldığımızda denetici hissedarlara karşı daha dikkatli olması gerektiğini görüyoruz. Şöyle ki; acaba şirkette onların davranışları onaylanıp uygulanmış mı, zira denetim kalitesi konusunda diğerlerinin bakışını olumsuz yönde etkileyen en önemli sonuçlarından biri bu konuları vurgulamaktır.

Dolayısıyla birbirlerinin düşüncelerini ve bakışlarını anlamak ve belirlenen bakışları uygulamak, diğerlerin bakışını ve yorumunu etkileyebilir zira denetim kalitesindeki algılamalar, denetim kalitesinin artması doğrultusunda yapılan çabalar için kritik bir konu sayılmaktadır.

Kavramsal olarak denetim kalitesinin temel özelliklerini belirli 3 kalıp içinde değerlendirebiliriz. Bunlar, (veriler) girişler, çıkışlar ve faktörlerden ibarettir. Ki bu konu ile ilgili denetim işlemi dışında standart şekilde olan pek çok girişler bulunmaktadır.

Giriş unsurlarından biri, denetimcinin kendisidir ki bu giriş; denetimcinin becerisi ve deneyimi, ahlak ve değerler ve bakış açısını kapsamaktadır. Diğer bir önemli giriş ise güncel ve online denetçilik, iyi ve doğru bir süreç ile denetimin yapılmasıdır ki denetim araçlarının kullanılması ile sonuçlanan denetim yönteminin doğru yapılması ve ayrıca yeterince teknik desteğin ulaşılabilmesi gibi konular ile ilgilidir. Bütün bu unsurların hepsi denetim kalitesinin amacına ulaşmak ve desteklemek doğrultusundadır.

Denetim işleminde sunulan çıkışlar da denetimin kalitesinde önemli bir rol oynamaktadırlar, çıkışların çoğu hissedarlar ve diğer menfaat sahipleri tarafından kalitenin değerlendirilmesinin ölçütleri olarak değerlendiriliyor.

Örneğin mali tabloların denetim raporları, denetimin nihai ürünü olarak büyük ihtimalle görünebilir bir konu ve ürün olarak denetimin kalitesinin ölçülmesinde olumlu bir etkisi olacaktır. Şöyle ki eğer bu ürünü açıkça denetim işleminin bir sonucu olarak bilirsek aynı ölçüde ihtilaf konusu olan konular (değerlendiren birimin mali raporlamasının kalitatif yönleri gibi), işlemin uygulama yöntemleri ve iç kontrolde gerçekleşen eksiklikler konusunda denetim ile muhalif gruplar arasındaki iletişim ve etkileşimler artacak ve daha da belirgin olacaktır, zira bu konular denetimin kalitesini temelden etkiliyor.

Daha geniş ölçüde, daha geniş unsurlar bulunmaktadır ki onlarda denetim kalitesinin etkisi altındadırlar. Örneğin şirketlerin işlerinin yönetilme şekli, denetim kalitesini kolaylaştıran önemli hususlardan birisidir. Özellikle kurum içindeki ortamın koşullarını ve şeffaflık düzeyini ve ahlaki davranışları etkilediği zaman.

Olumlu ve güçlü kanun ve kurallar da denetimin kalitesini etkileyebilen unsurlardan biridir. Özellikle kanun ve kuralların belirgin bir çerçeve oluşturmasını sağladıkları ve denetim işleminde etkili olarak yer açtıkları zaman. Diğer taraftan kanun ve kurallar, denetimci işinin kalitesine gözetmen bir unsur ve düzenleyici bir işlem olarak rol alabilirler.

Denetimciler, mali müdürler ve CEO'lar arasındaki etkili görüşmeler ve tartışmalar da mali raporları etkileyen diğer hususlardandır ve aynı ölçüde de denetim kalitesini etkilemektedir. Örneğin mali bilgilerin yanlışlıklarının bulunması ve ifşa edilmesi doğrultusunda mali raporlama çerçevesini uygun bir şekilde kullanmak,

denetim kalitesini ve ayrıca dış kurumların denetim kalitesine olan bakışlarını etkileyebilmektedir, ancak bu etkilemeler tek taraflı değildir.

Açıktır ki, unsurların her biri kendilerine özel etkilere sahiptirler ve doğrudan veya dolaylı olarak denetim kalitesini etkilerler. Muhalif grupların bakış açısı ve önemine ek olarak denetimciler ile yapıcı ve şeffaf görüşmelerin, tartışmaların gerçekleşmesi de denetimin kalitesini etkiler. Bu hizmetin kalitesini iyileştirmek, kolaylaştırmak için mesleki kurumlar ve standart düzenleyen kurumlar gibi menfaat sahibi gruplar arasında sabit bir bakış açısı geliştirip hızlı bir anlayışla çevresel değişime yanıt vermek denetim kalitesinin kısmen kolaylaştırılmasında etkilidir.

Daha genel bir bakış açısında bahsi geçen çabalar aşağıdaki hususlarda Uluslararası Bağımsız Denetim standartlarının (ISA) iyileşmesine sebep olmuştur:

- I. Entegre bir denetim olarak denetimin genel yaklaşım ile ilgilenmek: Hedeflere odaklanma indüksiyonu, özenli denetimin yükseltilmesi, şüphenin önemini vurgulamak.
- II. Denetimci tarafından mesleki yanlış yorumlar yapılması açısından daha çok tehlike altında olan mali tabloların farklı yönleri ile ilgilenmek. Örneğin: işlemlerle ilgili adil tahminler ve değerlerin tahminleri konusunda.
- III. Denetim kanıtların kalitesine dikkat etmek, özellikle kurum dışı bilgiler ve kanıtları vurgulamak ve kanıtların değerlendirilmesi ve incelenmesi.
- IV. Diğer birimler tarafından sunulan hizmetlerden yararlanarak özellikle denetim ekibi ile ilgili olarak denetimcilerin konuların temellerinden yararlanarak bu memnuniyete varmaları gerekiyor. Bu durumdan iyi işi kendi denetim işlemi sırasında yaptıklarına dair kısmi güvence sağlamaları gerekiyor.
- V. Yapılan değerlendirmeler sonucunda denetimciler ve müdürler arasındaki açık ve yapıcı görüşmelerin önemini vurgulayarak denetimin iletişim ve etkileşimi, ilgili ve önemli konulara yardımcı olması ve kısmi güvence sağlaması ve ayrıca kullanıcıların dikkatini açık ve anlamlı bir yola odaklandırılması anlaşılmıştır.

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB), ISA denetim standartlarının olan önemli etkisi, global olarak tanınmış, resmiyet kazanmış ve kabul görmüş bir kriter yoluyla denetim kalitesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

1.8.4. Denetim Kalitesi ile Denetim Kalitesi Algılamaları Arasındaki Fark

Denetim literatüründe denetim kalitesi konusunda çeşitli tanımlar sunulmuştur. Bazı profesyoneller denetim kalitesini; yapılmış denetim ile denetim standartlarının uyumluluğunun oranı olarak tanımlamışlar ve diğer taraftan, birçok muhasebe araştırmacıları, denetim kalitesini açıklamak için başka yönler ortaya koymuşlar ki bu yönler çoğu zaman tamamen farklı tanımlara sebep olur. Muhasebe araştırmacıları açısından en yaygın denetim kalitesinin tanımı ise:

- i) DeAngelo 1981'de denetim kalitesini işletmenin muhasebe sisteminde veya mali tablolarında bir yanlışlığı veya hilenin bulunması ve ayrıca tespit ettiği bu yanlışlığı veya hilenin dürüst bir şekilde raporlanması olarak tanımlanmıştır (DeAngelo, 1981).
- ii) Denetimin önemli tahrifler içeren mali tablolar konusunda makul bir rapor hazırlamaması ihtimali (Lee 1994).
- iii) Denetimci tarafından raporlanan bilgilerin doğruluğu (Titman ve Truman, 1986).

Bu tanımlar denetimin gerçek bağımsızlık, yeterlilik ve ayrıca bağımsızlık ve yeterliliği algılamalarını kapsamaktadır. Gerçi denetim kalitesi algılamaları, denetimin gerçek kalitesi ile ilgilidir, ama bu kavram konusunda mutabık kalınan bir anlam bulunmamaktadır. Bu açıdan farklılığını korumak için denetimin gözetimi ve denetimin itibarı gibi kavramlar kullanılır ve tanımları, denetimin gerçek kalitesi ve denetim kalitesi algılarının açıklanması için kullanılmaktadır. Bu bağlamda denetimin gözetimi, mali tabloların bilgilerinin kalitesini etkiliyor. Denetimin gözetmenlik yeteneği ne kadar yüksek olursa, işletmenin ekonomik durumunu gösteren mali raporlar daha üstün bir kaliteye sahip olacaktır. Denetimin gözetmenlik etkisi, onun gerçek bağımsızlık ve yeterliliğine bağlıdır. Denetimin itibarı, bilgilerin itibarı ve güvenilirliği konusunda menfaat sahiplerinin algılama şeklini göstermektedir. Denetimin itibarı, denetimin bağımsızlık ve yeterliliği konusunda kullanıcıların algılarına bağlıdır ve denetimin mali tabloların bilgilerine katma değer yaratma kabiliyetini göstermektedir. Dolayısıyla itibar, denetim kurumu tarafından yapılmış tüm denetimler açısından değerlendirilmelidir. Halbuki denetimin gözetimini, her bir denetim projesi için ayrı ayrı olarak değerlendirmeliyiz.

1.8.5. Denetim Kalitesini Etkileyen Faktörler

Denetimler açısından denetimin kalitesini etkileyen faktörler genel olarak denetimin mali tablolarda önemli tahrifleri keşfetme veya keşfedilmiş önemli tahriflerin ekonomik amaçlarını ortaya koyma yeteneğini artıran faktörlerdir. Bu araştırmaların bazıları denetimin kararının kalitesi ve denetimin performansı ve etkinliği üzerinde olan etkisini değerlendirmiştir. Bu araştırmaların çoğu, denetimin kalitesini doğrudan değerlendirmemiş ama denetimin kararının kalitesini iyileştiren ve sonucunda denetimin kalitesini iyileştiren unsurları değerlendirmiştir. Bunlar aşağıdaki unsurlardan ibarettir:

1. Denetim firması büyüklüğü
2. Denetim firması rotasyonu
3. Denetimcilerin deneyimi
4. Denetimcilerin aleyhine hukuki davalar
5. Denetim Faaliyetlerinin yönetilmesi
6. İtibar kazanma motivasyonu
7. Denetçinin sektörel bilgi ve tecrübesi

1.8.5.1. Denetim firması büyüklüğü

Denetim hizmeti sunma konusunda yapılan en önemli araştırmalar, denetim firmasının büyüklüğü, denetim kalitesini etkilediğini gösteriyor. Bu araştırmaların bir çoğu, denetim firmasının büyüklüğü ile denetim kalitesi arasındaki olumlu ilişkiyi destekliyor.

David ve Neu (1993) göre büyük denetim kurumları, daha büyük müşterilere sahipler, bu yüzden denetimcilerden mali tablolarda mevcut tahrifleri bulmaları konusunda piyasanın beklentileri artıyor. Buna ek olarak, ampirik kanıtlar, daha büyük denetim kurumlarının daha kaliteli denetimleri olduğunu göstermektedir; zira küçük kurumlara göre denetimcilerin eğitimi için daha iyi kaynak ve imkanlara sahiptirler (David vd., 1993).

Lennox (1999), büyük denetim kurumlarının, küçük denetim kurumlarına göre doğru bir rapor sunmak için daha çok motive olduklarını gösteriyor. Araştırmalar

gösteriyor ki denetim konusu olan birimlerin mali kaynakları ne kadar çok ise, denetimcilerin bağımsızlığı da daha çok önem kazanıyor (Lennox, 1999).

Denetim kalitesi bölümünde sunulan çeşitli tanımlara göre söz konusu olan tanımlar denetimin yapılmasında denetiminin bağımsızlığı ve yeterliliği (gerçek bağımsızlık) boyutlarından farklı dereceler ve ayrıca kullanıcıların onların bağımsızlığı hakkındaki algılama şeklini kapsamaktadır. Gerçi denetimin anlaşılmiş kalitesi, denetimin gerçek kalitesi ile ilgili olabilir, ancak mutlaka de eşit değiller. Dolayısıyla, mesleki özen ve itibardan anlaşılmiş kalite ve denetim kalitesinin gerçek özelliklerini korumak için yararlanıyor. Dolayısıyla diyebiliriz ki denetiminin itibarı, söz konusu olan bilgiler hakkında menfaat sahiplerinin algılama şeklini etkiliyor ve denetiminin itibarı, denetiminin yeterliliği ve tarafsızlığı (görülen bağımsızlık) hakkındaki piyasanın algısına bağlıdır. Bu konu, mali tabloların itibarını artırmak (hatta kaliteli bilgilerin bulunmaması halinde) için denetiminin yeteneğini gösteriyor. Denetimci itibarının en önemli göstergesi, denetim kurumun boyutudur. Teorik açıdan, denetiminin itibarı ile denetiminin gözetim yeteneği arasındaki beklenen doğrudan ilişki için bir kaç delil bulunmaktadır. Daha itibarlı ve daha büyük denetim firmaları, daha küçük ve daha az itibarlı denetim firmalarla kıyaslandığında, daha fazla bir itibar ortaya koyup ve daha az ihtimalle önemli hatalar ve hukuki davaların risklerini göz ardı ederler. Büyük denetim firmaları, denetim testlerinin yönlendirilmesi için açıkça daha fazla kaynağa sahipler. Denetim kalitesinin ampirik araştırmalarının çoğu bu varsayımın sonucudurlar ki daha büyük denetimler, daha küçük denetimcilere göre daha fazla gözetim yeteneğine sahipler. Ünlü denetimleri olmayan işletmelerin yedek akçeleri, ünlü denetimler (Büyük ve ticari unvan sahibi) ile kıyasladığımızda daha fazladır.

DeAngelo, denetim kalitesini, denetim itibarı sözcüğü ile tanımlamış. O şöyle beyan ediyor ki menfaat sahipleri, denetim kurumunun boyutundan denetiminin itibarı yerine yararlanabilirler. DeAngelo (1981), şöyle bir mantık yürütüyor; eğer işletmeler arasında bir fark yoksa o zaman daha fazla işletmeleri olan büyük denetimler işletmeği kaybetmemek doğrultusunda bulunmuş tahriflerin ifşasında kusur işlemek için daha az motivasyonları vardır.

Kar kalitesinin bileşenleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar gösteriyor ki markalı olan denetmciler tarafından denetlenmiş işletmeler, kar yönetimi için daha fazla motive olsalar da, marka olan denetmciler kar yönetimini sınırlıyorlar.

Söylediğimiz gibi denetim kalitesini ölçen en önemli gösterge, denetimin boyutudur ki bunların arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır şöyle ki denetimin boyutu ne kadar büyükse denetimin kalitesi de daha üstün olacaktır. Daha büyük denetimi şirketler itibar ve değerlerine ek olarak personel eğitimi ve işletmelere karşı bağımsızlığın korunması (görünen ve gerçek) ve diğer etkili ve önemli hususlar, denetim kalitesinin artmasında başarılıdır.

1.8.5.2. Denetim Firması Rotasyonu

Denetçi rotasyonu, bir işletmenin, denetim faaliyetlerini yapan denetçilerinin belirli dönemlerde değiştirilmesi anama gelir. Rotasyon uygulaması ile bir işletmenin sürekli olarak farklı denetçiler tarafından denetlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece denetimde bağımsızlığın ve tarafsızlığın sağlanması ve korunması sağlayarak denetim kalitesini etkiler.

Büyük anonim şirketlerde ekonomik faaliyetlerin yapısından doğan bilgilerin asimetrisi ve firma sahipleri ile yönetim arasındaki çıkar çatışması nedeniyle anonim şirketlerde mülkiyet ile yönetimin ayrılması; temsilcilik maliyetlerinin azaltılması için yönetim tarafından hazırlanan raporların bağımsız ve yetkili kişiler tarafından denetlenmesini gerektiriyor. Son yıllarda Enron, Parmalat ve WorldCom gibi şirketler ve Lehman Brothers ve Northern Rock gibi büyük bankaların iflası, denetim mesleğinin suçlanmasına sebep olmuştur. Bu husus ile ilgili olarak denetmcilerin bağımsızlıklarının iyileşmesi için dönemsel olarak işletmeleri değiştirme çözümü denetim kurumları tarafından gerekmektedir. Zira birçok kişi ve özellikle kanun koyucular, denetimi ile işletmenin uzun süreli ilişkisinin denetiminin gözetim yeteneğini ve ayrıca denetimin kalitesini azalttığına inanıyorlar.

Bu olaylardan sonra denetim standartlarının düzenleyicileri ve kanun koyucular denetimin bağımsızlığını ve denetimin kalitesini iyileştirme yönünde kanunlar düzenlemeye çalıştılar. Bu yönde Sarbanes – Oxley (2002) kanunun onaylanmasını gösterebiliriz.

Denetçi rotasyonu, denetim kalitesinin ölçüm kriterlerinden birisidir ki bir denetim firması, bir işletmenin denetlettiği ardıl yıllara denilir. Bir işletmenin denetim faaliyetlerini yıllar boyunca bir denetim firması tarafından yapılması, denetimci ekibinin işletmenin denetim işlemlerine alıştıkları için daha etkili olabilir. Eğer denetim firması, yıllarca işletmenin denetim faaliyetlerini deneyimli olmuşsa, denetim ekibin işletmenin faaliyetleriyle daha alışmış olmalarına ilaveten denetim işlerinin hızlanması, denetim masraflarının düşmesi ve denetim kalitesinin artmasına sebep olur. Yurtdışında yapılan araştırmaların sonuçlarına ve diğer araştırmacılar tarafından sunulan konulara göre şimdiye kadar şunu göstermektedir ki denetçi rotasyonunun uzun olması, iş sahibinin sektörü hakkında denetimcinin daha bilgili ve uzmanlaşmasına sebep olur ve ayrıca denetim kalitesini artmasına da sebep oluyor.

Denetim kalitesinde denetçi rotasyonunun etkileri hakkında çeşitli teoriler yürütülmüş. Mevcut teorilerden biri şunu gösteriyor ki uzun rotasyon, denetimci için işletme sektöründe uzmanlaşmakla denetim işini yerine getirme fırsatını sunuyor. Ve bu husus denetimci için yüksek kaliteli bir denetimi yerine getirmesini sağlıyor. Mevcut araştırmalar, uzun rotasyon ile kalitenin yükselmesi konusunda kanıtlar oluşturmaktadır. Mansi, Maxwell ve Miller (2004) anladılar ki denetçi rotasyonu az olunca denetim ile ilgili işletmenin masrafları azalmaktadır. Johnson, Khurana ve Reynolds (2002) anladılar denetçi rotasyonu daha uzun olunca raporlanmış karın (ki tahakkukları ve sürekliliğine göre ölçülmüş) kalitesi daha yüksek oluyor.

Nagy (2005) ve Fallatah (2006) her ikisi de denetim kalitesi hakkındaki araştırmalarında, denetçi rotasyonundan denetim kalitesinin bir ölçümü olarak bahsediyorlar. Onlar denetçi rotasyonununu 5 yıl olarak belirlemişler. Ama Mansi, Maxwell ve Miller (2004) tarafından yapılan bir araştırmada denetçi rotasyonununu 3 yıl olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de de rotasyon uygulaması Seri X No: 19 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde değişiklik yapılmasına Dair Tebliğinin 2. maddesine göre, bağımsız denetim korumu, halka açık şirketler için en fazla 5 hesap dönemi hizmet verebilirler (Emre, 2002).

SPK, denetçi rotasyonu ile ilgili olarak 2006 yılında Seri: X, No: 22 “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ” ile denetim firması

düzeyinde yapılması öngörülen zorunlu rotasyonun süresi 7 hesap dönemi olarak belirlenmiştir (SPK, 2006).

1.8.5.3. Denetimcilerin Deneyimi

Libby ve Frederick'e göre; denetimcilerin deneyimleri ne kadar daha fazla ise, mali tablolarda bulunan çeşitli tahrifler konusunda algılama güçleri daha üstün olacaktır. Dolayısıyla denetim deneyimi artınca denetimin kalitesinin de daha iyileştiği sonucuna varılmıştır (Libby vd., 1990).

1.8.5.4. Denetimcilerin Aleyhine Hukuki Davalar

Lys ve Watts (1994) göre; denetimcilerin aleyhine olan davaların oranı, denetim kalitesinin bir göstergesi olarak denetimler açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre daha çok hukuki iddialar ile karşı karşıya kalan denetimler, daha az denetimin bütünleşmiş teknolojilerinden yararlanıyorlar. Araştırmaların sonucu, denetimin kalitesinin, denetimin yeni teknolojilerinin kullanılmasıyla iyileştiğini göstermektedir.

1.8.5.5. Denetim Faaliyetlerinin Yönetilmesi

King ve Schwartz (1999) göre; denetim faaliyetlerinin yönetim oranı, denetimler farklı hukuki sistemlerde çalıştıkları sırada bir kalite göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Araştırmaların sonucu; yönetim, denetimler aleyhine yasal cezai önlemler oranının ön görülmesine bağlı olduğunu göstermektedir.

1.8.5.6. İtibar Kazanma Motivasyonu

Watts, Zimmerman (1983), denetimler sermaye piyasasında mesleki itibarlarını koruyacak olmaları teorisini savunmak için tarihi örneklere istinat etti. İtibar, denetimler bağımsızlıklarını korumaları için bir motivasyondur. Her halükarda itibar kazanma hedefi kendi başına bağımsızlığın korunmasını kontrol etmektedir.

1.8.5.7. Denetçinin Sektörel Bilgi ve Tecrübesi

Bu konuda gerçekleşen araştırmalar şunu göstermektedir ki denetimcilerin uzman olduğu sektör ile denetim raporunun kalitesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Kavut, 2002; Jaffar, vd. 2005). Başka bir deyişle, ilgili sektörde uzmanlaşmış denetimciler, o sektöre özgü sorunlar ile karşılaşma ve teşhis etme konusunda daha yetenekli olduklarından dolayı denetimi daha üstün bir kalite ile gerçekleştirebilirler. Ayrıca, denetim kurumu bir sektördür ve ne kadar daha fazla deneyim elde ederse, olumlu bir itibar kazandırdığı için daha kaliteli bir denetim hizmeti sunmaya daha çok ilgi gösterir.

Örneğin, Benito (2000) gösterdi ki özel bir sektörde uzmanlaşmış denetimciler iki önemli nedenle daha kaliteli denetimlere sahiptir. Birincisi, o sektörün denetim ve muhasebe sorunları ve zorluklarını daha iyi tanıdıkları için, ikincisi ise o sektörde denetim konusunda itibar kazanma veya itibarını koruma motivasyonudur.

1.9. DENETİM KALİTESİNİN ÖNÜNDEKİ YOL

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) açısından denetim kalitesinin boyutlarını belirlemek için bu dernek tarafından düzenlenmiş projelerin tamamlanması, denetim kalitesinde çok yararlı bir bakış açısı yaratmıştır. Ancak bu husus, bu derneğin (IAASB) denetim kalitesinin artması doğrultusundaki çabalarına son vermesi anlamına gelmiyor ve kalitenin korunması ve devamı, Uluslararası Bağımsız Denetim Standartları (ISA) ile uyumlu bir şekilde Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) esas hedefi olarak sunulmuş, zira Denetim standartları (ISA) özgürlüğünden ve şeffaflığından yararlanarak IAASB dünya çapında denetim standartlarının (ISA) etkili bir şekilde uygulanması ve istikrarlı ve sürekli değerlendirilmesi doğrultusunda bilgi toplamak için bir proje oluşturmuştur. Halbuki önemli olan husus şu ki uygulama sırasında istikrar platformunu kurarak Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB), denetim standartlarında (ISA) değişim ve iyileştirme gerektiren başka noktaları keşfetmeye çalışmıştır.

Buna ek olarak, IAASB son zamanlarda (2012) denetim raporlamasında denetimciler ile şirketler arasındaki ilişki unvan altında mali tablolarda bilgi ifşası konusunda denetimcilerin işleri ile ilgili hususlarda çalışmalar yapmıştır. Bu durumda

şirketler mali tablolarında denetimcilerden aldıkları hizmeti, fiyatı ile birlikte ifşa etmek zorundadırlar.

Denetim kalitesinin sürekli yükselmesi hem Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) çabalarına bağlıdır, hem de tüm menfaat sahipleri ile faal bir etkileşim çerçevesinde gerçekleşecektir.

Denetim; sermaye piyasasını etkileyen işlemler aracılığı ile kullanılan mali raporlamaların bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır, şöyle ki orta ve yüksek kalite ile denetimlerin gerçekleşmesi, toplumun güven düzeyini artırmaya ve karar verme sırasında menfaat sahipleri ve yatırımcıların öz güvenlerinin sağlanmasına ve ayrıca şirketler tarafından düzenlenen mali tabloların standart hale gelmesini sağlamaya sebep olabilir.

Kanada Kamu Gözetim Kurulu (CPAB) yüksek kalitede denetimin yaygınlaşmasında etkili bir kurum olarak global kurallara dayanarak denetim kursları kurmak yoluyla denetimin kalite ve değeri hakkında net bir kavram sunmaya çalışmıştır. Böylelikle (CPAB) bu yöntem ile kamu şirketleri hakkındaki bağımsız denetimcilerin raporlarından yararlanarak toplumda yüksek kaliteli denetimin yayılmasına yardımcı olmuştur.

CPAB yıllık olarak bu konu ile ilgili olarak 100'den fazla rapor yayınlıyor ki Kanada'nın profesyonel denetim piyasasının yüzde 95'ini temsil ediyor. Belirtilmelidir ki şimdiki durumda 15 şirket bu işlem için dünyada faaliyet göstermektedir.

1.10. DENETİM KALİTESİNİN ÇERÇEVESİ

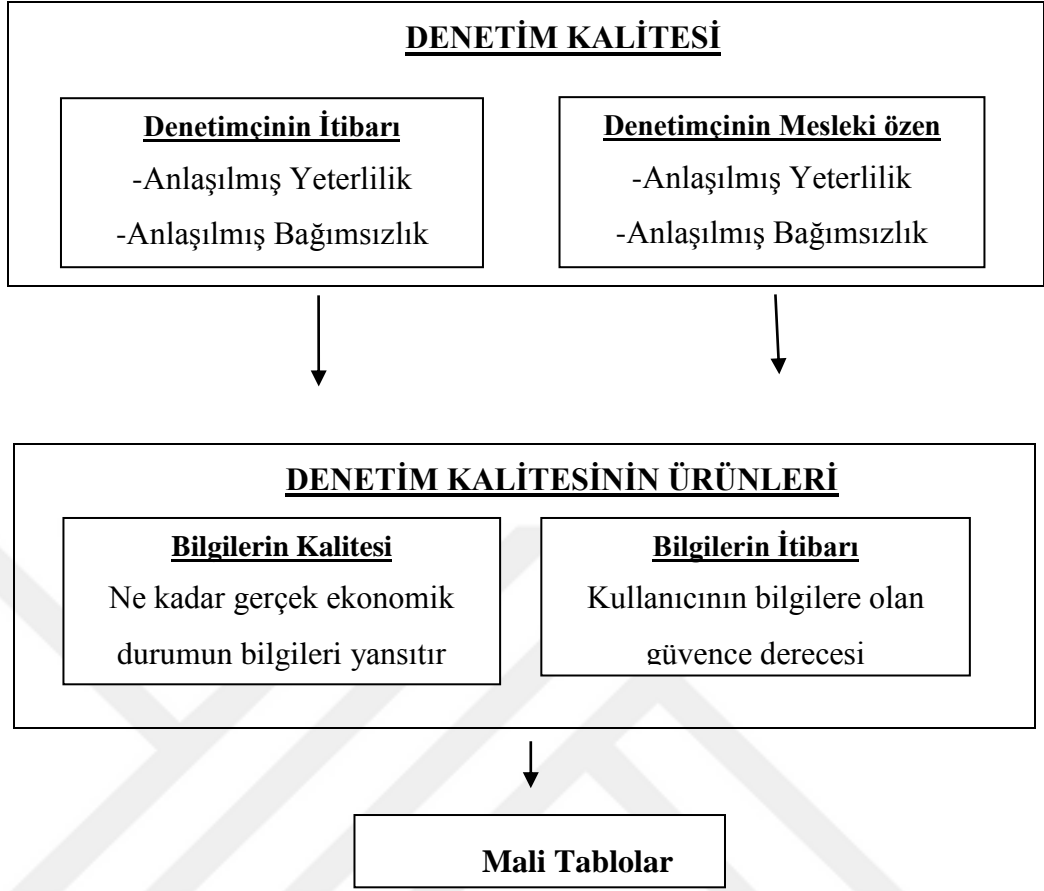
Denetim kalitesi hakkında yapılan ampirik araştırmaların çoğunda denetim kalitesi, denetimin riski ile ilgili olarak tanımlanmıştır.

Denetim riski: denetiminin önemli tahrifler içeren mali tablolar hakkında geçersiz yorumlar yapmasıdır. Örneğin, DeAngelo (1981) denetim kalitesini i) işletmenin muhasebe sisteminde veya mali tablolarında bir yanlışlığı veya hilenin bulunması ve ii) tespit ettiği bu yanlışlığı veya hilenin dürüst bir şekilde kamuya raporlanmasının piyasa tarafından belirlenen olasılığı olarak tanımlanmıştır (DeAngelo, 1981).

Denetim kalitesi hakkında yapılan diğer tanımların çoğu aralarındaki farklılıklara rağmen DeAngelo'nun tanımının bazı özelliklerini yansıtıyor. DeAngelo'nun tanımı, mali tabloların bilgilerine olan denetimin etkisinde eleştirel özelliği göstermektedir.

Denetimin Temel Kavramları Bildirimi, üretilen bilgilerin kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile uyumluluğunun güvencesini sağlamakla, işbu verilerin kalitesini kontrol etmek için denetimin kabiliyetini inceliyor. DeAngelo'nun tanımının (i) bölümüne göre bu konu denetimin yeterliliği veya önemli tahrifleri bulma yeteneği ile ilgilidir. Yukarıdaki tanımın (ii) bölümü, yani söz konusu olan tahrifin raporlama ihtimali, denetimin bağımsızlığına bağlıdır. Bilgi kullanıcıları ve üreticileri arasındaki çıkar çatışması, denetim için taleplerin artmasına sebep olduğundan dolayı bağımsızlık, denetimin temel özelliği olmalıdır.

Denetimin yeterliliği ve bağımsızlığı, denetim kalitesinin bileşenlerine (Denetimin mesleki özen unvanı altında bahsettiğimiz) bağlıdır. DeAngelo'nun tanımında bulunan önemli husus şudur ki bu tanım piyasanın değerlendirilmiş ihtimalleri alanında yer almaktadır. Bu yüzden bu tanım piyasanın denetimin denetim işlemini yeterlilik ile yerine getirip getirmediği ve bağımsızlığı hakkındaki düşüncesine bağlıdır. DeAngelo, denetimin bağımsızlığı ve yeterliliği hakkındaki piyasanın algı kavramını tanıtmakla denetim kalitesinin bileşenleri (denetimin İtibarı unvanı altında bahsettiğimiz) istikametine yön değiştirmektedir. Denetimin itibarı, genelde denetim kalitesi hakkındaki ampirik araştırmalarda sınırlıdır. Dolayısıyla genelde ilgili literatürde yeterlilik ve bağımsızlık arasındaki anlaşılabilir ve gerçek mesafe belirsizdir. Eski çalışmaların değerlendirilmesi doğrultusunda söz konusu olan durumu gösteren bir tanımın sunulması oldukça iyi olacaktır.

Şekil 1.1. Denetim Kalitesinin Çerçevesi

Şekil 1.1 Denetim kalitesinin farklı boyutları arasındaki ilişkiyi gösteren programı sunmaktadır. Bu Tablo denetim kalitesinin bileşenleri ile denetim kalitesinin ürünleri arasındaki ilişki ve mali tabloların bilgilerine olan etkiyi göstermektedir. Denetim kalitesinin bileşenleri, yani denetimcinin itibarı ve denetimcinin bilgilendirme yeteneği, mesleki ve akademik literatür den alınmıştır. Söz konusu olan bileşenler, denetim kalitesinin iki ürününü, yani itibarlı(geçerli) bilgiler ve kaliteli bilgileri kendi etkisi altına alır. Denetimcinin itibarı, denetimin mesleki özen ile ilgili kullanıcıların bakışına dayanmaktadır ki bu konu da genelde gözlemlenemez.

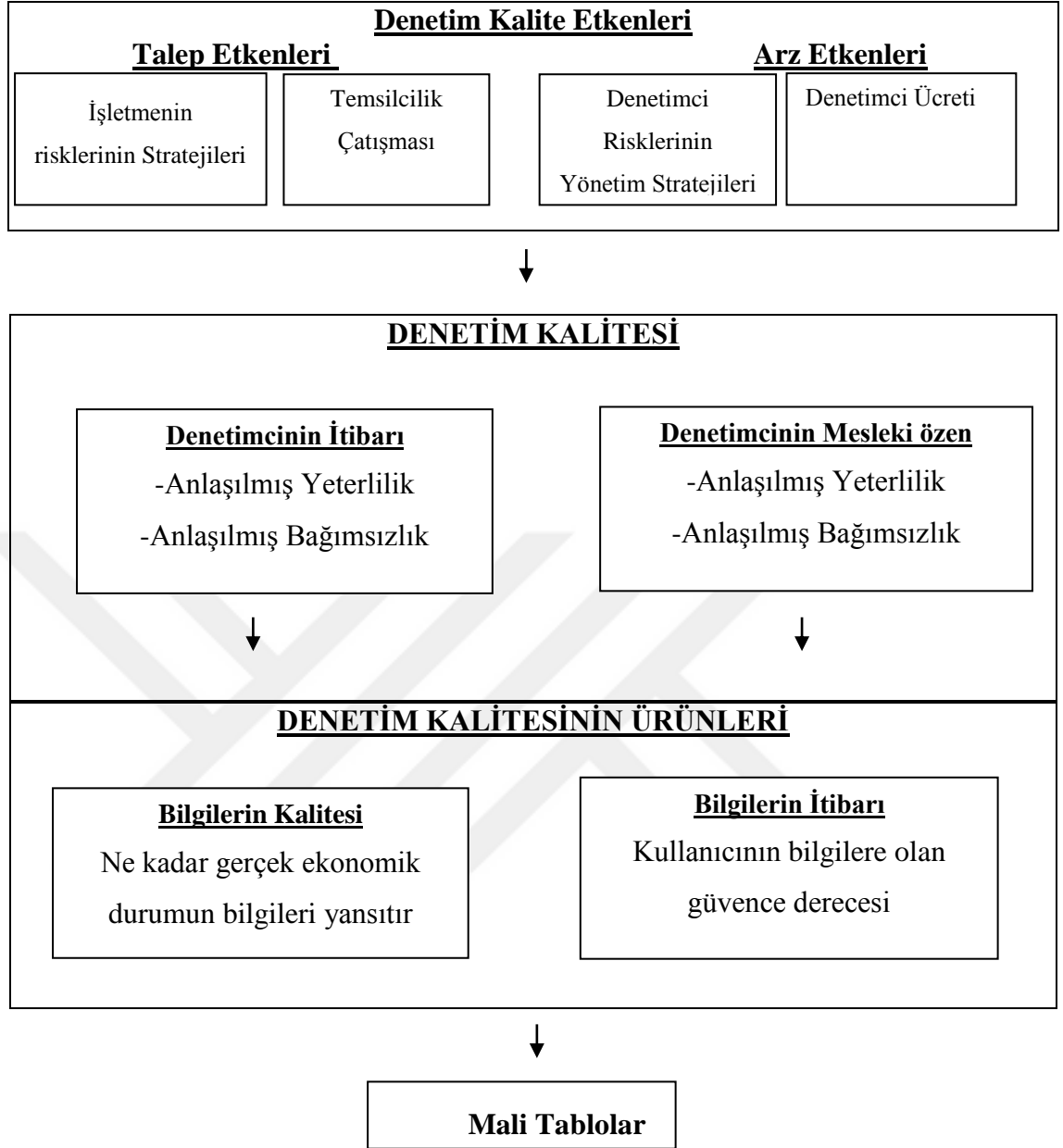
Valas'ın bahsettiği gibi denetimcinin mesleki özen; ilişkilerin iyileşmesi, bozukluğun azaltılması ve önyargıların azaltılması yoluyla bilgilerin kalitesini etkilemektedir. Bu konu denetimcinin yeteneğinin, işletmenin raporlanmış ekonomik durum ile işletmenin doğru ve görünmez ekonomik koşullar arasındaki fark hakkında bilgi sunabilme konusunda minimum olduğunu gösterir. Hepsinden daha önemlisi şu ki

denetiminin mesleği özeni, işletmenin doğru ekonomik durumunun mali raporu ve bilgilerin üstün kalitesi ile daha yakın ilişkisi olmalıdır. Denetimin gözetim etkililiği, denetiminin tarafsızlığı (aslında denetiminin bağımsızlığı) ve yeterliliğinin etkisi altındadır.

Denetimin itibarı; denetiminin tarafsızlığı (bağımsızlığı) ve yeterliliği hakkında piyasanın algısına bağlıdır. Bu konu mali tabloların itibarını artırmak (hatta kaliteli bilgilerin yokluğunda) için denetiminin yeteneğini gösterir. İtibar muhtemelen denetim kurumunun boyutu ile ilgilidir, aslında denetiminin gözetim yeteneği, denetim sözleşmesinin türü ile değişebilir. Dolayısıyla son skandallar, Anderson skandalı gibi ispatladı ki denetiminin yüksek itibarı en kısa dönemde düşük kaliteli bilgilerin, geçerli bilgiler olarak algılanmasına yol açabilir. Dolayısıyla mikro seviyede anlaşılan bilgilerin kalitesi ile denetiminin gözetim yeteneği arasında muğlak bir ilişki olabilir. Her hal ifşa olan bilgilerin gerçeğinin yeniden düzenlemesinde, makul beklentiler olmalıdır.

1.11. DENETİM KALİTESİ KONUSUNDA AMPİRİK KANITLAR VE TEORİK KONULAR

Şekil 1.2 ampirik araştırmaların pratik sınıflandırmasıdır. Denetim kalitesinin ampirik çalışmalarının çoğunda denetim kalitesi veya işletmenin risk stratejileri gibi talep etkenleri ile temsilcilik çatışması veya denetimcilik ücreti ve denetim kurumunun risk yönetim stratejileri gibi arz etkenleri arasındaki ilişkiyi değerlendirir.

Şekil 1.2. Denetim Kalitesi Araştırmasının Sınıflandırması ve Çerçevesi

Şekil 1.2, Şekil 1.1 gelişmişidir ki arz ve talep etkenlerini de kapsamaktadır. Diğer denetim kalitesinin ampirik çalışmaları, denetim kalitesinin iki üyesi (yani denetimcinin itibarı, denetimcinin gözetim yeteneği) arasındaki ilişkiyi veya denetim kalitesinin bileşenleri ve ürünleri (bilgilerin itibarı ve bilgilerin kalitesi gibi) arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Aşağıda açıklanacak alt bölümler denetim kalitesi çerçevesinde tanımlanan çeşitli özellikler arasında öngörülmuş ilişkilerin temel konularını değerlendirir. Sonra yukarıdaki teorik argümanlar ilerde bu konuda gerçekleşmiş ampirik araştırmalar ve yapılmış çalışmalar açısından değerlendirilecektir.

1.11.1. Denetim Kalitesi İçin Talep Etkenleri

Denetim için talep, kanun ve kuralların düzenlenmesinden önce vardı. Örneğin Becker diyor ki New York Borsasında kabul olan şirketlerin yüzde 82'si, menkul kıymetler kanun ve kurallarının düzenlenmesinden önce 1933 ve 1934 senelerinde denetleniyordu (Becke vd., 1969). Dolayısıyla kanun ve kuralların varlığına bakılmaksızın denetim kalitesi için talep oluşturan denetim ekonomisinin rolü hakkında konuşmamız mantıklı olacaktır. Denetim kalitesi için talep hakkındaki ilk tartışmalar, şirketin iç grupları ile yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisinden kaynaklanır. İşletmelerin risk stratejileri ve temsilcilik çatışmaları çeşitli çalışmaların konusudur ki çeşitli kaliteli denetimler hakkındaki taleplerin değerlendirilmesi incelenmiştir.

1.11.1.1. İşletmelerin Risk Stratejileri

Menkul kıymetlerin fiyatlandırma metinlerinde denetim, mali tabloların bilgilerine itibar kazandıran araçlardan biridir. Bir kaç analitik makalede denetimin itibarı nasıl bir rehber rolü alabileceği konusunda rekabetsel varsayımlar oluşturulmuştur. Örneğin Titman ve Trueman'ın açısından daha kaliteli bir denetimci sunulan bilgilerin doğruluğunu iyileştirir ve yatırımcılar için şirket hakkında daha net tahminlerde bulunma fırsatını sunar (Titman vd., 1986).

Datar, Feltham ve Hughes bir rekabetsel teori sunmuş ki bu teoriye göre büyük yatırımcılar geçerli bir yöntem ile paylarının düşük fiyatlandırılmasını engellemek doğrultusunda özel bilgilerini denetim kalitesi ve mülkiyet yüzdesini korumak yoluyla ifşa etmeye çalışıyor (Datar vd., 1991).

Datar ve diğerleri modeli, büyük yatırımcıların şirketin özel riskini çeşitli yatırımcılara aktarmayı tercih ettikleri varsayımına dayalıdır. Onlar analitik modellerini sundular ki büyük yatırımcılar daha kaliteli bir denetim oluşturarak kendi mülkiyet yüzdelelerini azalttıklarını ispatlıyor, zira denetim kalitesinin artması şirketin değerini tahmin etmelerinde yatırımcıların gücünü artırıyor. Büyük yatırımcılar, daha kaliteli denetiminin oluşturduğu masrafların artışını, şirketin özel risklerin artışından doğan mülkiyet koruma masraflarının artışı ile dengelemeleri gerekiyor. Beatty (1986) anladı ki itibarlı denetim kurumları, daha az riskli işletmeleri seçip denetiyorlar.

Clarkson (2000) bu sonuca vardılar ki denetim masrafları, işletmelerin risklerinin artması (ki hukuki davaların riskinin artması sebebiyle artıyor) ile birlikte artabilir. Özet olarak, şirketler işlerini itibarlı bir denetimciye vererek daha kaliteli bilgiler sunmaya ve sonucunda risklerini azaltmaya çalışıyorlar (Clarkson, 2000).

1.11.1.2. Temsilcilik Çatışmaları

Kaliteli denetimler için talep; temsilcilik çatışmasının yönetimi ve kontrol altına alınmasına olan ihtiyaçtan doğmuş. Temsilcilik ilişkilerini düzenleme sırasında mal sahibi ve yönetici arasındaki bilgi asimetrisi, ahlaki risk sorununu ortaya çıkartıyor. Bu sorun yöneticilerin kendi menfaatleri yönünde ve mal sahiplerinin zararları yönünde hareket etmelerinden dolayı oluşmaktadır. Temsilcilik teorisi; yöneticiler ve mal sahibi bu teoriyi ahlaki riskin azaltılması için faydalı bulmalarını ön görmüştür. Ayrıca bu teori menfaatlerinin dengeli olması için bir temel oluşturmaktadır. Çözümlerden biri bağımsız denetimcilerden yararlanmaktır ki denetlenenin (müdürler) performansı ile ilgili bilgilerin iyileşmesine ve bilgilerin asimetrisi azalmasına sebep olmaktadır. Müdürler ile Hissedarlar arasındaki temsilcilik (aracılık) çatışmasının artması, temsilcilik masraflarının artmasına ve bunun doğrultusunda kaliteli denetim olan talebin artmasına sebep olur.

DeAngelo (1981), denetimciler denetim kalitesinde belirli bir seviye oluşturmak için uzmanlaştıklarını ileri sürüyor. Dolayısıyla eğer işletme denetim kalitesini değiştirmek istiyorsa denetimcilerini değiştirmek zorundadır. Çeşitli araştırmalardaki analitik ve teorik argümanlara dayanarak daha büyük denetim kurumlarını (marka) bilgilendirmek için daha fazla güce sahip oldukları düşünülüyor ki sonucunda daha kaliteli ve daha itibarlı bilgiler sunuyorlar ve temsilcilik çatışmasının azaltmasına sebep olurlar. Bu konuda yapılan çalışmalar genelde denetimcinin itibarı ile çıkar çatışmasının bazı boyutları arasındaki ilişkiyi test ediyor.

Ayrıca Francis ve Wilson (2005) bir araştırmada temsilcilik çatışması ile denetimcinin değişimi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ve eğer müdürler bekledikleri menfaatleri elde etmezlerse denetimciyi değiştirmeye çalışacaklarını fark ettiler ve sonucunda denetim kalitesinin azalmasına sebep olur (Francis vd., 2005).

Sonuçta deneyimsiz denetimciler için talep artar ve bu tip denetimciler piyasaya girmiş olurlar.

Sonuçta talep etkenleri konusunun incelenmesinde bu alanda yapılmış araştırmaların esas ve yaygın sorununun denetim kalitesinin görünmez konuları olduğunu beyan edebiliriz. Bu araştırmalarda genelde izlenebilir bir gösterge tanıtılarak, denetim kalitesi ile değiştirmekle başlar ve sonra onları denetim kalitesinin ön görülmüş değişkenleri ile ilişkilendirirler. Dolayısıyla, mevcut araştırmalar, genelde aşağdaki hususların korelasyon deneyidir.

(i) Denetim kalitesi göstergesinin yeterliliği ve

(ii) Denetim kalitesi talebini ölçme varsayımlarının ilişkisi.

Denetimin itibarı ki denetim kurumun ticari unvanı ile ölçülür, denetim kalitesinin en yaygın göstergesidir. Ayrıca söz konusu olan çalışmalar arasındaki yaygın olan bir varsayım şudur ki denetimin kalitesi (bir denetim kurumunun özellikleri) denetimin kalitesi (bir denetimin özellikleri) ile eşdeğerdır. Dolayısıyla denetimci kalitesi ile denetim kalitesi eşanlamlıdır. Buna rağmen, denetimcilerin ticari unvanları, tek düzen bir gözetim yeteneği sergilemediğini gösteren kanıtlar mevcuttur. Enron ve WorldCom gibi şirketlerdeki denetim kaybı, denetimler ile denetimciler arasındaki farkın değerlendirilmesi için diğer araştırmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Tablo 1.4'e denetim kalitesi için talep alanında yapılmış çalışmalar ile Şekil 1.2'e açıklanan çerçevenin ilişkisini tartışacağız.

Tablo 1.4. Denetim Kalitesi İçin Talep Alanında İncelenmiş Çalışmalar

Makale	Denetim Kalitesi çerçevesinde araştırmanın mevki ve konusu	Araştırmanın özeti ve sonucu
Titman ve Trueman (1986)	Denetiminin itibarı ve işletmenin risk stratejileri	Analistik olarak ispatlandı ki hisselerin ilk arzında işletmenin değeri, denetimci kalitesine bağlıdır. Denetim kalitesi denetiminin yatırımcıya sunduğu bilgilerin doğruluğu olarak tanınmıştır. Bu çalışmada beyan olmuş ki daha büyük denetimciler, daha fazla gözetim gücüne ve dolayısıyla daha fazla kaliteye sahipler.
Datar ve Hughes (1991)	Denetiminin itibarı ve işletmenin risk stratejileri	Bu çalışmanın sonucu; daha büyük ve az riskli işletmenin hisselerin ilk arzında daha büyük denetim kurumlarını işe almaya meyilli olduklarını gösterir
Simunic ve Stein (1990)	Denetiminin itibarı ve işletmenin risk stratejileri	Bu çalışmanın sonucu; denetim kurumunun boyutu ile ölçülen denetim kalitesi ile risk unsurlarının oranı arasında hisselerin ilk arzında olumsuz bir ilişki olduğunu gösteriyor
Menon ve Williams (1994)	Denetiminin itibarı ve işletmenin risk stratejileri	Bu çalışmanın sonuçları; hisselerin ilk arzından önce önceki denetiminin değiştirilmesi genelde daha büyük bir denetimciyi işe alma yönünde ve büyük ihtimalle bilgilerin itibarını artırmak amacıyla yapıldığını gösteriyor.
Ruddock ve Taylor (2002)	Denetiminin itibarı ve işletmenin risk stratejileri	Bu çalışmacılar beyan ediyorlar ki Datar ve meslektaşları (1991) tarafından sunulan model yeterince kapsamlı değil ve denetim hizmeti piyasasının karmaşasını dikkate almamıştır.
Francis ve Krishnan (1999)	Denetiminin itibarı ve Temsilcilik Çatışmaları	Bu çalışmanın sonuçları; denetimci değiştirme durumlarında temsilcilik masrafları ile ticari unvanı olan(marka) denetiminin (8 Büyük ve 8 Büyük dışında) seçimi arasında zayıf bir ilişki olduğunu gösteriyor
DeFond Ve Subramanyam (1998)	Denetiminin itibarı ve Temsilcilik Çatışmaları	Denetiminin boyutu, ticari unvanı, sektörde uzmanlık ve bağımsızlık denetim kalitesini göstermektedir. Sonuçlar, denetim kurumunun özel özellikleri, denetim kalitesi ve temsilcilik masrafları arasında bir ilişki olduğunu gösteriyor.
Feltham ve Pae (1999)	Denetiminin itibarı ve işletmenin risk stratejileri	Bu çalışmacılar beyan ediyorlar ki Datar ve meslektaşları (1991) tahminleri, daha kaliteli denetimin fark fiyatının artmasına göre analiz edilmelidir.

1.11.2. Denetim Kalitesi Arzının Etkenleri

Denetim kalitesi hakkında araştırmaları, denetim kurumları tarafından denetim kalitesinin arzı dikkate alınmadan analiz edilemez. Örneğin, yukarıda bahsedildiği gibi Datar ve Hughes (1991) talep eden tarafın ilk tahminleri şudur ki daha riskli şişletmeler, daha kaliteli denetimcileri seğiyorlar. ancak Feltham ve Pae (1999) ortaya konulan Datar ve Hughes'sun tahminleri, daha kaliteli denetimin fark fiyatının artmasına göre analiz edilmelidir.

Denetimcilerin, denetim hizmetlerini uygun bir karşılık almadan yerine getirmedikleri bilinmektedir. Feltham ve Pae bu konuyu arz tarafının riski başlığı altında değerlendirmiştir. Bu bölümde denetim kalitesinin arzını etkileyen denetim risklerinin yönetim stratejileri ve denetimcinin ücreti konusundan bahsedeceğiz. Adı geçen çalışmalar genelde denetim kalitesinin ölçümlerini mali bilgilerin güvenlik seviyesi olarak dikkate alır.

1.11.2.1. Denetim Risklerinin Yönetim Stratejileri

Geçen bölümlerde bahsedildiği gibi, talep tarafından Datar ve meslektaşlarının tahmini şudur ki şişletmeler risklerini artırarak daha kaliteli denetimler talep ediyorlar. ancak Simunic ve Stein (1990) durumu şöyle izah ediyor; şişletme riskinin artması ve denetimci aleyhine hukuki davaların artması ile denetim kalitesinin arzı aslında azalıyor. Onların mantığı şunu beyan ediyor ki hukuki davaların riskinin, denetim kalitesinin arzı ile olumsuz bir ilişkisi ve denetimcinin ücreti ile olumlu bir ilişkisi bulunmaktadır. İçinde şişletmenin risk unsurları, denetimcinin çabaları ve denetimciliğin ücreti arasındaki ilişki çalışılmış olan ampirik araştırmalar bu mantığı destekliyorlar.

Örneğin Ball (2001) şişletme riskinin artmasının, denetim saatlerinin artmasına sebep olduğu fark edilmiştir. Bu konu riskli şişletmelerine hizmet sunan denetimciler, denetimin muhtemel kaybını, denetimcinin gözetimini artarak azaltmaya çalıştığını (yani denetimin planını ve saatini artırıyorlar) ve fazla mesai için ek ücret talep ettiklerini göstermektedir (Ball, 2001).

Simunic ve Stein'ın argümanı, şunu göstermektedir ki denetimciler hukuki davaların azalması veya hukuki davaların riskini telafi etmek için denetimci ücretlerinin

artması için yaptıkları çabalara ek olarak işletme çeşitlendirmekle aynı sonuca varabilirler. Geiger ve Raghunandan (2002) denetimcinin istifası konusunda teori geliştirmeye çalışmışlardır. Bu teoriye dayanarak denetimcinin sorumluluğunun artması, çoğunlukla denetimcilerin istifa nedenidir ve denetimcileri istifa eden işletmeler daha küçük denetim kurumları arıyorlar. Onlar sorumluluğun fazlasıyla artmasının genel risklerin keşif oranının azalmasına ve bu yüzden denetim kalitesinin arzının azaltmasına sebep olduğu sonucuna varıyorlar (Geiger, 2002).

1.11.2.2. Denetimin Ücreti

Denetim ücreti konusunda çalışmalar yapılmasının bir amacı daha büyük denetim kurumlarının münhasır güçleri sayesinde daha yüksek denetim ücretleri talep ettikleri konusunda olan merakıdır. Bu konu dolaylı olarak denetimin kalitesine işaret ediyor. Zira münhasır denetim, bağımsız denetimlere olan talepleri azaltıyor ve sonucunda bu konu düşük kaliteli denetime ve daha masraflı mali sistemlere sonuçlanan varsayımı bulunmaktadır. Ancak genel olarak denetim kalitesi ile denetimcinin ücreti arasında araştırmacıların çoğunun teorilerine göre olumlu bir ilişki olduğu ispatlanmıştır, yani eğer daha büyük denetim kurumları daha fazla denetim ücreti alıyorsa bu durum daha kaliteli denetim hizmetleri sunduklarını gösteriyor.

Bauwhede ve Willekens (2004) denetim kurumundan işletmenin memnuniyeti ile denetim ücretinin gerekçesi arasında olumlu bir ilişki keşfedilmiştir. Bunların deneysel çalışmaları şunu gösteriyor ki denetim ekibinden işletmenin memnuniyeti ile kaliteli denetimin ücreti arasında ilişki bulunmaktadır.

Francis (1984), Palmrose (1986), Simunic ve Stein (1990) fark ettiler ki işletmenin denetim kurumu tarafından ilk denetlenmesinde denetim ücretinin düşmesi ile ilgili önemli kanıtlar bulunmamaktadır. Ama Francis ve Wilson (1988) denetimlerin ilk yıllarında ücretlerin azalması konusunda herhangi bir kanıt sunmamışlar.

İlk denetimlerin fiyatlandırma yönteminde olan endişeler ki anlamlı bir şekilde ortaya çıkan Maliyetinden daha azdır, denetim kalitesinin arzı ile denetim ücretleri arasındaki ilişki hakkında araştırmalara sebep olmuştur. Bu tür fiyatlandırma denetimciler için bütçesel ve zamansal baskıya ve ayrıca sonraki dönemlerde sözleşmelerin feshine sebep olabilir. Bu konu denetimcinin bağımsızlığına zarar

verebilir ve denetimin kalitesinin düşmesinde payı olabilir. Tablo 1.7'e tabloda denetim kalitesi için arz alanında yapılmış araştırmalar ile Tablo 1.5'e açıklanan çerçeve arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz.

Arz konusu ile ilgili denetim kalitesi çalışmalarını şunu göstermektedir ki riskli işletmeleri ile karşı karşıya olan denetimciler işletmenin denetim işinden çekilmek istiyorlar. Eğer onlar riskli işletmeleri kabul ederlerse, muhtemelen denetim alanını genişletecekler ve daha fazla ücret talep edeceklerdir. Büyük denetim kurumları genel olarak daha fazla ücret talep edip etmedikleri konusunda olan kantlar belirsiz ve karmaşıktır. Eğer onlar böyle bir işe kalkışıyorsa daha yüksek ücretler, daha kaliteli denetimlere sebep olup olmadığı belli değil.

Tablo 1.5. Denetim Kalitesi İçin Arz Alanında İncelenmiş Çalışmalar

Makale	Denetim Kalitesi çerçevesinde araştırmanın mevki ve konusu	Araştırmanın özeti ve sonucu
Simunic ve Stein (1990)	Denetimin itibarı ve Denetim Ücretleri	Denetim ücretlerini belirleyen unsurlar ile denetim ücretleri, denetim boyutu ve işletmenin özellikleri aralarındaki ilişkiden bir model sunmaya çalışılmış. Bu araştırmanın sonucu şunu göstermektedir ki işletme sahibi, ticari unvana sahip olan denetimcilere ödediği ücret, ticari unvanları olmayan denetimcilerden daha fazladır.
Francis ve Wilson (1988)	Denetimin itibarı ve Denetim Ücretleri	Avustralya piyasasına göre şu sonuca varılmış ki ticari unvana sahip olan denetimciler, daha fazla ücretler ile daha ilişkililer. Ve ilk denetimin ücretinin azalması için önemli kanıtlar bulamadığını ortaya koyuyor.
Ananth, Ferdinand ve Stephen. (2002)	Denetimin gözetim yeteneği ve Denetim Ücretleri	Araştırmaların sonucu şunu göstermektedir ki ticari unvana sahip olan kurumlara ödenen denetim ücretleri ticari unvanı olmayanlara göre daha fazladır. Ticari unvana sahip olan denetimcilerin ücretlerinin artması, çabaların (saatler) artması ile ilişkili olduğu ve işletme için daha fazla güvence sağladığı öne sürülmüştür
Francis ve Wilson (1988)	Denetim Hizmetlerinin maliyetleri ve Denetim Ücretleri	Sonuçlar şunu açıklıyor ki dördüncü yılındaki denetimin normal ücretleri ile kıyasladığımızda ilk denetim ücretleri ortalama %24 daha azdır.
Petroni ve Beasley (1996)	Denetimin gözetim yeteneği ve denetimin risk yönetim stratejileri	Denetim kalitesi, ticari unvana bağlı olarak denetçi rotasyonu ve denetimin bağımsızlığı şeklinde tanımlanmıştır. Denetim kalitesi ile denetçi rotasyonu, boyut ve ayrıca denetimin bağımsızlığı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.
Colbert ve O'Keefe (1995)	Denetimin gözetim yeteneği ve denetimin risk yönetim stratejileri (denetim kurumun yapısı)	Bu çalışmada şu sonuca varılmış ki daha iyi organize olan denetim kurumları, diğer kurumlarla kıyasladığımızda denetim riskinin kontrolü konusunda daha verimlidirler ve bu yapıların muhtemelen denetim kalitesi ile bir ilgisi yoktur.
Colbert ve Murray (1998)	Denetimin gözetim yeteneği ve denetimin ücretleri	Bu araştırmanın sonuçları şunu göstermektedir ki Avustralya piyasasında, sektörde uzmanlaşmış ve ticari unvanları olan denetimcilerin, ticari unvanı olan ama uzmanlaşmamış denetimciler ile kıyasladığımızda ortalama %34 daha fazla gelirleri var.
Krishnan (2002)	Denetimin gözetim yeteneği ve denetimin ücretleri	Sonuçlar şunu gösteriyorlar ki uzman denetimcilerin iş sahipleri uzmanlaşmamış denetimcilere göre daha az t yedek akçe tahsis ediyorlar.
Ferguson ve tokes, (2002).	Denetimin gözetim yeteneği ve denetimin ücretleri	Sonuçlar şunu gösteriyorlar ki 5 yıldan daha fazla görev yapan büyük denetim firmaları daha fazla gözetim gücüne ve daha yüksek ücretlere sahipler.
Lı ve Lın (2005)	Denetimin gözetim yeteneği ve denetimin ücretleri	Sonuçlar şunu beyan ediyor ki işletmelerin ticari risklerinin artması inceleme saatlerini ve saat başına ücretlerin artmasına sebep olur. Bu konu şunu anlatmak istiyor ki farklı ticari riskleri olan işletmelerin denetimcileri, riskin karşılığını, inceleme saatlerini ve saat başına ücreti artırarak telafi ediyorlar.

1.11.3. Denetim Kalitesinin Ürünleri

Şekil 1.1 ve Şekil 1.2'ye gösterildiği gibi, denetimin kalitesi, mali tabloların kalitesini etkileyen iki ürünün (bilgilerin itibarı ve kalitesi) sonucudur. Bu bölümde denetimin bileşenleri ile adı geçen ürünlerin arasındaki ilişki tartışılacaktır.

1.11.3.1. Bilgilerin İtibarı

Bilgilerin itibarı, mali tabloların bilgilerinden kullanıcıların mevkiini etkilemek için denetimin yeteneğine bağlıdır. Önceki bölümlerde bahsedildiği gibi, DeAngelo denetimin kalitesini, denetimin itibarı sözcüğü ile tanıtmış. DeAngelo'ya göre menfaat sahipleri, denetimin itibarı yerine denetim kurumunun boyutundan yararlanabilirler. Şöyle bir mantık yürütüyor; eğer işletmeler arasında bir fark yoksa o zaman daha fazla işletmeleri olan daha büyük denetimler işletme kaybetmemeleri doğrultusunda bulunmuş tahriflerin ifşasında kusur işlemek için daha az motivasyonları vardır.

Dopuch ve Simunic (1982), ticari unvanları olan denetimler kalite konusunda daha fazla ve daha ilgili özellikleri (uzmanlık, eğitim ve daha detaylı incelemeler dahil) olduğundan dolayı, menfaat sahipleri mali tabloların itibarına daha önem vermeleri beklendiğini beyan ediyorlar (Dopuch vd., 1982).

Denetim kalitesi konusunda bazı çalışmalar şunu gösteriyor ki ticari unvanları olan denetimler daha geçerli bilgiler sunuyorlar, ayrıca işletmeler denetimcilerini değiştirdiklerinde ve hisselerin fiyatında artış veya azalış ile karşılaştıklarında denetimin itibarı etkileniyor.

Teoh ve Wong (1993) daha doğrudan bir yaklaşımı seçmişler ve şunu anladılar ki karlılık şoklarına karşı yatırımcıların tepkileri, bilgilerin itibarı ve karlılık raporu hakkında düşüncelerine bağlıdır. Onlar, itibarlı denetimler kullanan iş sahiplerinin kazanç tepki katsayıları, diğerlerine göre daha fazla olduğunu fark ettiler (Teoh vd., 1993).

Krishnan (2002) Teoh ve Wong'un çalışmalarından yararlanarak bilgilerin itibarını artırmak için denetimin itibarının yeteneği hakkında daha güçlü bir ölçüm oluşturdu.

Krishnan yedek akçeler fiyatlandırmasında denetim kalitesinin etkisini incelemiştir. O karı, isteğe bağlı yedekler, yedek akçeler ve işletme faaliyetlerinden elde edilen nakit akımları bileşenlerine bölmüştür. Sonra hisselerin verimliliğini bu üç bileşenden düşü ve denetim kalitesini göstermek için yapay değişkeni sundu (6 büyük denetim kurumu, diğer denetim kurumlarına karşı). O fark etti ticari unvanı olan denetimcilerden yararlanan, işletmelerinin yedek akçe, diğerlerine göre piyasanın verimleri ile daha net ilişkileri vardır. Bu konu ticari unvanları olan denetimciler, raporlanmış bilgilerin itibarını arttırdıklarını göstermektedir.

Teoh ve Wong (1993) denetimcinin itibarı ve bilgilerin itibarı hakkında denetim kalitesinin, raporlanmış kar hakkında daha fazla bilgilendirmeye sebep olan özellik olduğunu beyan ediyor.

Sonuçlar şunu gösteriyor ki ticari unvanı olan denetimciler (denetim firmasının büyüklüğü) tarafından denetlenen işletmeler için kazanç tepki katsayısı, diğerlerine göre daha fazladır.

1.11.3.2. Bilgilerin Kalitesi

Bilgilerin kalitesi, mali tabloların şirketin gerçek ekonomi durumunu ne kadar yansıttığına bağlıdır. Denetimcinin itibarını, denetimcinin gözetim yeteneğine bağlı olarak kabul eden bazı teorik argümanlar, bilgi kalitesinin kavramlarını da kapsamaktadır. Örneğin, Beatty (1989) iddiasına göre itibarı sermayede daha fazla yatırım yapan kurumlar tarafından denetlenmiş muhasebe raporlarında ifşa olan bilgiler, diğer koşulların sabit olması şartıyla daha dakiktir.

Krishnan (2003) bu ilişkiyi doğrudan incelemiştir. O bilgilerin kalitesini, bilgilerin gelecekteki karlılığı ön görme yeteneği olarak tanımlıyor. Onun bulguları, ticari unvanı olan kurumların (6 Büyük denetim firması) yedek akçeleri, ticari unvanları olmayan kurumların işletmelerinin raporlanmış yedek akçeleri ile karşılaştırdığımızda geleceğin karlılığı ve geleceğin nakit akışları hakkında daha iyi bir ön görüye sahip olduğunu beyan ediyor.

Krishnan'ın çalışmalarının anlamı şudur ki o aynı zamanda denetim kalitesinin bileşenleri ile ürünleri (bilgilerin itibarı ve bilgilerin kalitesi) arasındaki ilişkiyi test ediyor. Dolayısıyla bu çalışma, denetim kalitesini burada yazıldığı gibi tanımlayan tek

çalışmadır ve deneysel olarak onunla bilgilerin itibarı ve bilgilerin kalitesi arasındaki ilişkiyi test ediyor. Bu çalışma, ticari unvanları olan denetim kurumlarının hem denetimcinin itibarı ve hem denetimcinin gözetim yeteneği açısından daha kaliteli denetimler yaptıklarını açıklayan önceki teorik varsayımları destekliyor.

İKİNCİ BÖLÜM

TAHAKKUKLAR VE TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde muhasebe ve tahakkuk tabanı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu kapsamda muhasebenin kavramı ve amacı, muhasebenin varsayımları, muhasebede kavramsal çerçeve, tahakkukların tanımlanması ve hesaplanması, tahakkukların sınıflandırılması, tahakkukların güvenilirliği ve bölümün sonunda tahakkukların güvenilirliklerine ilişkin modeller açıklanmıştır.

2.1. MUHASEBE VE MUHASEBENİN AMACI

Muhasebe, birimlerin varlıklarının ve kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların ve varlıklarının kullanılma biçimini, işletme faaliyetleri sonucunda bu kaynaklardaki ve varlıklardaki meydana gelen değişimleri ve işletmenin finansal yönden performansını açıklayan bilgileri arz ve bunları ilgili kişi ve kurumlara ileten bir bilgi sistemidir (Sevilengül, 2001).

Diğer bir deyişle, Muhasebe işletmenin performans sonuçlarını ve mali durumunu etkileyen olaylar ve konuları teşhis edip, onları para birimine göre ölçüp ve kullanıcılara raporlar. Kaydetme, sınıflandırma, özetleme, raporlama, analiz ve yorumlama muhasebenin işlevi olarak belirtilmiştir.

Kaydetme Süreci gereğince muhasebe işletmede para ile ifade edilen ve belgeli olan her bir olayı kaydettiği için işletmelerin mali bilgi kutusu olarak da tanımlanabilir. Çünkü belgelere dayanan ve para ile ifade edilebilen her işlem muhasebenin kayıt alanı içerisindedir.

Muhasebenin amacı işletme veya kuruluşun mali sonuçlar doğuran olay ve işlemlere bağlı verileri düzenli bir şekilde miktar ve tutar olarak toplamak ve bu bilgileri kullanıcıların hedef ve gereksinimlerini göz önüne alarak sınıflandırıp keşfetmek ve ulaştığı sonuçları bilgi kullanıcılarına anlamlı rapor halinde sunmaktır (Akdoğan, 2004).

2.2. MUHASEBENİN VARSAYIMLARI

TMSK ve IASC Kavramsal Çerçeve de iki temel varsayımdan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, finansal tabloların tahakkuk esasına göre hazırlanması, ikincisi ise finansal tabloların süreklilik esasına göre hazırlanmasıdır.

2.2.1. Tahakkuk Esası

İşletmelerin ve diğer olayların etkisi, nakit veya nakit benzerleri tahsil edildiğinde veya ödendiğinde değil, bu olaylar olduğu zaman tahakkuk ettirilir ve ilgili oldukları dönemin muhasebe defterlerinde kaydedilip, o dönemin mali tablolarında raporlanırlar. Tahakkuk esasında önemli olan gelirlerin tahsil edildiği veya gerçekleştiği zaman teşhis edilir ve defterlerde kaydedilir, dolayısıyla bu yöntemde para alma zamanı dikkate alınmıyor. Bu kural giderler açısından da aynıdır, giderlerin teşhis ve tescil zamanı, giderlerin oluşma veya gerçekleşme zamanıdır.

2.2.2. Süreklilik Esası

Bu kavram göre işletmelerin finansal tabloları normal olarak, işletmenin devamlılığı ve öngörülebilir bir gelecekte de faaliyetlerini devam edilmesi varsayımına dayanılarak hazırlanırlar. Bir işletme asla kapatılmak düşüncesiyle kurulamaz. İşletme sahiplerinin ya da hissedarlarının yaşam süreleri ile sınırlı değildir. Süreklilik esası maliyet esasının temelini oluşturur.

2.3. MUHASEBE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sağlam kuramsal temelleri, muhasebenin değişken iş ortamının uyumluluğu için gereklidir. Muhasebeciler sürekli yeni muhasebe ve raporlama konularını içeren yeni koşullar, teknik gelişmeler ve iş yeniliklerle karşı karşıyadırlar ki istikrarlı ve organize bir şekilde onlarla yüzleşmeleri gerekir. Kuramsal çerçeve, yeni standartların düzenlemesinde ve mevcut standartların revize edilmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) bu rolün önemini vurgulayarak şunu beyan etmiş ki temel kavramlar muhasebenin çeşitli yöntemlerinin avantajlarını değerlendirmek için ortak temel ve temel mantık, sunmak yoluyla

muhasebe ve mali raporlama standartlarının düzenlenmesinde kurula yol gösteriyor. Dolayısıyla Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu, aslında kendisi kuramsal çerçevesinin menfaat sahiplerinden birisidir.

Ayrıca kuramsal çerçevesi, yeni sorunlar ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri ve Standartları (GAAP) hakkında susmuş olan hususların analizi ve çözümü için bir başvurusu olarak tanınmıştır. Sonuç olarak bir kuramsal çerçevesi, mevcut muhasebe yöntemlerinin anlamasına yardım etmekle birlikte gelecekteki yöntemlere de yol göstermektedir.

Muhasebe kuramsal çerçevesinin düzenlenmesi için ilk adımlar 1930 yılında atılmıştır. Muhasebe hocaları, bireysel ya da bir takım şeklinde Amerikan Muhasebe Birliği (AAA) üyesi olarak bu teori hareketinin öncülerinden sayılıyorlar. 1936'da Amerikan Muhasebe Birliği Uygulama Komitesi, Muhasebe teorisi konusunda yayınlar yapmaya başladı ki en son 1965'te Muhasebe Temel Teorileri Hakkında Açıklama başlığı ile yayınladılar. Amerikan Muhasebe Birliği (AAA) ve Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (AICPA) 1936 – 1973 yıllarında muhasebenin teorik temellerini düzenlemek üzere birkaç dergi daha yayınladı.

Bu yayınlar muhasebe hakkında ki düşüncelere yardımcı olmalarına rağmen bu işlemler muhasebe teorisi için tek bir yapı sunmadılar Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) 1973 yılında konuya el atıp finansal raporlama ve muhasebe kuramsal çerçevesinin düzenlemek üzere kapsamlı bir proje başlatarak bu genel ihtiyaca cevap vermiştir. Bu işlem Muhasebe tüzüğü oluşturmak doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Kuramsal çerçevesi, FASB'ının öncelikli konularından sayılmıştır. Finansal raporlamanın çeşitli boyutlarının kuramsal çerçevesine olan potansiyel etkileri nedeniyle ve tartışma konusu olan mahiyeti neticesinde bu konuda ilerlemeler oldukça yavaş gerçekleşmiştir, finansal raporlamanın kuramsal çerçevesini oluşturmak büyük önem arz etmektedir ve FASB'ının birçok kaynağı kendine ayırtmıştır. Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu 1985 yılının Aralık ayında yani yaklaşık 12 sene sonra, Finansal Raporlama ve Muhasebe kuramsal çerçevesinin konusunda altı açıklama yaparken kuramsal çerçevesinin temellerini oluşturdu. Bu altı açıklama dört esas başlığı kapsamaktadır.

Amaçlar: Finansal raporlamanın amaçları nelerdir?

Niteliksel özellikleri: Finansal raporlarda yer alan muhasebe bilgilerin yararlılığını belirleyen niteliksel özelliklerle neyi kasteder?

Finansal tabloların unsurları: varlıklar, yabancı kaynaklar ve özkaynaklar, gelir ve giderler kavramlarının anlamları nedir?

Tanımak, ölçme ve raporlama: Finansal tabloların unsurlarının tanımı, niteliksel özellikleri ve amaçlar nasıl kullanılır?

2.3.1. Finansal Raporlamanın Amaçları

Muhasebeciler, Finansal raporlamanın amaçlarını bilmeden (örneğin kimin nasıl bir bilgiye ihtiyacı var ve neden? gerekli tanıma kriterlerinin belirlenmesini, faydalı ölçmelerini ve muhasebe bilgilerinin en iyi raporlama yönteminin seçimini yapamazlar. kuramsal çerçevesinde açıklanan Finansal raporlamanın esas amaçları şunlardır: faydalı olmak, anlaşılabilirlik, gelecekteki nakit akımlarının değerlendirilmesi, ekonomik kaynakların değerlendirilmesi ve ana vurgu kar üzerinde.

2.3.2. Muhasebe Bilgilerinin Niteliksel Özellikleri

Muhasebe bir bilgi sistemidir ki esas görev ve amacı finansal tabloların kullanıcılarının karar almalarında yardımcı olmak üzere bilgi toplamak ve aktarmaktır. Hazırlanan bilgilerin kalitesi ve içeriğinin, kullanıcılarla iletişim sağlamasında büyük bir önem ve rolü bulunmaktadır, şöyle ki finansal raporlama ve muhasebe kuramsal çerçevesinde, bilgilerin yararlı olması doğrultusunda belirli niteliksel özellikleri sunulmuştur. Finansal raporların kuramsal çerçevesine göre, bilgi niteliksel özellikleri, işletmenin mali durumu, mali performansı ve esnekliğini değerlendirmek doğrultusunda kullanıcılar için mali tablolarda sunulmuş bilgilerin faydalı olmalarını sağlayan özelliklerdir, niteliksel özelliklerinin bazıları bilgilerin içeriği ve bazıları da bilgilerin sunulması ile ilgilidir.

Finansal raporlamanın esas amacı faydalı bilgiler temin etmektir ve raporlama için çeşitli yöntemler bulunduğu için oldukça karmaşıktır. kuramsal çerçevesi mali muhasebe ve raporlama yöntemini seçmek için faydalı muhasebe bilgilerinin niteliksel

özelliklerini belirlemiştir. Bu özellikler şunlardır; fayda ve maliyet dengesi, ihtiyaca uygunluk (ilgililik), güvenilirlik, karşılaştırılabilirlik, önemlilik, ihtiyatlılık.

2.3.2.1. Fayda ve Maliyet Dengesi

Bilgilerin menfaati başka herhangi bir ürün gibi üretim maliyetlerinden daha fazla olmalıdır. Mali raporlamada maliyetlerin etkisini teşhis etmenin sorunu şu ki fayda ve maliyeti her zaman kolaylıkla ölçemeyiz, ayrıca maliyetleri belirli bir kurum, yani mali tablolarla yükümlü olan şirket karşılar ama menfaatlerin ekonomik çevresinin çapı büyüklüğünde etki gösterir.

2.3.2.2. İhtiyaca Uygunluk (ilgililik)

Bilginin faydalı olabilmesi için kullanıcıların ekonomik karar vermeleri sırasındaki ilgililik olması gerekir. Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) ihtiyaca uygunluk (ilgililik) bir muhasebe bilgisinin karar alma sürecinde fark yaratma kapasitesine sahip olması gerekliliği tanıyanmıştır. İlgili bilgilerin özellikleri aşağıdaki gibidir:

Tahminlerde kullanılabilme (predictive value), değerlendirmede faydalı olma ve zamanında sunum (timeliness). İlgili bilgiler, genelde Tahminlerde kullanılabilme ve değerlendirmede faydalı olması özelliklerini bir arada bulundurmalıdır. Geçmiş olayların değerlendirmesi, ilk beklentilerin ispatı veya düzeltilmesine yardımcı olacaktır. Bilgilerin zamanında elde edilmesi fark yaratmak açısından oldukça önemlidir. Zira eğer bilgiler, karar verildikten sonra elde edilirse pek faydası olmayacaktır. Günümüzde mali raporlamının gecikmesine yönelik her gün artan eleştiriler yapılmaktadır, nedeni de şudur ki teknoloji ve bilişim çağında kullanıcılar cevaplara daha hızlı ulaşmaya alışmışlardır.

2.3.2.3. Güvenilirlik

Bilginin Faydalı olması için güvenilir olması gerekir. Bilgiler hatasız olma suretiyle ve iddia ettikleri şeyleri gerçekten sunmaları şartıyla güvenilirlik kazanırlar. Güvenilirlik, bilgilerin doğruluğu anlamına gelmez. Yargı ve karara dayalı, tahminler içeren bilgiler temel olarak tamamıyla doğru olamaz ama güvenilir olmalıdır.

Dolayısıyla amaç, kullanıcılara güvenle kullanabilecekleri bilgiler sunmaktır. Bu tür bilgiler aşağıdaki özellikleri olmalıdır:

- Teyit edici (confirmatory),
- Eksiksizlik ve
- Tarafsızlık.

2.3.2.3.1. Teyit Edici (confirmatory)

Muhasebeciler, benzer ölçme yöntemleri ile diğer yetkili muhasebeciler tarafından onaylanabilen ölçeklere göre finansal tabloları hazırlamaya çalışırlar.

2.3.2.3.2. Eksiksizlik

Ölçülen hususun, ekonomik faaliyetler ve ölçmeler ile uyumlu olması anlamına gelir.

2.3.2.3.3. Tarafsızlık

Mali tablolar, geniş bir kitle tarafından kullanıldıklarından dolayı bilgiler bir grubun menfaati ve diğer grubun zararı yönünde olmamalıdır. Diğer bir deyişle finansal raporlarda yer alan bilgilerin yanlı olmaması şarttır.

2.3.2.3.4. Karşılaştırılabilirlik

Karşılaştırılabilirlik temeli şudur ki bilgileri bir kriter veya standart ile karşılaştırmak bilgilerin faydalılığını artırır. Karşılaştırma hem diğer şirketlerin bilgileri ile hem de şirketin kendi bilgileri ile yapılabilir ama farklı dönemler için yapılmalıdır. Bir işletmenin muhasebe verilerinin Karşılaştırılabilmesi, zaman içinde yöntem tutarlılığı olarak anılmaktadır.

2.3.2.3.5. Önemlilik

Önemlilik belli bir soruyla ilgilenir; acaba bir hususun o kadar önemi var mı ki bilgi kullanıcılarının kararını etkilesin? Önem konusunda her hangi bir nicel kriter

bulunmadığından, yöneticiler ve muhasebeciler önem miktarını belirlemek için kendi görüşlerini ileri sürmeye başlarlar.

2.3.2.6. İhtiyatlılık

Muhasebe bilgilerinin niteliksel Özellikleri konusu, ihtiyatlılık olmadan tamamlanmaz. Olay ve durumlarla ilgili belirsizliklerin içerik ve kapsamlarına uygun olarak açıklanması ve finansal tablolara muhafazakâr bir şekilde sunması gerekir, ihtiyatlılık belirsizlik nedeniyle tahmin yapılması gereken koşullarda borçların veya giderlerin olduğundan fazla varlıkların veya gelirin ise olduğundan eksik, belirlenmesi için gereken dikkatin gösterilmesini ifade eder.

2.3.3. Güvenilirlik ve Tarafsızlık

Finansal tablolarda ve raporlarda yer alan bilgilerin güvenilir olması için, bu tablolarda bilgilerinin tarafsız olması şarttır. Önceden belirlenmiş bir sonucu elde etmek amacıyla sunan mali tablolar bilgileri tarafsız olarak kabul edilemez.

2.3.4. Güvenilirlik ve İhtiyaca Uygunluk

Esas sorun ihtiyaca uygunluk (ilgililik) ve güvenilirlik hususları ile ilgili uygun muhasebe yöntemlerinin seçilmesidir. Güvenilirliği vurgulamak bilgilerin hazırlama sürelerini uzatır, zira bilgiler tekrar kontrol edilmeli ve bilgilerde belirsizlik ve güvensizlik yaratan tahminler yürütmekten çekinmek gerekir. Diğer taraftan ihtiyaca uygunluk olma konusunda, bilgileri hızlı bir şekilde kullanmak söz konusudur ki pek güvenilir değil. Uygun bir örnek olarak: Çevre temizleme masrafları ile ilgili bilgiler beklenmektedir. Kırılıkları temizlemek yıllarca sürebilir ve beklenen temizleme masraflarının toplam tutarı hakkında her türlü tahmin sadece bir varsayımdır. Bu tahminler pek güvenilir değiller ama tamamen ihtiyaca uygundur.

Bu soruyu herhangi bir şirketten sorabiliriz; acaba şimdiye kadar bir makineyi muhtemel borçlarını dikkate almadan satın aldınız mı? Bilgi kaynaklarında rekabetçi bir ortam oluşmakla, muhasebe standartları daha ihtiyaca uygunluk olmaya ve daha az güvenilirliğe doğru hareket etmektedir.

2.4. NAKİT ESASI MUHASEBE İLE KIYASLA TAHAKKUK ESASI MUHASEBE

İki muhasebe temeli bulunmaktadır. Defterlerde kullanılan gelir ve giderlerin raporunun şekli ve zamanını belirleyen yöntemler: nakit yöntemi tahakkuk yöntemi. Bu yöntemler sadece işlemlerin zamanlamasında fark gösteriyorlar.

Nakit esası muhasebe, nakit tahsilatlar ve ödemelere dayalı olan bir muhasebe yöntemidir. Bu sistemde işletmenin mali durumunda herhangi bir değişiklik, nakit tutarların alınıp verilmesine bağlıdır ve gelirler, nakit olarak tahsil edildiğinde teşhis edilir ve defterlerde kayda geçer ve giderler, nakit olarak ödendiğinde teşhis edilir ve defterlerde kayda geçer.

Tahakkuk esasına göre gelirler tahsil edildiği veya gerçekleştiği zaman teşhis edilir ve defterlerde kaydedilir. Buna dayalı, gelirin tahsili ve gerçekleşme zamanı, gelirin kesin olarak belirlendiği veya hizmetin devamı ile gerçekleştiği zamandır; dolayısıyla bu yöntemde para alma zamanı dikkate alınmıyor, yerine paranın tahsili ve gerçekleşmesi gelirin teşhis ve tescilinde önemlidir. Ayrıca buna dayalı giderlerin teşhis ve tescil zamanı, giderlerin oluşma veya gerçekleşme zamanıdır ve bir ürün teslim edildiğinde veya bir hizmet gerçekleştiğinde, ürün veya hizmetin maliyeti kadar ödenmesi gereken borç oluşuyor.

Tahakkuk esası muhasebe ile nakit esası muhasebe arasındaki farklılık zaman ile ilgilidir, bir birimin faaliyet süresinin toplamında tahakkukları ile nakdi arasında fark yoktur. Ancak bu fark, kısa vadede gelirler ve giderler dönemsel ilkesine göre ele alındığı için, tahakkuk esası muhasebe ile nakit esası muhasebe arasında ortaya çıkar (Jones, 1991).

Nakit esası muhasebe yöntemlerinin kullanılması halinde:

Ticari ve diğer alacaklı senetler ve hesapların tam olarak teşhis edilmemesi ve neticesinde finansal tablolarda yansımaması, ticari ve diğer alacaklıların mali haklarının tam olarak teşhis edilmemesi ve neticesinde kesin ve muhtemel ödeme yükümlülüklerinin teşhis edilmemesi, sürekli ve sürekli olmayan gelirlerin teşhis ve tescilinin tahsilatlarına ertelenmesi ve ayrıca giderlerin teşhis ve tescilini nakit ödemelerine ertelenmesi.

Tahakkuk esası muhasebe yöntemlerinin kullanması halinde:

Ticari ve diğer alacaklı senetler ve hesapların tam olarak teşhis edilmesi ve neticesinde finansal tablolarda yansması, ticari ve diğer alacaklıların mali haklarının tam olarak teşhis edilmesi ve neticesinde kesin ve muhtemel ödeme yükümlülüklerin teşhis edilmesi, sürekli ve sürekli olmayan gelirlerin teşhis ve tescilinin gerçekleştiği anda yapılması ve ayrıca giderlerin teşhis ve tescilinin sadece gerçekleştiği anda değil hatta gerçekleşme ihtimali olma halinde de yapılması.

2.5. TAHAKKUKLARIN TANIMLANMASI VE HESAPLANMASI

Muhasebe işleminin ilk amacı ticari birimler için dönemsel olarak kâr ölçmesidir. Kâr terimi ticaret dünyasında akışkan kavramlardan birisidir. Muhtemelen muhasebe, herkes tarafından kabul edilecek şekilde kârın tanıtılabileceği kadar ilerlemeyecektir.

Muhasebede kâr ölçmenin temelleri muhasebenin iki ilkesinin etkisi altındadır, bu iki ilke maliyet esası ve gerçekleşmiş hasılat ilkelerinden ibarettir. Muhasebede bu ilkelerin uygulaması; karar verme aşamaları için muhasebenin finansal raporlarının sonuçlanabilmesi konusunda krizlere sebep olabilir.

İdeal bir konumda kârın, işletmenin performans sonuçlarını dikkatli bir şekilde ölçmesi için ticari birimin işlemleri ve olayları ile ilgili nakit sonuçları ile aynı dönemde olması lazım. Yani işletmenin çalışma döngüsü ve yatırımları çok kısa olmalıdır. Bu durumda net nakit tahsilatlar tam güvenilirlikle birlikte işletmenin performans sonuçlarını gösterir.

Ama gerçek hayatta, nakit tahsilatlar ve ödemeler, işlemlerin gerçekleşme zamanı ile farklı dönemlerde gerçekleşir. Bu durumda kâr, genelde net nakit tahsilatlar ile eşit değildir. Bu durumda işletmenin performans sonuçlarını ölçmek için tahakkuklardan yararlanmak net nakit tahsilatlarının ölçülmesinden daha iyidir. Ama sorun şu ki tahakkuklar, nakit unsurların tersine bir miktar öznellik ile birleşmiştir ki güvenilirliğin azalmasına sebep olmaktadır. Muhasebe unsurlarının öznellik içermesi, geleceğin nakit akışının tahmininden kaynaklanır ki, bu unsurların ölçülmesinde hata ve yanlışlık kaçınılmazdır.

Başka bir deyişle öznellik aşağıdaki iki nedenden kaynaklanır:

- i) Tahakkukların bazıları nakit akışları ile ilgilidir, ama yeterince güvenilirlik sağlamadığından muhasebe ilkeleri tarafından teşhis edilemezler.
- ii) Muhasebe ilkelerinin ürünü olan esas finansal tablolarda raporlanmış tahakkukların çoğu, cari dönemin işlemlerinden doğan gelecekteki ekonomik menfaatleri hatalı raporlamaktadır. Örneğin, nakit satışların geri dönüşü ve satış sonrası hizmetler olmadığı halde yüksek güvenilirlik ile cari dönemin kârını göstermektedir. Ama veresiye bir satış gerçekleştiğinde tahsil edilebilir gelecekteki nakit akışlarından makul bir tahmin yürütmek lazım ki işletmenin yönetimi açısından bu tahminler farklı olacaktır ve raporlanan rakamın güvenilirlik imkânı daha az olacaktır.

Tahakkuk esaslı muhasebe temellerine göre işletmenin ekonomik olaylarının ölçülüp ve genelde tahakkuklar şeklinde finansal tablolarda raporlanması gerekmektedir, işletmeler de nakit akış tablosu hariç, tüm finansal tablolar muhasebenin tahakkuk esasına göre düzenler (TMS. Tebliğ Sıra No: 1).

Başka bir deyişle tahakkuklar, tahakkuk esaslı muhasebenin sonucudur. Yatırımcılar nakitlere göre tahakkuklar üzerinde daha hassastırlar. Bazı yatırımcılarda tahakkuklara daha çok ilgi gösterirler. Zira bu konu insanların kişisel ve subjektif yargıları etkisi altında ölçülüp ve raporlanmaktadır, böyle bir yaklaşımın sonucu, işletme kârının değerlendirmesinde hatalar oluşması kuvvetle muhtemeldir.

Ama bu arada ortaya çıkan bir başka önemli konu şu ki; şirketlerin yöneticileri bazı hususlarda çeşitli amaçlarla kâr yönetimine çalışırlar ve bunu gerçekleştirmek için tahakkuklardan faydalanırlar. finansal tablolarda sunulan tahakkuklar yöneticiler tarafından manipüle edilir ve güvenilirlikleri konusunda kuşku duyulabilir.

Literatürde toplam tahakkukları bilanço yaklaşımı ve nakit akış tablosu yaklaşımı olmak üzere iki şekilde hesaplandığı görülmektedir.

Toplam tahakkukların hesaplanmasında kullanılan birinci yöntem bilanço yaklaşımıdır, bu yaklaşıma göre toplam tahakkuklar aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Healy, 1985; Jones, 1991):

$$\text{Toplam Tahakkuklar} = [(\text{Dönen Varlıklardaki Değişim} - \text{Hazır Değerlerdeki Değişim}) - (\text{Kısa Vadeli Borçlardaki Değişim} - \text{Uzun Vadeli Kredilerin Anapara})]$$

Taksit ve Faizlerindeki Değişim – Ödenecek Vergi ve Diğer Yasal Yükümlülükler Karşılığı)] –Amortisman ve İtfa Giderleri

Bilanço yaklaşımı birkaç çalışmada (Dechow vd., 1995; Healy, 1985; Jones, 1991; Peasnell vd., 2000; Kothari, 2001) kullanılmasına rağmen araştırmacılar daha çok toplam tahakkukları hesaplamada nakit akış yaklaşımı'nı (DeFond ve Subramanyam, 1998; Becker vd., 1998; Klein 2002; Xie vd., 2004; Abdul Rahman, 2005; Huang vd., 2006; Jaggi vd., 2009) kullanmayı tercih ederler.

Nakit akış tablosu yaklaşımını kullanan çalışmalarda toplam tahakkuklar aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Dechow ve diğerleri, 1995):

$$\text{Toplam Tahakkuklar} = \text{Faaliyet Karı} - \text{Esas Faaliyetlerden Kaynaklanan Nakit Akışı}$$

Birçok araştırmacı tarafından toplam tahakkukların hesaplanmasında bilanço yaklaşımı ve nakit akış tablosu yaklaşımının hangisinin daha başarılı olduğunu incelemişlerdir çalışmaların sonucu, bilanço yaklaşımı toplam tahakkukların tahmin edilmesinde önemli ölçüm hatalarına neden olabileceği, buna karşın nakit akışı yaklaşımı'nın daha doğru sonuçlar verebileceğini belirtmişlerdir (Clinch ve Sin, 2002, Collins ve Hribar, 2002, Drtina ve Largay, 1985; Hribar ve Collins, 2000; Austin ve Bradbury, 1996).

2.6. TAHAKKUKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Teoh, Welch ve Wong (1998), tahakkukları yönetimin kontrolünde olmalarına ve sürelerine göre iki gruba ayırmaktadırlar.

Bu sınıflandırma çerçevesinde tahakkuklar yönetimin kontrolünde olmalarına göre aşağıda ayrıntıları ile incelenmektedir:

- i) ihtiyari(İsteğe bağlı) tahakkuklar ve
 - ii) ihtiyari olmayan(İsteğe bağlı olmayan) tahakkuklar
- olarak; sürelerine göre ise;
- i) kısa vadeli tahakkuklar ve
 - ii) uzun vadeli tahakkuklar
- olarak sıralanmaktadır.

Şirketlerin işlem ortamı tarafından yaratılan ve işletmenin yönetiminin müdahalesi olmayan, ticari faaliyetler sırasında gerçekleşen tahakkuklar, ihtiyari olmayan tahakkuklar olarak anılırlar. Tahakkukların diğer bölümü ki muhasebe yöntemlerinin seçimi, ihtiyati tahsisler, yönetim kararları ve yargılamalar ve tahminler nedeniyle ortaya çıkarlar, ihtiyari olarak anılırlar (Habbash, 2010).

Genel olarak, ihtiyari olmayan tahakkuklar, muhasebe standartları ile zorunlu hale gelmişler ve şirketin ekonomi durumunun etkisi altındadırlar ve kurumların kuralları ve diğer dış unsurlar nedeniyle sınırlıdırlar. Neticesinde, bu hususlar kısmi olarak yöneticilerin müdahalesinden uzak tutulur. Ancak ihtiyari tahakkuklar, yönetim tarafından yorumlanabilirler.

Jones ve Jennifer'e göre ihtiyari tahakkuklar, şirketin iç olayları ile ilgilidir ve dış unsurlarla ilgisi yoktur (Jones vd., 1991).

Healy'da ihtiyari tahakkuklar, raporlanan kârları etkilemek üzere yönetim tarafından seçilen nakit akışlarının düzelmeleri olarak bilinir (Healy vd., 1985),

Francis ve Micheal (2005), ihtiyari tahakkukları, muhasebe yöntemlerinin seçimi, ihtiyari tahsisler, yönetim kararları, önyargılar, tahminlerin bir sonucu olarak bilir.

Başka bir deyişle ihtiyari tahakkuklar şirketten şirkete göre değişebilir, zira şirketin seçtiği yöntemler ve politikaların etkisindedir, her ne kadar bir müdür onların gerçekleşmesi için daha fazla özgürlük sağlasa da bu unsurlardan kârı etkilemek için yararlanma ihtimali daha yüksektir ki bu olay kâr yönetimi olarak tanınmaktadır (Francis vd., 2005).

Jones ve Jennifer'e göre ihtiyari olmayan tahakkuklar, kurallar ve kurum dışı diğer unsurlar aracılığı ile oluşan hususlardır ki yönetim onları değiştiremez ve oluşumlarına müdahale edemez (Jones vd .,1991).

Ayrıca Hochberg (2003), ihtiyari olmayan tahakkuklar, bir kurumun normal faaliyetleri sırasında gerçekleşen ve yönetimin herhangi bir müdahalesinin olamayacağı tahmin edilen veya başka bir deyişle işlemler sonucunda doğal olarak oluşan kısmı ifade ediyor (Hochberg 2003).

Dechow ve Mary (1994) araştırmalarının sonucu şunu gösterdi ki ihtiyari olmayan tahakkuklar sabitler ve onlardan kârı düzleştirmek için yararlanılamaz.

Başka bir açıdan tahakkukları iki bölüme yani kısa vadeli tahakkuklar (cari tahakkuklar) ve uzun vadeli tahakkuklar (cari olmayan tahakkuklar) olarak ayırabiliriz. Kısa vadeli tahakkuklar çalışma sermayesi hesaplarını etkileyen tahakkuklardır ve dönen varlıklar ve kısa vadeli borçlardaki değişiklikleri yansıtır. Uzun vadeli tahakkuklar, uzun vadeli varlıklara ilişkin düzeltmelerdir, Olağandışı kazançları gerçekleştirmiş gibi göstererek veya amortismanı ve ertelenen vergiyi azaltarak artırılabilirler (Teoh, 1998) Muhasebe literatüründe tahakkukların bu bileşenlerinin bilgi içeriği ispatlanmıştır. Araştırmaların sonucu açıkça şunu göstermektedir ki kısa vadeli tahakkuklar, uzun vadeli tahakkuklar ile kıyasladığımızda, daha fazla değere sahiptirler.

Teoh ve Wong(1998) kısa vadeli tahakkuklar ve uzun vadeli tahakkukların toplamı ile verimlilik arasında kıyaslama başlıklı araştırmalarında şunu göstermektedirler ki, uzun vadeli tahakkuklar, kısa vadeli tahakkuklara göre daha düşük kalitededirler. Sonuçlarına göre kısa vadeli tahakkukların kalitesi, tahakkukların toplamının kalitesini tahmin etmek için güvenilir bir araçtır.

Chan, Jegadeesh ve Lakonishok (2006) Kâr kalitesi ve gelecekteki hisselerin verimliliği başlıklı araştırmasında tahakkuklar ile gelecekteki hisselerin verimliliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaları şunu gösterdi ki tahakkukları yüksek olan şirketler, finansal bilgilerin raporlama döneminden sonra hisselerin verimliliği azalıyor. Bu konu tahakkukların bileşenlerinin ayrılması ve ihtiyari ve ihtiyari olmayan şekilde bölmekle gerçekleşti ve benzer sonuçlar elde edildi (Chan vd., 2006).

Wallace (1986) ve Guenther (1994), araştırmalarının sonucu şunu gösterdi ki uzun vadeli tahakkukların (cari olmayan tahakkuklar) yöneticiler tarafından daha az manipüle edildiğini belirtmektedirler.

2.7. TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ

İnsan ileriye dönük olarak kendini geleceğe hazırlayan bir varlıktır. Ayrıca o gelecekteki refah, rahatlık ve servetinin artmasının peşindedir. Ama gelecek iyi ve kötü olaylarla doludur ve her koşulda uygun bir reaksiyon göstermek gerekir. Bunun gerçekleşmesi yeterli bilgi ve farkındalık gerektirir. Bilim, insana geleceği çizmesinde yardımcı olur. İnsan kendi sorunlarını çözmek için çeşitli yollar ile karşı karşıya kalır ve en iyisini seçmeye çalışır. Ama çeşitli çözümler arasında en iyisini seçmek bilgi

gerektirir. Bu bilgiler ilk önce güvenilir olmalı ve ayrıca karar konusu ile ilgili olmalıdır.

Gerçek ve potansiyel yatırımcılarda bu kuraldan müstesna değildirler. Gerçek ve potansiyel yatırımcılarda kazançlarını maksimum düzeye ulaştırmaya çalışırlar ve bu doğrultuda gereken kararları alıp işletmenin geleceği hakkında makul bir güvence sağlayacak bilgilere ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda gelecekte yaşanabilecek olaylarda karar alırken yardımcı olan güvenilir bilgilere ihtiyaç duyarlar. Önemli bilgi kaynaklarından biri de, muhasebenin finansal tablolarıdır ki faydalı bilgiler sunarlar.

Muhasebe bilgilerinin Kaydetme, sınıflandırma, özetleme ve raporlama işlemidir. Bu bilgilerin kullanıcılarına bilinçli karar verme imkânını sağlar. Muhasebe sistemi-muhasebe işlemi, ekonomik faaliyetler, olaylar ve ilgili iddialar arasında bir bağlantıdır. Muhasebe tarihi rolüne göre, genelde para birimine dayalı ekonomik faaliyetleri beyan etmek için kullanılan bir araçtır. Genelle olarak her zaman olmazsa da bilgilerin nicel şekilde yapılması ve nicel şekilde yapılmış bilgiler muhasebecilerin ilgi alanıdır. Kullanıcılara raporlanan bilgilerin güvenilirliklerini sağlamak için ölçme işlemi yetkili kişiler tarafından yapılmalı, güvenilir kanıtlara dayanmalı ve ayrıca onaylanabilir olmalıdır.

Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB), Kavram Açıklamaları 2’de güvenilirlik tanımlanırken “muhasebe bilgisi, kullanıcılarının o bilginin sunması amaçlanan ekonomik durumu veya olayı yansıttığı konusunda ona bağlı kalabildikleri ölçüde güvenilirdir”Muhasebe bir bilgi üretim işlemi olarak, işletmenin performansı ve mali durumu hakkında karar verebilmek için kullanıcılara güvenilir bilgiler sunmalıdır. Muhasebe, işletmenin performans sonuçlarını ve mali durumunu etkileyen olaylar ve konuları teşhis edip, onları para birimine göre ölçüp ve kullanıcılara raporlar.

Ama ölçmek karmaşık bir işlemdir, özellikle nitel bilgileri para birimi biçimde beyan etmek isterlerse, dolayısıyla muhasebe rakamlarını faydalı bir hale getirmek için ölçüm farklı açılardan dikkate alınmalıdır. Ölçmenin önemli yönlerinden biri onaylanabilmesidir. Bu bağlamda güvenilirliğin niteliksel özelliği, muhasebe kuramsal çerçevesinin esas açıklamasının gündeminde yer almıştır. Ama sadece güvenilirlik özelliği tek başına kullanıcılara faydalı bilgiler sunamaz. Zira yüksek güvenilirlik özelliği olan bilgilerin sunulması, diğer niteliksel özelliğin, yani ihtiyaca uygunluk olma

özelliğinin azalmasına bağlıdır. Güvenilirlik özelliği, ihtiyaca uygunluk özelliği ile birlikte kullanıcılara faydalı bilgiler sunabilir.

Buna rağmen, muhasebe araştırmalarının çoğu muhasebe ölçümünün ihtiyaca uygunluk (ilgililik) dikkate almış ve muhasebe rakamlarının güvenilirliği hakkında az sayıda araştırma gerçekleştirmiştir. finansal tablolara yansıyan muhasebe bilgileri, güvenilir olması, kullanıcılara işletmenin gelecekteki nakit akışı hakkında tahminlerinde bulunabilmesi, karar alırken yardımcı olması durumunda faydalı olacaktır. Güvenilirlik özelliği, muhasebe bilgilerinin niteliksel özelliklerinden biridir ki ekonomik olayların ölçülmesinde ve para birimine raporlama işleminde kullanılır. Güvenilirlik özelliği, muhasebe bilgilerinin onaylı birliğini ve tarafsız sunulmalarını sağlar.

Ama bellidir ki muhasebenin tüm bilgileri yüksek güvenilirlik ile ölçülmüyorlar ve her biri bir öznel derecesi ile ölçülüp ve raporlanıyor.

Muhasebe unsurlarının ölçümünde öznelin etkisi, finansal tablolarda tahakkukların ortaya çıkmasına sebep olan tahakkuk temellerinden kaynaklanıyor ve bunlar nakitlere göre daha az güvenilirliğe sahiplerdir.

Muhasebe, ölçme standartları ile muhasebe rakamlarını daha objektiflik halde yönlendirmeye çalışsa da, tahakkukların raporlamasında bir miktar öznelin bulunması kaçınılmazdır. Tahakkukların güvenilirliği daha fazla ise o kadar gelecekteki kârların istikrar ve sürekliliğinde önemli bir rolü olacaktır, gerçek ve potansiyel yatırımcıların tahakkukların değeri hakkında doğru bir değerlendirme yapmalarına olanak sağlar.

İşlem ve yatırım dönemleri kısa olan işletmeler, güvenilir tahakkuklar sunarlar, şöyle ki kârları, net nakit tahsilatlarına daha yakındır. Ama bunun aksine, işlem ve yatırım dönemleri uzun olan işletmelerde, kişisel önyargılarla birleşmiş öznel tahakkuklar çok fazladır.

Muhasebe kârı iki önemli bölümden oluşmaktadır: birinci bölümü nakittir, Yani bir dönemden elde edilen nakit paralar bu kârın içindedir ve diğer bölümünü tahakkuklar oluşturmaktadır.

Şirket performansının değerlendirmesinde kârın tahakkuklar bölümü, nakit bölümünden daha önemlidir. Bir mali dönem boyunca elde edilen nakitler, ilgili bir

bilgi sayılmaz. Zira tanımlanan nakitler, zamanlama ve uyumluluk sorunlarından şirketin yanlış performans ölçümüne sebep olabilir.

Tahakkuklar, kâr kalitesinin teşhisi için önemli bir göstergedir ve hisse değerlendirmesinde işe yaramaktadır. Aslında yatırımcılar için tahakkukların kalitesini, şirketin kârı ile nakit akışların yakınlık derecesi şeklinde tanımlayabiliriz. Dolayısıyla tahakkukların düşük kalitesi bu yakınlık derecesini azaltır ve özel bir şirket hakkında karar verirken ilgili yatırımcının riskinin artmasına sebep olur (Francis, 1999).

Sloan (1996) ispatladı ki nakit akışlardan daha yüksek kâr raporlayan şirketler, sonraki yıllarda kârın düşüşü ile karşılaşacaklardır. Dolayısıyla tahakkukların hacmi kâr kalitesi için iyi bir göstergedir. Tahakkuklar, muhasebe kârı ile işlemlerden doğan nakit akışı arasındaki farkı açıklamaktadır. Bu fark, muhasebe hükümlerinin sonucudur ki gelir ve gider hangi zaman aralığında teşhis edilmesi gerektiğini belirler.

Tahakkukların önemli rollerinden biride zaman boyunca nakit akışları teşhisinin düzeltilmesi veya aktarılmasıdır. Şöyle ki düzeltilmiş rakamlar, şirketin performansını daha iyi değerlendirirler. Tahakkuklar genelde tahminler ve varsayımlara dayalıdır ki eğer yanlış olursa gelecekteki kâr da ve tahakkuklarda düzeltilmeleri gerekir dolayısıyla tahakkukların kalitesi ve kâr kalitesi, tahmin hataları ile karşı karşıya kalınca ortaya çıkar.

2.8. TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİKLERİNE İLİŞKİN MODELLER

Bilindiği üzere, finansal tablolar kullanıcılarına bilgi vermek hedef ile düzenlenen bu tablolar tahakkuk esasına göre hazırlanmaktadır, tahakkuk esaslı muhasebe temellerine göre işletmenin ekonomik olaylarının ölçülüp ve genelde tahakkuklar şeklinde finansal tablolarda raporlanması gerekmektedir, işletmeler de nakit akış tablosu hariç, tüm finansal tablolar muhasebenin tahakkuk esasına göre düzenler (TMS. Tebliğ No: 1).

Toplam tahakkuklar çalışmanın 2.5 bölümünde açıklandığı gibi bilanço yaklaşımı ve nakit akış tablosu yaklaşımı olmak üzere iki şekilde hesaplandığı görülmektedir. Birçok araştırmacı tarafından toplam tahakkukların hesaplanmasında bilanço yaklaşımı ve nakit akış tablosu yaklaşımının hangisinin daha başarılı olduğunu incelemişlerdir çalışmaların sonucu, bilanço yaklaşımı toplam tahakkukların tahmin edilmesinde

önemli ölçüm hatalarına neden olabileceği, buna karşın nakit akışı yaklaşımı'nın daha doğru sonuçlar verebileceğini belirtmişlerdir.

Bu durumda Toplam tahakkuklar genellikle faaliyet karı ile esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

$$TAC = NI - CFO \quad (2.1)$$

Eşitlikte;

TAC = Toplam tahakkuklar

NI = Faaliyet karı

CFO = Esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışı

Toplam tahakkukların değerlerini yukarıdaki yöntemle hesaplanmasından sonra yapılması gereken, tahakkukların güvenilirliği uygulamalarının göstergesi olarak kabul edilen ihtiyari tahakkukları belirleyebilmek amacıyla, toplam tahakkukların, ihtiyari olmayan tahakkuklar ve ihtiyari tahakkuklar şeklinde iki bölüme sınıflandırmasıdır.

Tahakkuklar, şirketlerin işlem ortamı tarafından yaratılan ve işletmenin yönetiminin müdahalesi olmayan, ticari faaliyetler sırasında gerçekleşen tahakkuklar, ihtiyari olmayan tahakkuklar olarak anılırlar. Tahakkukların diğer bölümü ki muhasebe yöntemlerinin seçimi, ihtiyati tahsisler, yönetim kararları ve yargılamalar ve tahminler nedeniyle ortaya çıkarlar, ihtiyari olarak anılırlar (Habbash, 2010) Bu durumda;

$$TAC = NDA + DA \quad (2.2)$$

Eşitlikte;

TAC = Toplam tahakkuklar

NDA = İhtiyari olmayan tahakkuklar

DA = İhtiyari tahakkuklar

İlk kez Healy (1985) tarafından literatüre yayınlanan, ardından DeAngelo (1986), Jones (1991) tarafından geliştirilen tahakkuk esaslı modellerde, zamanla farklı başlıklar altında farklı hesaplama metodları birer ölçüm aracı olarak kullanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında Healy (1985) ile başlayan ardından gelişen tahakkuk esaslı modellere tanıtılacaktır.

2.8.1. Healy Modeli (1985)

Healy modeli tahakkukları tahmin etmekte için en basit modellerden biri olarak kabul edilir, Kâr yönetimi doğrultusunda yapılan ilk çalışmalar Healy (1985) tarafından tahakkukların toplamından yararlanılarak tahakkuklar aracılığı ile gerçekleşti. O muhasebe kârını daha küçük bileşenlere, esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışı, ihtiyari (İsteğe bağlı) tahakkuklar ve ihtiyari olmayan(İsteğe bağlı olmayan) tahakkuklar bölerek, Muhasebe Standartlarını düzenleyen kurumlarca önerilen tadilatlar olarak adı geçen nakit akışları ve ihtiyari(İsteğe bağlı) tahakkukları, nakit akışlarının seçimi için yönetim tadilatı olarak belirtmiştir. Onun bulguları, kâr raporlamasında tahakkukların politikası ile teşvik primleri arasında ilişki olduğunu ve muhasebe yöntemleri ile teşvik planları tadili arasında bağlantı olduğunu göstermektedir. Healy göre, yöneticiler, performans planları ya da teşvik planları ile ödüllendirilmektedir.

Healy (1985) tarafından 1930-1980 yılları için 94 şirket üzerinde yapılan çalışmada isteğe bağlı olmayan tahakkuklar sabit kabul edilmiştir ve kar yönetimi amacıyla kullanılan isteğe bağlı tahakkuklar tahmini yapılmış ve isteğe bağlı tahakkuklar aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

$$DA_t = TA_{it} / A_{it-1} \quad (2.3)$$

Modelde;

DA_t: *t* dönemine ait ihtiyari(İsteğe bağlı) tahakkuklar,

TA_t: *t* dönemine ait toplam tahakkukları,

T: Olay dönemini,

t: (1,2,3,4, ...,t) Tahminleme dönemini.

2.8.2. DeAngelo Modeli (1986)

Bu bağlamda, DeAngelo 1986-1988 yılları arasında tahakkukların toplamını Healy (1985) gibi tanımlamış. Tek fark şu ki o geçen yılın tahakkuklarının toplamını ihtiyari olmayan(İsteğe bağlı olmayan) tahakkuklar sebebi olarak tanımlamıştır. O 1988 yılında yaptığı araştırmanın başarılı sonuçları, ihtiyari tahakkukları, tahakkukların toplamına göre kayda değer bir artışı olduğunu göstermektedir. DeAngelo, toplam

tahakkukları iki kısımlı düşünmüş ve kar yönetiminin olmadığı zaman toplam tahakkuklardaki değişimin sıfır olacağı varsayımıyla toplam tahakkuk miktarındaki değişim kullanılarak aşağıda gibi kar yönetimini tahmin etmiştir ve hesaplanmıştır (DeAngelo, 1986).

$$AC_t = DA_t + NA_t \quad (2.4)$$

$$(AC_t - AC_0) = (DA_t - DA_0) + (NA_t - NA_0) \quad (2.5)$$

Modelde;

AC: Toplam Tahakkukları,

DA: İhtiyari Tahakkukları,

NA: İhtiyari Olmayan Tahakkukları, göstermektedir.

DeAngelo isteğe bağlı olmayan tahakkuklardaki değişimin sıfır olacağı ve dolayısıyla da toplam tahakkuklardaki ortalama değişimin ihtiyari tahakkuklardan kaynaklandığını belirlemiştir bu çerçevede, toplam tahakkuklardaki bir önceki döneme göre değişimler, varlık toplamına bölmüş ve ihtiyari tahakkukları aşağıdaki şekilde hesaplamıştır:

$$DA_t = (TA_t - TA_{t-1}) / A_{t-1} \quad (2.6)$$

2.8.3. Jones Modeli (1991)

Jones, ihtiyari olmayan tahakkukların zaman boyunca sabit kaldığı teorisini bir kenara bıraktı ve ihtiyari olmayan tahakkukları üzerinde olan ekonomik koşulların değişiminin etkisini kontrol etmeye çalıştı. Bu Model'de Jones, satış gelirinin gayri ihtiyari olduğunu düşünüyordu, bu durum Jones 1991 yılında ithalat için vergi muafiyetlerinde devlet gözetimi sırasında kâr yönetiminin uygulaması konusunda inceleme yapmasına sebep oldu.

İthalat muafiyetleri kurallarının, raporlanan muhasebe rakamlarının üstünde durması, sözleşme taraflarını kâr yönetimi için motive ediyordu. Jones açısından kâr yönetimi; tahakkuklardan faydalanmak, muhasebe yöntemlerini değiştirmek ve sermaye yapısını değiştirmek suretiyle mümkündür. Jones araştırmalarında, kâr yönetiminin temeli olan tahakkukların toplamına odaklanarak, ihtiyari tahakkukları kâr yönetiminin

ölçülmesi için yararlandı. Onun çalışmaları ile ondan önce yapılan araştırmalar Healy (1985) ve DeAngelo (1986) arasında en önemli fark tahakkukların toplamından ihtiyari tahakkuklara daha çok odaklanmasıdır, zira tahakkukların toplamının, yönetimin müdahalelerinde önemli bir payı olduğuna inanıyor. O tahakkukların toplamını hesaplamak için bilanço yaklaşımını kullanmış. Bulgularının sonucu, devletin ithalat destekleri sırasında şirketlerin yöneticileri kâr tahakkuklarını azalttıklarını ve böylece kârı yönettiklerini göstermektedir. Jones (1991) tarafından kâr yönetiminin araştırılması konusunda kullanılmak üzere ortaya konan modelde ihtiyari olmayan tahakkuklar ve toplam tahakkuklar aşağıdaki gibi tahmin edilmiştir.

$$NDA_t = \alpha_i [1/A_{it-1}] + \beta_{1i} [\Delta REV_{it} / A_{it-1}] + \beta_{2i} [PPE_t / A_{it-1}] , \quad (2.7)$$

$$TA_{it} / A_{it-1} = \alpha_i [1/A_{it-1}] + \beta_{1i} [\Delta REV_{it} / A_{it-1}] + \beta_{2i} [PPE_t / A_{it-1}] + \varepsilon_{it} \quad (2.8)$$

Bu durumda, toplam tahakkuklar;

olacaktır. Modeldeki parametreler;

TA_{it} = toplam tahakkuklar,

NDA_t = t dönemine ait ihtiyari olmayan tahakkukları,

A_{t-1} = t dönemi için dönem başı toplam varlıkları,

ΔREV_t = t dönemine ilişkin hâsılatla önceki seneye göre değişimi,

PPE_t = t dönemine ilişkin brüt maddi duran varlıkları temsil etmektedir,

ε_{it} = Toplam tahakkukların ihtiyari tahakkuk bileşenini gösteren hata terimi.

2.8.4. Değiştirilmiş Jones Model (1995)

Jones Modeli'nin (1991) temel dayanağı olan satışların müdahale içermediği varsayımını ve yarattığı sapmayı ortadan kaldıracak bir biçimde Dechow, Sloan ve Sweeney (1995) yeni bir model ortaya koymuşlar.

İhtiyari tahakkuklar yoluyla kâr yönetiminin ölçülmesi genelde değiştirilmiş Jones modeline dayanmaktadır. Değiştirilmiş Jones modeli (1995), Jones (1991) modelinin gelişmiş halidir.

Değiştirilmiş Jones modelinde, şirketin ekonomik işlemlerinden doğan ihtiyari olmayan tahakkukların miktarında, brüt maddi duran varlıklar, satışlarda önceki seneye göre değişim ve ticari alacaklarının cari yıl ile önceki yıl arasındaki değişimi üç

değişken dikkate alınmıyor. Dechow, Sloan ve Sweeney (1995) Değiştirilmiş Jones Modeli'nin kar yönetimini belirlemedeki en etkin yöntem olduğunu belirtmektedir. Değiştirilmiş Jones Modeli (1995) şu şekilde ifade edilmektedir:

$$TA_{it} / A_{it-1} = \alpha_i [1/A_{it-1}] + \beta_{1i} [\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it} / A_{it-1}] + \beta_{2i} [PPE/A_{it-1}] + \varepsilon_{it} \quad (2.9)$$

Modelde;

TA_{it} = toplam tahakkuklar,

A_{t-1} = t dönemi için dönem başı toplam varlıkları,

ΔREV_{it} = t dönemine ilişkin hâsıllatta önceki seneye göre değişimi,

ΔREC_{it} = t dönemine ilişkin net ticari alacaklarının cari yıl ile önceki yıl arasındaki değişimi,

PPE_{it} = t dönemine ilişkin brüt maddi duran varlıkları temsil etmektedir,

ε_{it} = Toplam tahakkukların ihtiyari tahakkuk bileşenini gösteren hata terimi.

2.8.5. Dechow – Dichev Model (2002)

Dechow ve Dichev (2002) Jones modelinin kısıtlarını kaldırmak adına (satışların ihtiyari olmayan varsayımı) ticari alacaklarda değişiklik yaparak geliri düzeltmeye çalıştılar. Bu model, şirketin gelirleri ve giderlerinin gerçekleşme zamanının genelde nakit ödemeler veya tahsilatlar zamanı ile farklı olduğu ve tahakkukların bu fark sonucunda gerçekleşip raporlandığı düşüncesi ile oluşmuş. Kolayca takip edilebilmeleri için çalışma sermayesi tahakkukları ve nakit akışlarının rakamlarına odaklanmış. Zira bu tahakkuklar en fazla bir yıl içinde tasfiye olunur. Tahakkukların değerlendirmesinde hata kriteri, geçen yılın, cari yıl ve gelecekteki yılın cari sermayelerinin değişim regresyonundan oluşan bakiyeler ve faaliyetlerden oluşan nakit akışlardan ibarettir. Bu bağlamda, faaliyet kârı, nakit akışları ve ilgili tahakkuklardan ibarettir ($E = CFO + Accruals$).

Dechow ve Dichev (2002) nakit akışları ile tahakkuklar arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek üzere bir eşitlik kullanmaktadır. Bu eşitlik aşağıda ki şekilde ifade edilmektedir:

$$CF_t = CF_t^{t-1} + CF_t^t + CF_t^{t+1} \quad (2.10)$$

t döneminde elde edilen fakat t-1 döneminin kazancını etkileyen nakit akışlarını, t dönemine ilişkin kazancı etkileyen ve yine t döneminde elde edilen nakit akışlarını, ve t döneminde elde edilen ancak t+1 döneminin kazancını etkileyen nakit akışlarını ifade etmektedir.

Döneme ilişkin kazancın nakit akışları ile tahakkukların ve tahakkukların da açılış ve kapanış tahakkuklarının toplamı olarak ele alındığı durumda;

$$E_t = CF_t + Accruals_t$$

biraz daha açılmış hali ile;

$$E_t = (CF_t^{t-1} + CF_t^t + CF_t^{t+1}) + (A_{CF_{t+1}/t^0} + A_{CF_{t+1}/t-1^c} + A_{CF_{t+1}/t+1^0} + A_{CF_{t-1}/t^c})$$

Şeklinde ifade edilmektedir. Yukarıdaki formülde tahakkuk kalemleri eşdeğerleri olan nakit akışı gösterimleri ile formüle alındıklarında, formül;

$$E_t = (CF_t^{t-1} + CF_t^t + CF_t^{t+1}) + (CF_{t+1}^t + \varepsilon_{t+1}^t - CF_t^{t-1} - \varepsilon_t^{t-1} - CF_t^{t+1} + CF_{t-1}^t)$$

şeklini almaktadır. Yeniden düzenlendiğinde ise;

$$E_t = CF_{t-1}^t + CF_t^t + CF_{t+1}^t + \varepsilon_{t+1}^t - \varepsilon_t^{t-1}$$

Eşitliği ortaya çıkmaktadır. Bu eşitlik ile nakit akışlarındaki zamanlılığa ilişkin sorun ortadan kalkmaktadır ancak tahminleme hatalarını ve düzeltme terimlerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tahminleme hataları da düzeltme terimleri de kazanç kalitesini düşürmektedir. Tahakkuklar,

$$A_t = CF_{t-1}^t - (CF_t^{t+1} + CF_t^{t-1}) + CF_{t+1}^t + \varepsilon_{t+1}^t - \varepsilon_t^{t-1}$$

Şeklinde gösterilmektedir.

Dechow ve Dichev (2002) nakit akışlarına ilişkin diğer açıklamaları da göz önünde tutarak, tahakkuk kalitesini ölçebilmek üzere şu modeli ortaya koymaktadır:

$$\Delta WC_t = b_0 + b_1 \times CFO_{t-1} + b_2 \times CFO_t + b_3 \times CFO_{t+1} + \varepsilon_t$$

Modelde;

$\Delta WC_t = t$ dönemine ilişkin çalışma sermayesinde meydana gelen değişimi göstermektedir,

$CFO_{t-1} = t-1$ döneminde nakit akışı yaratmış fakat kazanç etkisi t döneminde olan nakit akışlarını,

$CFO_t = t$ döneminde hem nakit akışı yaratan hem de kazancı etkileyen nakit akışlarını,

$CFO_{t+1} = t+1$ döneminde nakit akışı yaratacak olmasına karşın t döneminin kazancını etkileyen nakit akışlarını temsil etmektedir,

$\varepsilon_t =$ nakit akışlarına dönüşmeyen tahakkukları temsil etmekte ve standart sapması işletmenin tahakkuk kalitesinin ölçüsü olarak kabul edilmektedir.

2.8.6. McNichols Model (2002)

Araştırmacılar, şirketlerin tahakkukları ve raporlanan kârlarının kalitesini değerlendirmek ve ölçmek için yeni bir ölçüm yöntemi kullandılar. Onlar açısından tahakkuklar, farklı dönemlerde nakit akışlarını taşıyan geçici değişimlerdir. Onlar, çalışma sermaye tahakkuklarına dayanarak modellerini oluşturdu ve şunu beyan ettiler ki nakit akışları genelde bir mali yıl boyunca gerçekleşir ve teorik ve deneysel olarak daha çok takip edilebilir. Jones (1991) ve Dechow – Dichev (2002) modellerini kıyaslama sonucu, araştırmacıları bir kombinasyon modeli oluşturmaya yöneldiler. Tahakkuklar ve nakit akışlarından yararlanarak yapılan kombinasyon modeli denemesinin sonucu, Jones modelinde nakit akışlarının kullanılması, şirketlerin mali performanslarının kontrolü ve yönetimin davranışının tespitinde daha güçlü olduğunu göstermektedir. Söz konusu McNichols (2002), Dechow – Dichev Modellerinin (2002) gelişimi için çalışmasında nakit akışlarının maddi duran varlıklar ve hâsılattaki değişim göz önüne alındıktan sonra tahakkuklar üzerinde bir açıklayıcılığı olup olmadığı (ya da tersi durumu) şu model ile ortaya konmaktadır:

$$\Delta WC_t = b_0 + b_1 CFO_{t-1} + b_2 CFO_t + b_3 CFO_{t+1} + b_4 \Delta Sales_t + b_5 PPE_t + \varepsilon_t$$

2.8.7. Larcker ve Richardson (2004) Modeli

Larcker ve Richardson Modeli (2004) değiştirilmiş Jones Modeli'nin (1995) genişletilmiş halidir. Tahakkukların satışlardaki büyüme ile sermaye yoğunluğunun bir fonksiyonu olduğu varsayılmaktadır. Bu yüzden Larcker ve Richardson, beklenen büyümeyi temsil etmek üzere modele, piyasa değeri / defter değeri (MV/BV) değişkenini ve esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışları değişkenini eklemektedir. Larcker ve Richardson Modeli(2004) şu şekilde ifade edilmektedir:

$$TAC = \alpha + \beta_1 \left(\frac{\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}}{TA_{i(t-1)}} \right) + \beta_2 \left(\frac{PPE_{it}}{TA_{i(t-1)}} \right) + \beta_3 \left(\frac{CFO_{it}}{TA_{i(t-1)}} \right) + \beta_4 \frac{MV_{it}}{BV} + \varepsilon_{it}$$

Eşitlikte;

TAC_{it} = *i* firmasının *t* yılındaki toplam tahakkukları,

$TA_{i(t-1)}$ = *i* firmasının bir Önceki Dönemin Toplam aktifi

$\Delta SALES_{it}$ = net satışlarının cari yıl ile önceki yıl arasındaki değişimi,

ΔREC_{it} = net ticari alacaklarının cari yıl ile önceki yıl arasındaki değişimi,

PPE_{it} = Brüt Maddi Duran Varlıklar değişkeni bilançoda yer almaktadır,

CFO_{it} = Faaliyet Nakit Akışı işletmelerin Nakit Akım Tablosunda yer almaktadır,

MV_t / BV_t = Piyasa Değeri / Defter Değeri,

ε_{it} = tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak kabul edilen ihtiyari tahakkukların seviyesini göstermektedir,

$a_{it}, b_{1t}, b_{2t}, b_{3t}, b_{4t}$ Larcker ve Richardson modelin tahmin edilen katsayıları.

2.9. DENETİM KALİTESİ VE TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ İLİŞKİSİ

İşletmelerin raporlanmış mali tabloları için denetim, katma değer sağlamaktadır, zira incelemenin sonucu, mali tabloların içeriğinin güvenilirliğini ve ihtiyaca uygunluk

(ilgililik) olduğunu raporlamaktadır. Şimdi bahsedilen önemli husus şu ki yapılan denetimlerin kalitesi ne derecededir? Bu bağlamda, birçok çalışma yapılmıştır ve denetim kalitesini ölçmek için çeşitli göstergeler sunulmuştur. Ayrıca yapılmış denetimler farklı kalitelere olduklarından dolayı mali tablolarda sunulan hususların güvenilirliği ve ihtiyaca uygunluk (ilgililik) raporu ve değerlendirmesi sonucu, düşük veya yüksek kaliteli denetimlerin etkisinde kalabileceğini bekleyebiliriz.

İşletme sahipleri ile yönetimin ayrılması, yönetimin kendi menfaatleri doğrultusunda ve hissedarların menfaatlerinin tersine kararlar almaları imkanını sağlıyor. Temsilcilik sorunu olarak bilinen çıkar çatışması, menfaat sahiplerinin fayda fonksiyonunda farklılıkların bulunmasından doğmaktadır. İşletme sahipleri ve yönetim arasında çıkar çatışması teorisini göz önünde bulundurarak, ticari birimlerin yönetimi, menfaatlerini maksimumuna ulaştırmak için mali tablolarda ele geçirebildiklerini iddia edebiliriz. Watts ve Zimmerman(1978)'de şunu anladılar ki muhasebe yöntemlerinin kullanılmasında kurumların davranışlarının tahmini ve açıklaması için muhasebe ispat teorisi literatüründe genelde 3 varsayım kullanılmıştır:

- . yönetimi ödüllendirme varsayımı
- . borç varsayımı ve
- . siyasi maliyetler varsayımı

Yönetimi ödüllendirme varsayımında, yönetimi ödüllendirme programını uygulayan şirketlerde, ödülleri artırmak için müdürler cari dönemin karını yükselten yöntemlerden yararlanmaya çalışıyorlar.

İkinci varsayımına göre eğer müdürler, kredi verenlerle, muhasebe sisteminin bilgilerine dayalı şirket borçlarının miktarı hakkında koşullarını içeren bir sözleşme yapsalar onlar dönem karını daha fazla gösteren veya varlıkları borçlara göre veya sermayeyi borçlara göre daha iyi durumda gösteren yöntemleri kullanmaya ilgi gösterecekler.

Siyasi maliyetler varsayımı, yani büyük şirketler, siyasi açıdan daha az dikkat çekmek için dönem karını daha az gösteren yöntemlerin kullanılmasını tercih ediyorlar. Tahakkuklar genelde yönetimin tahminleri, ön görmeleri ve yargılamaları ile birlikte olur. Bu yüzden yani zihinsel olduğundan ölçmelerde kasıtlı veya kasıtsız hatalara sebep olabilir. Ancak sahipler ve müdürler arasındaki çıkar çatışması sorununa göre

yönetim tarafından kasten hatalar yapılma ihtimali daha yüksektir. Ortaya çıkan soru şudur: mali tabloları manipülasyon veya Schipper (1989)'da dediği gibi kişisel çıkarları sağlamak için kurum dışı mali raporlama işleminde yöneticilerin müdahalelerine karşı yatırımcıları nasıl destekleyebiliriz?

Kar yönetimi ile ilgili yapılan araştırmalarda ihtiyari tahakkuklar yani yönetim tarafından değiştirilebilen hususlar, önemli bir rol oynamaktadırlar. Tahakkuklar, kâr ile nakit akışlar arasında fark oluşmasına sebep olur ve sonuçta eğer nakit akışlarda ele geçirilmezse, yöneticilerin tek değiştirebildikleri şey ihtiyari tahakkukların azaltılması veya yükseltilmesi (bu durum tahakkukların güvenilirliğinin azalmasına sebep olur) olacaktır. Yönetim tarafından ihtiyari tahakkuklarda ele geçirmeyi ve muhasebe yöntemlerinin seçilmesinde yönetimin yorumlamalarını engellemenin en etkili yöntemi denetim olacaktır.

Böylece denetimcilerin bulguları ile şirketin içi ve dışı kişileri arasında denetim yorumlaması şeklinde bir iletişim aracı oluşuyor ki şirketin karşı karşıya kaldığı sorunlar hakkında mali tabloların kullanıcılarına uyarı vermekte önemli bir rol oynamaktadır. Diğer hususlar arsında denetimin rolü, finansal tabloların güvenilirliği hakkında onaylama ve güvence sağlamaktır.

Denetimciler, yönetim tarafından muhasebe yöntemlerinin seçiminde etkili olabilirler (Antle ve Nalebuff 1991; Dye 1991; Gibbins vd., 2001) ve bu yüzden raporlanmış muhasebe bilgilerinin güvenilirliği ve dengeli bir finansal tablosunun sunulmasında etkili olabilirler (Elliott ve Jacobson 1998; Ryan vd., 2001). Sonuç olarak, bağımsız ve yetenekli denetim kurumu (yüksek kaliteli denetim ile) sunulan muhasebe hatalarını teşhis edebilir ve hataları düzeltmekte ve güvenilir finansal bilgilerin raporlamasında işletmeni etkileyebilirler. Daha kaliteli bir denetim kurumu, muhasebe yöntemleri hakkındaki yönetimin yorumlarına ve muhasebenin tahakkuklarını değiştirme amacına ve ayrıca kâr yönetiminde etkili olabilir (Chambers vd., 2008b).

Ayrıca alacaklar, borçlar ve stoklar gibi hesaplar (ihtiyari tahakkuklar ile ilgili hesaplar) daha çok olursa daha iyi bir denetim ve daha kaliteli bir denetim için talepler artar.

Amerika'da (Chambers vd., 2008a) tarafından, denetimin kalitesi ve tahakkukların güvenilirliği arasındaki ilişkiyi incelemişler ve ayrıca Sarbense-Oxely

kanunun, tahakkukların güvenilirliği üzerindeki etkisi hakkında bir araştırma gerçekleşti. Bu çalışmada denetim kurumları için bağımsızlık, sektörde uzmanlık ve itibar riski ve hukuki davalar, denetim kalitesinin ölçme göstergeleri olarak değerlendirilmiştir. Denetim kurumlarında her ne kadar bağımsızlık ve sektörde uzmanlık yüksek ve denetimciler aleyhine açılan hukuki davalar ve itibar riski fazla ise, denetimin yüksek kalitesini göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen sonuç şu ki denetim kalitesinin artması ve ayrıca Sarbense-Oxely kanunun uygulanması tahakkukların güvenilirliğinin artmasına sebep olur. Yani denetim kalitesi ve Sarbense-Oxely kanunu ile denetlenen şirketlerin mali tablolarının tahakkuklarının güvenilirliği arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Amerika’da Chambers tarafından denetim kalitesi ve anormal tahakkukları başlığı altında başka bir araştırma yapıldı. Bu araştırma önce denetim kalitesi ile tahakkukların güvenilirliği arasındaki ilişkiyi göstermiş, sonrada denetim kalitesi ile anormal tahakkukları arasındaki ilişkiyi ispatlamış. Bu çalışmanın sonuçları şunu göstermektedir ki tahakkuklar ile ilgili operasyonel verimlilik miktarının, denetim kalitesi ile olumsuz bir ilişkisi bulunmaktadır. Düşük denetim kalitesi, operasyonel verimlilik ile ilgili anormal tahakkukların çoğalmasına sebep olur. Ayrıca bu araştırma şunu göstermektedir ki Sarbanes-Oxley kanunundan doğan düzeltmeler, denetim kalitesi ile anormal tahakkukların arasındaki ilişkinin zayıflamasına sebep olmaktadır (Chambers vd., 2008b).

Lai çalışmasında şu sonuca ulaştı ki büyük ihtimalle, daha fazla yatırım fırsatları olan şirketlerin, daha fazla tahakkukları bulunmaktadır; ama denetimleri beş büyük denetim firması tarafından yapıldığında, bu ilişki zayıflar (Lai, 2009).

Davidson ve Neu (1993) çalışmalarında daha kaliteli denetimciler seçildiğinde, ön görülen kârı gerçekleştirmek için kâr miktarı üzerinde manipülasyon isteyen yönetimin ellerinin bağlandığı sonucuna varılmış. Araştırmalarının sonuçlarına göre şöyle bir mantık yürütmektedirler ki yönetim ön görülmüş kâr ile raporlanmış kâr arasındaki farkı en aza indirmeye çalışıyor ve tahakkuklar ve diğer ihtiyatı muhasebe yöntemlerinden, raporlanmış kârı değiştirmek ve aradaki farkı en aza indirmek için yararlanıyor.

Davis, Soo ve Trompeter (2002) araştırmalarında şu sonuca vardılar ki denetim kalitesi ile kâr yönetimi arasında önemli bir olumsuz ilişki bulunmaktadır. Tendeloo and Vanstraelen (2005) şu sonuca vardılar ki denetimin kalitesi, anormal tahakkukları ile olumsuz ilişkileri bulunmaktadır.

Hogan ve Jeter'ın (1999) araştırmasının sonuçları şunu gösterdi ki denetim kalitesi, kâr düzenmesini azaltıyor.

şimdi, bir taraftan denetimcilerin kontrol etme, itibar sağlama rolleri ile diğer taraftan mali raporlar ve bilgilerin hazırlanılmasında ve sunulmasında yönetimin amaçları ve diğer sorunlara göre bu araştırmada denetim kalitesi ve denetim kurumlarının özelliklerini incelemek ve tahakkukların güvenilirliği üzerinde olan etkilerini değerlendirmek istiyoruz.

Brown ve diğerleri (1988) tarafından yapılan araştırma şunu gösterdi ki yöneticiler tahminleri gerçekleştirmek için iki unsurdan yani muhasebenin tahakkukları ve ihtiyati değişikliklerden diğer unsurlara göre daha fazla yararlanırlar.

Ayrıca Hochberg ve diğerleri (2003) araştırması şunu gösteriyor ki yönetim performansını değerlendirme gibi mali tabloların hedeflerini gerçekleştirmek için tahakkuk esaslı muhasebeden yararlanmak uygundur. Ancak tahakkuk esaslı muhasebe sisteminde farklı ölçme yöntemleri ve ekonomik olayların kaydı ve tahsis yöntemleri nedeniyle söz konusu olan bilgiler, muhasebe yöntemleri, önyargılar ve yönetimin tahminleri etkisi altında kalır.

Francis ve diğerleri (2003) tarafından kâr yönetimi konusunda yapılan araştırmalar kâr yönetimi için tahakkuklarından faydalanmanın önemini göstermektedir.

Denetim kurumlarının kaliteleri birbirinden farklıdır ve doğrudan kurumları izlemekle hangisinin hizmetlerinin daha kaliteli olduğunu bilemeyiz. Dolayısıyla araştırmacıların yüksek kaliteli denetim kurumlarını düşük kaliteli denetim kurumlarından ayrı tutmak için başka yöntemleri bulunmaktadır, denetim kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden, denetim firmasının büyüklüğü ve denetçi rotasyonudur. Bundan dolayı bu bölümde denetim kalitesi ve tahakkukların güvenilirliği arasındaki ilişki analiz edilerek literatürdeki mevcut çalışmalar sunulmuştur. Bu nedenle, bu çalışmada, bağımsız denetim kalitesinin göstergesi olarak, denetim firması

büyüklüğü ve denetçi rotasyonu, tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak ise, isteğe bağlı (ihtiyari) tahakkuklar kullanılmıştır.

2.9.1. Denetim Firması Büyüklüğü ve Tahakkukların Güvenilirliği İlişkisi

Büyük denetim kurumları, daha büyük müşterilere sahipler, bu yüzden denetimcilerden finansal tablolarda mevcut tahrifleri bulmaları konusunda piyasanın beklentileri artıyor. Buna ek olarak, ampirik kanıtlar, daha büyük denetim kurumlarının daha kaliteli denetimleri olduğunu göstermektedir; çünkü küçük kurumlara göre denetimcilerin eğitimi için daha iyi kaynak ve imkanlara sahiptirler (David vd., 1993).

Lennox (1999), büyük denetim kurumlarının, küçük denetim kurumlarına göre doğru bir rapor sunmak için daha çok motive olduklarını gösteriyor.

Titman ve Trueman (1986) Analitik olarak ispatlamışlar ki hisselerin ilk arzında işletmenin değeri, denetimci kalitesine bağlıdır. Denetim kalitesi denetiminin yatırımcıya sunduğu bilgilerin doğruluğu olarak tanınmıştır. Bu araştırmada beyan olmuş ki daha büyük denetimciler, daha fazla gözetim gücüne ve dolayısıyla daha fazla kaliteye sahipler.

Denetim kalitesinin ampirik araştırmalarının çoğu bu varsayımın sonucudurlar ki daha büyük denetimciler, daha küçük denetimcilere göre daha fazla gözetim yeteneğine sahipler. Ünlü denetimcileri olmayan işletmelerin yedek akçeleri, ünlü denetimciler (Büyük ve ticari unvan sahibi) ile kıyasladığımızda daha fazladır.

Denetim hizmeti sunma konusunda yapılan en önemli araştırmalar, denetim firmasının büyüklüğü, denetim kalitesini etkilediğini gösteriyor. Bu araştırmaların bir çoğu, denetim firmasının büyüklüğü ile denetim kalitesi arasındaki olumlu ilişkiyi destekliyor. DeAngelo'ya göre daha büyük denetim firmaları, daha kaliteli bir denetim sunmak için güçlü motivasyona sahiptirler, zira piyasada daha iyi bir itibar kazanmak istiyorlar ve müşterilerin sayısı fazla olduğu için, müşteri kaybını düşünmüyorlar. Böyle büyük denetim firmaları denetimcilerinin eğitimi ve çeşitli testlerin yapılması için daha fazla kaynak ve imkanlara sahip olduklarından dolayı denetim hizmetlerini daha da kaliteli bir şekilde sunmaktadırlar (DeAngelo, 1981).

Zhou ve Elder'in (2002) araştırmalarının sonucu şunu gösterdi ki beş büyük denetim kurumu tarafından incelenen şirketlerde kâr yönetimi daha azdır.

Azibi, Tondeur ve Rajhi (2011), araştırmalarında şu sonuca vardılar ki beş büyük denetim kurumun denemeleri, tahakkukların azalmasını etkilemiyor. Thoopsamut (2008) araştırmalarının sonuçları da denetim komitesinin var olması, toplantı sayıları ve denetim kurumunun boyutunun, kâr yönetiminde etkili olmadığını göstermektedir.

Francis (1999) araştırmalarında şu sonuca vardılar ki tahakkukları oluşturmaya daha meyilli olan şirketler, daha büyük ihtimalle kârlarına itibar sağlamak adına altı büyük denetim kurumunun hizmetlerinden yararlanıyorlar.

Francis ve Micheal (2005), araştırmalarında yüksek tahakkukları olan şirketlerin yöneticileri, kâr yönetimi fırsatlarından yararlanmadıklarını ispatlamak için, daha kaliteli denetimi işe almaya çalıştıkları sonucuna varmışlardır. Bu araştırmada denetim kalitesinin ölçme göstergesi denetiminin ticari unvanıdır (denetimin boyutu). Bu araştırmanın sonuçları şunu göstermektedir ki ticari unvanları olan denetimler (daha büyük denetimler) büyük ihtimalle, tahakkukları değiştirmeye meyilli olan işletmeleri tarafından işten çıkartılırlar (Francis vd., 2005).

Ming şunu fark etti ki Çin'de on büyük denetim firması büyük ölçüde kâr yönetimin azalmasına sebep olurlar, ayrıca şunu fark ettiler ki daha küçük denetim şirketleriyle çalışmak (önceki şirkete göre) kârın düşük kalitesini gösterebilir (Ming, 2007).

Johl (2007) Malezya'da, denetlenen şirketlerin ihtiyari tahakkuklarının değerlendirilmesinde büyük denetim kurumlarının, diğer denetim kurumlarına göre daha fazla yeterlilik ve kontrole sahip oldukları sonucuna varılmıştır (Johl vd., 2007).

2.9.2. Denetim Firması Rotasyonu ve Tahakkukların Güvenilirliği İlişkisi

Son yıllarda Enron, Parmalat ve WorldCom gibi şirketler ve Lehman Brothers ve Northern Rock gibi büyük bankaların iflası, denetim mesleğinin suçlanmasına sebep olmuştur. Bu husus ile ilgili olarak denetimcilerin bağımsızlıklarının iyileşmesi için dönemsel olarak işletmeleri değiştirme çözümü denetim kurumları tarafından gerekmektedir. Zira bir çok kişi ve özellikle kanun koyucular, denetimci ile işletmenin

uzun süreli ilişkisinin denetimcinin gözetim yeteneğini ve ayrıca denetimin kalitesini azalttığına inanıyorlar.

Bu olaylardan sonra denetim standartlarının düzenleyicileri ve kanun koyucular denetimcinin bağımsızlığını ve denetimin kalitesini iyileştirme yönünde kanunlar düzenlemeye çalıştılar. Bu yönde Sarbanes – Oxley (2002) kanunun onaylanmasını gösterebiliriz.

Denetim kalitesinde denetçi rotasyonunun etkileri hakkında çeşitli teoriler yürütülmüş. Mevcut teorilerden biri şunu gösteriyor ki uzun rotasyon, denetimci için işletme sektöründe uzmanlaşmakla denetim işini yerine getirme fırsatını sunuyor. Ve bu husus denetimci için yüksek kaliteli bir denetimi yerine getirmesini sağlıyor. Mevcut araştırmalar, uzun rotasyon ile kalitenin yükselmesi konusunda kanıtlar oluşturmaktadır. Mansi, Maxwell ve Miller (2004) anladılar ki denetçi rotasyonu az olunca denetim ile ilgili işletmenin masrafları azalmaktadır. Johnson, Khurana ve Reynolds (2002) anladılar denetçi rotasyonu daha uzun olunca raporlanmış karın (tahakkukları ve sürekliliğine göre ölçülmüş) kalitesi daha yüksek oluyor.

Nagy (2005) ve Fallatah (2006) her ikisi de denetim kalitesi hakkındaki araştırmalarında, denetçi rotasyonundan denetim kalitesinin bir ölçümü olarak bahsediyorlar.

Li CH ve diğerleri (2008), Dört büyük denetim kurumu tarafından denetlenen Çinli şirketler arasında denetim kalitesi ile yatırımcılık kararları arasındaki ilişkiyi incelemişler. Sonuçlar şunu göstermektedir ki denetçi rotasyonu daha uzun olan şirketlerde fazla yatırım yapma isteği daha azdır ve denetçi rotasyonu az olan şirketlerde yatırım talebi yaklaşık %70'dir. Sonuç olarak denetçi rotasyonu daha uzun olan şirketlerde yatırım verimliliği önemli bir ölçüde yüksektir.

Choi ve diğerleri (1992), hizmet şirketleri arasında, sektörde denetimcinin uzmanlığı ile yatırım verimliliği arasındaki ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Onlar 1986-2005 döneminde şirketlerden büyük bir örnek alarak gösterdiler ki denetimcinin sektörde uzmanlığı, yatırım verimliliği ile olumlu bir ilişkisi bulunmaktadır.

Ferdinand, Simon ve Jaggi (2009), kâr kalitesinde denetçi rotasyonu ve denetimcinin sektörde uzmanlığının rolü başlığı ile bir araştırma yapmış. Bu araştırma şunu gösteriyor ki daha kısa denetçi rotasyonu, daha düşük kâr kalitesiyle ilgilidir. Zira

denetimciler, işletmenin işleri hakkında daha az bilgi ve uzmanlığa sahipler. Bu araştırmada denetimcilerin sektörde uzmanlığı, denetçi rotasyonu ve kâr kalitesi üzerinde etkisinin olup olmadığı ele alınmış. Bu araştırmanın sonuçları şunu göstermektedir ki her zaman denetimcinin sektörde uzmanlığı düşük olursa denetçi rotasyonu ile kâr kalitesi arasındaki ilişki daha güçlü olacaktır ve bunun terside geçerlidir. Dolayısıyla denetimcinin daha uzun denetçi rotasyonu, denetimcinin sektörde uzmanlığı düşük olduğu halde kâr kalitesi ile yüksek korelasyonda olacağını söyleyebiliriz. Ve ayrıca denetimcinin sektördeki uzmanlığı yüksek olunca denetçi rotasyonu ile kâr kalitesi arasındaki ilişki daha zayıf olacaktır (Ferdinand vd., 2009).

Amerika'da ihtiyatlılık kâr raporlamasında denetçi rotasyonunun etkisi başlığı altında başka bir araştırma yapılmış. Bu araştırmada ihtiyatlılık kâr raporlaması ile denetçi rotasyonu arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmada ihtiyatlılığı ölçmek için birkaç kriterden faydalanılmış. Bu araştırmanın sonucu raporlanmış kârda ihtiyatlılık ile denetçi ile işletmenin ilişki süresi arasında olumlu bir ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca sonuçlar şunu göstermektedir ki daha kısa denetçi rotasyonları için muhafazakârlık daha azdır (Jenkins vd., 2008).

Ebrahim (2001) tarafından Mısır'da denetim kalitesi, denetçi rotasyonu, işletmenin nüfuzu, kâr yönetimi ile ilgili bir araştırma gerçekleştirmiş. Bu araştırma kâr yönetimi üzerindeki denetim kalitesinin etkisi hakkında kanıtlar sunmuş.

Chen ve Wang (2011), araştırmasında şu sonuca vardı ki bir denetim kurumunun denetiminin sürekliliği, tahakkuklardan yararlanmayı ve kâr yönetimini artırıyor.

Amerika'da ihtiyatlılık kâr raporlamasında denetçi rotasyonunun etkisi başlığı altında başka bir araştırma yapılmış. Bu araştırmada ihtiyatlılık kâr raporlaması ile denetçi rotasyonu arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmada ihtiyatlılığı ölçmek için birkaç kriterden faydalanılmış. Bu araştırmanın sonucu raporlanmış kârda ihtiyatlılık ile denetçi ile işletmenin ilişki süresi arasında olumlu bir ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca sonuçlar şunu göstermektedir ki daha kısa denetçi rotasyonları için muhafazakârlık daha azdır (Jenkins vd., 2008).

Ferdinand, Simon ve Jaggi (2009) denetçi rotasyonu ve denetimcinin sektörde uzmanlığı, kâr kalitesinin üzerine olan etkileri konusunda bir araştırma yapmışlar ve şu sonuca varmışlar ki ne zaman denetimcinin sektördeki deneyim az olursa bu durumda

daha uzun denetçi rotasyonu ile daha yüksek kâr kalitesi arasındaki ilişki daha güçlü olacak ve bunun tersi de geçerlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENETİM KALİTESİNİN TAHAKKUKLARIN GÜVENİLİRLİĞİ ÜZERİNDE ETKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın temel amacı, hisseleri Borsa İstanbul pay piyasasında işlem gören işletmelerinde, denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerine etkisi ekonometrik analiz yardımıyla incelemektir.

Şirketlerin raporlanmış mali tabloları için denetim, katma değer sağlamaktadır, zira incelemenin sonucu, mali tabloların içeriğinin güvenilirliğini ve ihtiyaca uygunluk olduğunu raporlamaktadır. Şimdi bahsedilen önemli husus şu ki yapılan denetimlerin kalitesi ne derecededir? Bu bağlamda, bir çok çalışma yapılmıştır ve denetim kalitesini ölçmek için çeşitli göstergeler sunulmuştur. Ayrıca yapılmış denetimler farklı kalitelere olduklarından dolayı mali tablolarda sunulan hususların güvenilirliği ve ihtiyaca uygunluk raporu ve değerlendirmesi sonucu, düşük veya yüksek kaliteli denetimlerin etkisinde kalabileceğini bekleyebiliriz.

Raporlanmış bilgilerin ihtiyaca uygunluk hakkında şimdiye kadar bir çok araştırma yapılmıştır, ama raporlanan bilgilerin güvenilirliği hakkında yapılan çalışmaların sayısı (Özellikle Türkiye’de) oldukça azdır. Ayrıca, tahakkukların güvenilirliğini ölçmek için uygun ölçme yöntemleri ve modellerin olması lazım. Şimdi yukarıda bahsedilen konulara göre konunun seçilme amacı ve nedenlerini aşağıdaki gibi beyan edebiliriz:

(a) Denetim kalitesinin ölçülmesi ile ilgili uygun göstergelerin belirlenmesi ve kullanılması; bunlar denetimin boyutu ve denetçi rotasyonundan ibarettir.

(b) Daha büyük denetim firmaları yani Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG ve Pricewaterhouse Coopers’den ibaret olan dünya çapında ve Türkiye’de faaliyet gösteren dört büyük denetim firmaları ile küçük denetim firmaları (diğer denetim firmaları) arasında denetlenen şirketlerde raporlanan tahakkukların güvenilirliği üzerinde olan etkileri açısından kıyaslamasının değerlendirilmesi.

(c) Daha uzun denetçi rotasyonu olan denetim kurumları ile daha kısa denetçi rotasyonu olan denetim kurumları arasında denetlenen şirketlerde raporlanan tahakkukların güvenilirliği üzerinde olan etkileri açısından kıyaslamasının değerlendirilmesi.

(d) Healy Model (1985), Jones Model (1991), Değiştirilmiş Jones Model (1995), Beneish Model (1997), Dechow – Dichev Model (2002) ve McNichols (2002) modellerin doğrultusunda sunulan muteber ve geçerli bir ölçüm yöntemi olarak, Larcker ve Richardson (2004) modelinden yararlanarak tahakkukların güvenilirliğini ölçmek.

3.2. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ

Araştırmada, Borsa İstanbul'un BIST100 endeksinde işlem gören işletmelerine ait veriler kullanılmıştır. Söz konusu 55 şirketin 2008-2014 yılları arasında 7 döneme ilişkin yıllık verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun (KAP), Borsa İstanbul'un (BIST) ve Bigpara internet sitelerinden alınmıştır. Araştırmanın kapsamına, BIST'de uzun süre işlem görerek istikrar kazanmış işletmeler dâhil olmuştur. Denetim kalitesi ve tahakkukların ilişkisi kapsamında yapılan çalışmalardan; Becker (1998) 4 yıllık, Davidson ve Neu (1993) 5 yıllık, Jeong ve Rho (2004) 5 yıllık, Cai (2005) 1 yıllık ve Ağca ve diğerleri (2013) 5 yıllık veri kullanmışlardır.

Ayrıca bu araştırmada amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Bu bağlamda, kıyaslama imkânının artması açısından, şirketlerin mali dönemi aralık ayın sonunda sona ermelidir ve incelenen dönemde kesintisiz faaliyeti olmalı ve mali tablolar ve gelecekteki mali bilgileri dahil mali raporlarını bu yıllardan borsaya sunması gerekiyor. Ayrıca, holding şirketler, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, sigorta işletmeleri, finansal kiralama şirketleri, finans kurumları, faktoring kuruluşları ve bankalar gerek faaliyet konuları nedeniyle, gerekse finansal tablo formatları nedeniyle örnekler arasında yer almamalıdır ve çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

3.3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Denetim kalitesi bölümünde sunulan çeşitli tanımlara göre söz konusu olan tanımlar denetimin yapılmasında denetimcinin bağımsızlığı ve yeterliliği (gerçek bağımsızlık) boyutlarından farklı dereceler ve ayrıca kullanıcıların onların bağımsızlığı

hakkındaki algılama şeklini kapsamaktadır. Gerçi denetimin anlaşılmiş kalitesi, denetimin gerçek kalitesi ile ilgili olabilir, ancak mutlaka de eşit değiller.

Dolayısıyla, mesleki özen ve itibardan anlaşılmiş kalite ve denetim kalitesinin gerçek özelliklerini korumak için yararlanıyor. Dolayısıyla diyebiliriz ki denetiminin itibarı, söz konusu olan bilgiler hakkında menfaat sahiplerinin algılama şeklini etkiliyor ve denetiminin itibarı, denetiminin yeterliliği ve tarafsızlığı (görülen bağımsızlık) hakkındaki piyasanın algısına bağlıdır. Bu konu, mali tabloların itibarını artırmak (hatta kaliteli bilgilerin bulunmaması halinde) için denetiminin yeteneğini gösteriyor. Denetimci itibarının en önemli göstergesi, denetim kurumun boyutudur.

Teorik açıdan, denetiminin itibarı ile denetiminin gözetim yeteneği arasındaki beklenen doğrudan ilişki için bir kaç delil bulunmaktadır. Daha itibarlı ve daha büyük denetim firmaları, daha küçük ve daha az itibarlı denetim firmalarla kıyaslandığında, daha fazla bir itibar ortaya koyup ve daha az ihtimalle önemli hatalar ve hukuki davaların risklerini göz ardı ederler. Büyük denetim firmaları, denetim testlerinin yönlendirilmesi için açıkça daha fazla kaynağa sahipler.

Denetim kalitesinin ampirik araştırmalarının çoğu bu varsayımın sonucudurlar ki daha büyük denetimciler, daha küçük denetimcilere göre daha fazla gözetim yeteneğine sahipler.

Davidson (1993) Finansal analistlerin tahminlerinin gerçekleştirilmesi için yönetimin kârı manipülasyonu etmek için pek çok nedeni olduğuna inanıyor. Dolayısıyla, eğer büyük denetim firmalarının denetimi daha kaliteli ise daha küçük denetim firmaları tarafından denetlenen şirketlerde analistlerin tahmin hatalarının daha fazla olabileceğini bekleyebiliriz. Davidson araştırmasında bu konuyu onaylamaktadır. Dye (1993) ve Lennox'da (1999) araştırmalarında bu sonuca varmış.

Azibi, Tondeur ve Rajhi (2011), araştırmalarında şu sonuca vardılar ki beş büyük denetim kurumun denemeleri, tahakkukların azalmasını etkilemiyor. Thoopsamut (2008) araştırmalarının sonuçları da denetim komitesinin var olması, toplantı sayıları ve denetim kurumunun boyutunun, kâr yönetiminde etkili olmadığını göstermektedir.

Francis (1999) araştırmalarında şu sonuca vardılar ki tahakkukları oluşturmaya daha meyilli olan şirketler, daha büyük ihtimalle kârlarına itibar sağlamak adına altı büyük denetim kurumunun hizmetlerinden yararlanıyorlar.

Johl (2007) Malezya’da, denetlenen şirketlerin ihtiyari tahakkuklarının değerlendirilmesinde büyük denetim kurumlarının, diğer denetim kurumlarına göre daha fazla yeterlilik ve kontrole sahip oldukları sonucuna varılmıştır (Johl vd.,2007).

Ming şunu fark etti ki Çin’de on büyük denetim firması büyük ölçüde kâr yönetimin azalmasına sebep olurlar, ayrıca şunu fark ettiler ki daha küçük denetim şirketleriyle çalışmak (önceki şirkete göre) kârın düşük kalitesini gösterebilir (Ming, 2007).

Francis ve Micheal (2005), araştırmalarında yüksek tahakkukları olan şirketlerin yöneticileri, kâr yönetimi fırsatlarından yararlanmadıklarını ispatlamak için, daha kaliteli denetimcileri işe almaya çalıştıkları sonucuna varmışlardır. Bu araştırmada denetim kalitesinin ölçme göstergesi denetimcinin ticari unvanıdır (denetimcinin boyutu). Bu araştırmanın sonuçları şunu göstermektedir ki ticari unvanları olan denetimciler (daha büyük denetimciler) büyük ihtimalle, tahakkukları değiştirmeye meyilli olan işletmeleri tarafından işten çıkartılırlar (Francis vd., 2005).

DeAngelo’ya göre daha büyük denetim firmaları, daha kaliteli bir denetim sunmak için güçlü motivasyona sahiptirler, zira piyasada daha iyi bir itibar kazanmak istiyorlar ve müşterilerin sayısı fazla olduğu için, müşteri kaybını düşünmüyorlar. Böyle büyük denetim firmaları denetimcilerinin eğitimi ve çeşitli testlerin yapılması için daha fazla kaynak ve imkanlara sahip olduklarından dolayı denetim hizmetlerini daha da kaliteli bir şekilde sunmaktadırlar (DeAngelo, 1981).

Son olarak, bağımsız ve yetenekli bir denetim firması (Yüksek kaliteli denetim ile) muhasebenin yanlış sunumlarını teşhis edip ve o yanlışlıkları düzeltmek için ve güvenilir mali bilgilerin raporlaması için işletme sahibini etkileyebilir (Chambers vd., 2008a).

Denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerinde etkisinin incelendiği bu araştırmanın ana hipotezi, “denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerinde etkisi vardır”, şeklinde oluşturulmuştur. Ancak, literatürde açıklandığı üzere, gerek denetim kalitesinin gerekse tahakkukların güvenilirliği doğrudan ölçülmesi oldukça zordur. Bu nedenle, bu çalışmada, denetim kalitesinin göstergesi olarak, denetim firmasının büyüklüğü ve denetim firmasının rotasyonu, tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak ise, ihtiyari tahakkuklar kullanılmıştır. Dünya genelinde olduğu gibi

Türkiye’de de denetim firmalarını iki küçük ve büyük gruba ayırmak mümkündür. Dört büyük firmanın (PWC ,Ersnst & Young, Deloitte ve KPMG) denetim sektöründeki hakimiyetleri ispatlanmış ve bunların dışında kalan firmaları küçük denetim firmaları kapsamında değerlendirmektedir.

Bu durumda, çalışmanın ana hipotezi yeniden düzenlenmek suretiyle aşağıdaki iki hipotezden oluşturulmuş ve test edilmiştir.

Dolayısıyla denetim firması büyüklüğü ile denetim kalitesi arasında bir ilişki olduğunu ve denetim kalitesinin de tahakkukların güvenilirliği ile ilişkili olduğunu bekleyebiliriz.

Yukarıdaki konulara göre bu araştırmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibidir:

H1: Borsa İstanbul pay piyasasında işlem gören şirketlerde denetim firmasının büyüklüğünün ihtiyari tahakkuklar üzerine etkisi var.

Denetim firması rotasyonu denetim kalitesini etkileyen başka faktörlerden biridir. Denetçi rotasyonu, bir işletmenin, denetim faaliyetlerini yapan denetçilerinin belirli dönemlerde değiştirilmesi anama gelir. Rotasyon uygulaması ile bir işletmenin sürekli olarak farklı denetçiler tarafından denetlenmesi amaçlanmaktadır.

Böylece denetimde bağımsızlığın ve tarafsızlığın sağlanması ve korunması sağlayarak denetim kalitesini etkiler.

Son yıllarda Enron, Parmalat ve WorldCom gibi şirketler ve Lehman Brothers ve Northern Rock gibi büyük bankaların iflası, denetim mesleğinin suçlanmasına sebep olmuştur. Bu husus ile ilgili olarak denetimcilerin bağımsızlıklarının iyileşmesi için dönemselsel olarak işletmeleri değiştirme çözümü denetim kurumları tarafından gerekmektedir. Zira birçok kişi ve özellikle kanun koyucular, denetimci ile işletmenin uzun süreli ilişkisinin denetimcinin gözetim yeteneğini ve ayrıca denetimin kalitesini azalttığına inanıyorlar.

Bu olaylardan sonra denetim standartlarının düzenleyicileri ve kanun koyucular denetimcinin bağımsızlığını ve denetimin kalitesini iyileştirme yönünde kanunlar düzenlemeye çalıştılar. Bu yönde Sarbanes – Oxley (2002) kanunun onaylanmasını gösterebiliriz.

Denetçi rotasyonu, denetim kalitesinin ölçüm kriterlerinden birisidir ki bir denetim firması, bir işletmenin denetlettiği ardıl yıllara denilir. Bir işletmenin denetim faaliyetlerini yıllar boyunca bir denetim firması tarafından yapılması, denetimci ekibinin işletmenin denetim işlemlerine alıştıkları için daha etkili olabilir.

Eğer denetim firması, yıllarca işletmenin denetim faaliyetlerini deneyimli olmuşsa, denetim ekibin işletmenin faaliyetleriyle daha alışmış olmalarına ilaveten denetim işlerinin hızlanması, denetim masraflarının düşmesi ve denetim kalitesinin artmasına sebep olur. Birkaç ülkede yapılan araştırmaların sonuçlarına ve diğer araştırmacılar tarafından sunulan konulara göre şimdiye kadar şunu göstermektedir ki denetçi rotasyonunun uzun olması, işletme sahibinin sektörü hakkında denetimcinin daha bilgili ve uzmanlaşmasına sebep olur ve ayrıca denetim kalitesini artmasına da sebep oluyor.

Denetim kalitesinde denetçi rotasyonunun etkileri hakkında çeşitli teoriler yürütülmüş. Mevcut teorilerden biri şunu gösteriyor ki uzun rotasyon, denetimci için işletme sektöründe uzmanlaşmakla denetim işini yerine getirme fırsatını sunuyor. Ve bu husus denetimci için yüksek kaliteli bir denetimi yerine getirmesini sağlıyor. Mevcut araştırmalar, uzun rotasyon ile kalitenin yükselmesi konusunda kanıtlar oluşturmaktadır. Mansi, Maxwell ve Miller (2004) anladılar ki denetçi rotasyonu az olunca denetim ile ilgili işletmenin masrafları azalmaktadır.

Johnson, Khurana ve Reynolds (2002) anladılar denetçi rotasyonu daha uzun olunca raporlanmış karın (ki tahakkukları ve sürekliliğine göre ölçülmüş) kalitesi daha yüksek oluyor.

Johnson, Khurana ve Reynolds (2008) işletme ile denetim firması arasındaki ilişkiyi mali raporların kalitesine göre değerlendirmişlerdir. Bu araştırmacılar çalışmalarında denetimciler ile şirketlerin ilişkisini üçe bölmüşler (Kısa Süreli; 3 yıldan daha az, Orta süreli; 4 yıl ila 8 yıl ve uzun süreli; 9 yıldan daha fazla). 1986 ila 1995 yılları arası büyük şirketlerden örnekleme ile belirlendi ki kısa dönemlerin raporlamalarının kalitesinde iyileşme, uzun dönemlerden daha fazladır, ama denetim kurumlarının değişimi en iyi çözüm olamaz (Johnson vd., 2008).

Walker, Lewiss ve Casterella (2001) denetim süresi ile mali skandal arasındaki deneysel ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda 1980 ile 1991 yılları arasında

yolsuzluğa uğrayan 110 Amerikalı şirket değerlendirildi. Araştırmanın sonuçları şunu gösterdi ki en çok mali skandallar uzun süreli ilişkide gerçekleşmiş, ama mali skandalların en yüksek rakamı kısa dönemde gerçekleşmiştir. Uzun dönemlerde mali yolsuzlukların rakamı az olduğu için araştırmacılar şu sonuca vardılar ki denetim kurumlarının değişimi mali başarısızlıkların azalması için gerekli değil (Walker vd., 2001).

(Bocconi, 2004) denetim kalitesi üzerindeki denetim firması rotasyonu etkisini incelemiştir. Bu araştırma hem deneysel bilgiler yoluyla hem de anket doldurma ve röportaj yapılarak gerçekleşmiş, şunu göstermektedir ki değişimden sonraki ilk yıllarda denetim kalitesi düşüyor.

Nagy (2004) denetim kalitesi üzerindeki denetim firması rotasyonu etkisini incelemiş, onun araştırılması, bazı şirketleri Arthur Anderson'un kusuru nedeniyle denetimcilerinin değişimine mecbur eden çevresel sınırlamalara dayanarak yapılmıştır. Örneklemede kullanılan ve denetim firması rotasyonu kanunu ile faaliyet gösteren şirketler büyük şirketler ve küçük şirketler olarak ikiye ayrılmışlardır. Araştırmanın sonucu şunu göstermektedir ki küçük şirketlerin denetim kalitesi iyileşmesinin artış yüzdesi, büyük şirketlerden daha fazladır. Başka bir deyişle denetlenen birimler daha küçük olduğunda denetim kalitesi artıyor (Nagy, 2004).

Lennox (1999) şu konuyu araştırdılar ki denetimcilerin değişimi, iflas veya şirket tarafından tahrifat uygulamanın işareti olabilir. Onlar iflas edilen şirketlerden örnekleme yaparak şu sonuca vardılar ki satış oranları sahte olan şirketler, daha geçer bir rapor sunulması için denetimcinin değişimine daha meyillidirler (Lennox, 1999).

Copley ve Doucet (1993) denetimcinin rotasyonu ile denetim kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucu şunu göstermektedir ki denetimci ile işletmenin ilişkisinin süresinin artması ile denetim kalitesi artıyor. Ama çok uzun süreli bir ilişki denetim kalitesinin azalmasına sebep oluyor. Araştırmacılar dönemsel rotasyonu denetim kalitesinin artması için öneriyorlar (Copley vd., 1993).

Arrunada (2005) denetim kalitesi üzerindeki denetim firması rotasyonu etkisini incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucu şunu göstermektedir ki denetimci – işletme ilişkisinin süresi ile denetimcinin yeterliliği arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

Chen ve Wang (2011), araştırmasında şu sonuca vardı ki bir denetim kurumunun denetiminin s¼reklilięi, tahakkuklardan yararlanmayı ve kâr y¼netimini artırıyor.

Cameran, Prencipe ve Trombetta (2008) araştırmalarında şu sonuca vardılar ki işletmenin denetimi i¼in ge¼irilen s¼renin, ihtiyari tahakkukları ve kâr y¼netimi ile olumsuz bir ilişkileri bulunmaktadır.

Ferdinand, Simon ve Jaggi (2009), kâr kalitesinde denetçi rotasyonu ve denetiminin sekt¼rde uzmanlığının rol¼ başlığı ile bir araştırma yapmış. Bu araştırma şunu g¼steriyor ki daha kısa denetçi rotasyonu, daha d¼ř¼k kâr kalitesi ile ilgilidir. Zira denetimciler, işletmenin işleri hakkında daha az bilgi ve uzmanlığa sahipler. Bu araştırmada denetimcilerin sekt¼rde uzmanlığı, denetçi rotasyonu ve kâr kalitesi ¼zerinde etkisinin olup olmadığı ele alınmış. Bu araştırmanın sonu¼ları şunu g¼stermektedir ki her zaman denetiminin sekt¼rde uzmanlığı d¼ř¼k olursa denetçi rotasyonu ile kâr kalitesi arasındaki ilişki daha g¼çl¼ olacaktır ve bunun terside ge¼erlidir.

SPK, denetçi rotasyonu ile ilgili olarak 2006 yılında Seri: X, No: 22 ‘‘Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ’’ ile denetim firması d¼zeyinde yapılması ¼ng¼r¼len zorunlu rotasyonun s¼resi 7 hesap d¼nemi olarak belirlenmiştir (SPK, 2006). Denetim firması rotasyonunun belirlenmesinde, araştırma s¼resince işletme sahibi denetçi değişikliği yapıp ve/veya yapmamasına bakılacaktır. Eğer değişiklik s¼z konusu ise bu değişiklik isteğe bağlı tahakkuklar ¼zerinde etki yaratıp yaratmadığı test edilecektir.

Yukarıdaki bahsedilen konulara g¼re denetim firması rotasyonu, denetim kalitesi ile ilişkili olmasını ve denetim kalitesi de tahakkukların g¼venilirlięi ile ilişkili olmasını bekleyebiliriz, bunun neticesinde araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi a¼ıklanabilir:

H2: Borsa İstanbul pay piyasasında işlem g¼ren şirketlerde denetim firmasının rotasyonu ihtiyari tahakkuklar ¼zerine etkisi var.

3.4. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE DEĞİŞKENLERİNİN TANIMI

Araştırmada denetim kalitesiyle tahakkukların güvenilirliği arasındaki ilişkiyi incelemek için Larcker ve Richardson (2004) modelini kullanılmıştır.

Araştırmada öncelikle tahakkukların güvenilirliği ölçülmesinde toplam tahakkuklardan hareketle tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak kabul edilen ihtiyari tahakkuklar hesaplanmıştır. tahakkukların güvenilirliği uygulamalarını en iyi ölçen modelin belirlenmesinde Jones, Düzeltilmiş Jones, Kothari ve Larcker Richardson Modelleri literatürde en sık kullanılan modeller olması sebebiyle temel alınmıştır.

Bu modellerin analiz edilmesi ile Türkiye’de tahakkukların güvenilirliği uygulamalarını istatistiki açıdan en iyi ölçen modelin Larcker Richardson modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ağca, 2103 ve Karaibrahimoğlu, 2010). Modelin belirlenmesi için 1985-2008 yılları arasında gerçekleşen araştırmaların çoğu incelendi ve sunulan tüm modeller detaylıca incelendi. Larcker ve Richardson (2004) araştırmasını inceleyerek ve diğer araştırmalar ile kıyaslayarak şunu anlıyoruz ki o Jones modeli (1991) ve Değiştirilmiş Jones (1995) modelini ve önceki diğer araştırmaları geliştirmiş ve onların modellerini tamamlamış.

Bu nedenle, bu çalışmada, ihtiyari tahakkuklar yoluyla tahakkukların güvenilirliği tahmin etmek için, aşağıdaki Larcker ve Richardson (2004) modeli kullanılmıştır.

$$TAC = \alpha + \beta_1 \left(\frac{\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_2 \left(\frac{PPE_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_3 \left(\frac{CFO_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_4 \frac{MV_{it}}{BV} + \varepsilon_{it} \quad (3.1)$$

Bu model, geliştirilmiş Jones Modeli’ne (Faaliyet Nakit Akışı) ve (Piyasa Değeri /Defter Değeri) değişkenleri eklenerek oluşturulmaktadır.

Modelde bağımlı ve bağımsız değişkenler değişen varyans problemini önlemek için bir önceki dönemin toplam varlıklarına bölünmüştür, ayrıca açıklayıcı değişkenler yardımıyla ihtiyari olmayan tahakkuklar hesaplanmaktadır. Dolayısıyla modelde yer alan hata terimi (ε) tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak kabul edilen ihtiyari tahakkukların seviyesini göstermektedir.

Modelde toplam tahakkukların hesaplanmasında nakit akışı yaklaşımı kullanılmıştır. Bu durumda Toplam tahakkuklar (TAC) genellikle faaliyet karı (NI) ile

esas faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışı(CFO) arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

$$TAC = NI - CFO \quad (3.2)$$

Toplam tahakkukların değerlerini yukarıdaki yöntemle hesaplanmasından sonra yapılması gereken, tahakkukların güvenilirliği uygulamalarının göstergesi olarak kabul edilen ihtiyari tahakkukları belirleyebilmek amacıyla toplam tahakkukların (TAC), ihtiyari olmayan tahakkuklar (NDA) ve ihtiyari tahakkuklar (DA) şeklinde iki bölüme sınıflandırmasıdır.

Bu durumda;

$$TAC = NDA + DA \quad (3.3)$$

olacaktır.

Ancak, ihtiyari tahakkukları hesaplayabilmek için literatürde yapılan çalışmalarda öncelikle ihtiyari olmayan tahakkuklar ölçülmekte olup, toplam tahakkukların, ihtiyari olmayan tahakkukların(NDA) dışında kalan bölümü ihtiyari tahakkukları(DA) vermektedir. Bu durumda ihtiyari tahakkuklar aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$DA_{it} = TAC_{it} - NDA_{it} \quad (3.4)$$

Toplam tahakkukların ihtiyari olmayan kısmını tahmin etmek için Larcker ve Richardson (2004) modeli kullanarak aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$NDA_{it} = \alpha_1 \left(\frac{1}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_1 \left(\frac{\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_2 \left(\frac{PPE_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_3 \left(\frac{CFO_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_4 \frac{M_{it}}{B} \quad (3.5)$$

Toplam tahakkuklardan, ihtiyari olmayan tahakkukların çıkartılması suretiyle de t zamanındaki ihtiyari tahakkuklar hesaplanmış olacaktır. Bu çerçevede, bu çalışmada, Larcker ve Richardson modelin tahmin edilen katsayılarını kullanmak suretiyle, ihtiyari tahakkuklar ya hata katsayısı(e_{it}) aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır:

$$DA_{it} = TAC_{it} - NDA_{it} \quad (3.6)$$

(3-7)

$$e_{it} = \frac{TAC_{it}}{TAS_{i(t-1)}} - a_{it} \left(\frac{1}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_{1t} \left(\frac{\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}}{TAS(t-1)} \right) + \beta_{2t} \left(\frac{PPE_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_{3t} \left(\frac{CFO_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_{4t} \frac{M_{it}}{B}$$

Eşitlikte;

 e_{it} = ihtiyari tahakkuklar, TAC_{it} = i firmasının t yılındaki toplam tahakkukları, $TAS_{i(t-1)}$ = i firmasının bir Önceki Dönemin Toplam aktifi, $\Delta SALES_{it}$ = net satışlarının cari yıl ile önceki yıl arasındaki değişimi, ΔREC_{it} = net ticari alacaklarının cari yıl ile önceki yıl arasındaki değişimi, PPE_{it} = Brüt Maddi Duran Varlıklar değişkeni bilançoda yer almaktadır, CFO_{it} = Faaliyet Nakit Akışı işletmelerin Nakit Akım Tablosunda yer almaktadır,

$$\frac{M_{it}}{B} = \text{Piyasa Değeri / Defter Değeri,}$$

 $a_{it}, \beta_{1t}, \beta_{2t}, \beta_{3t}, \beta_{4t}$ Larcker ve Richardson modelin tahmin edilen katsayıları.

Bu çalışmanın temel amacı, denetim kalitesi ve tahakkukların güvenilirliği arasındaki ilişkiyi araştırmaktır bundan dolayı denetim kalitesinin göstergesi olarak, denetim firması büyüklüğü ve denetim firması rotasyonu, tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak ise, ihtiyari tahakkuklar kullanılmıştır.

Bu kapsamda, (4-6) numaralı eşitlikte tahmin edilen ihtiyari tahakkuklar; denetim firması büyüklüğü ve denetim firması rotasyonu belirten kukla değişken ve kontrol değişkenleri ile aşağıdaki çok değişkenli regresyona tabi tutulmak suretiyle hipotezler test edilmiştir:

$$DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 Big_{it} + \beta_2 Size_{it} + \beta_3 Lev_{it} + e_{it} \quad (3.8)$$

$$DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 Rota_{it} + \beta_2 Size_{it} + \beta_3 Lev_{it} + e_{it} \quad (3.9)$$

Burada;

 DA_{it} = tahmin edilen ihtiyari tahakkuklar

Big_{it} = 4 büyük denetim firması tarafından denetlenen şirketler için 1 diğ er durumlarda 0 olan kukla de ğ işken,

Rota_{it} = araştırma süresince işletme sahibi denetçi de ğ işikli ğ i yapmazsa 1 diğ er durumlarda 0 olan kukla de ğ işken,

Size_{it} = Toplam aktiflerin do ğ al logaritması ile ölçülen büyüklük kontrol de ğ işkeni,

Lev_{it} = Toplam yükümlülüklerin toplam aktiflere bölünmesi ile hesaplanan kontrol de ğ işkeni.

Buna göre ilk modelde denetim firması büyüklüğü ve ihtiyari tahakkuklar üzerinde etkisi olup olmadığı test edilmiştir. İkinci modelde ise denetim firması rotasyonu ve ihtiyari tahakkuklar üzerinde etkisi belirlenmeye çalışılmış.

Söz konusu modellerde iki adet kontrol de ğ işkeni kullanılmıştır. Modellerde yer alan kontrol de ğ işkenleri, literatürde sıklıkla kullanılan ve ihtiyari tahakkuklar üzerinde etkilerinin olduğu bilinen de ğ işkenlerdir. Modellerde kullanılan ilk kontrol de ğ işkeni, toplam aktiflerin do ğ al logaritmasını gösteren büyüklük (SIZE) de ğ işkenidir. Kazanç yönetimi konusunda yapılan birçok çalışmada ihtiyari tahakkuklar ve firma büyüklüğü arasında bir ilişki aranmıştır (Jeong ve Rho, 2004).

Modelde kullanılan bir diğ er kontrol de ğ işkeni, toplam yükümlülük/toplam aktif oranını (Lev) gösteren finansal kaldıraç oranıdır. Yine literatürde yüksek finansal kaldıraç oranlarına sahip firmaların, kredi verenleri etkilemek amacıyla manipölasyon yapma yoluna gidebileceklerini işaret eden bir çok çalışma mevcuttur (Beneish ve Pres, 1995; DeAngelo ve Skinner, 1994).

3.5. PANEL VERİ

Panel veri analiziyle, tek başına uygulanan yatay-kesit veya zaman serileri analizlerine oranla, daha etkili parametre tahminleri bulunmaktadır. Panel veri analizinin avantajları yanında bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Panel veri analiziyle elde edilen sonuçların kalitesi, tek başına yatay-kesit veya zaman serileri yöntemlerinden herhangi birinin kullanılmasıyla elde edilemeyecek düzeyde artmaktadır (Hsiao, 2007). Bu dezavantajlar katsayıların yorumlanmasındaki zorlukların yanında şu şekilde özetlenebilmektedir:

Bazı gözlemlere ait verilerin kesit ya da zaman olarak elde edilememesi değişkenlere ait verilerin toplanması aşamasında en önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır, nedeni ise, anketlerle bilgi toplarken, katılımcıların bazı sorulara yanıt vermemesi ya da geçmiş verileri daha doğru hatırlamamaları, bazı soruları doğru anlamamaları gibi sorunlardır.

Çoklu zaman serileri grafikleri özellikle bağımlı değişken olmak üzere her bir değişken için zamana göre birimler bazında kullanılan grafiklerdir. Ortalamadan farkları alınmış bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında oluşturulacak diyagramlar arasında üç farklı çizim (çoklu zaman serileri grafikleri, serpilme diyagramları ve kısmi regresyon diyagramları) vardır. Söz konusu grafiklerle bağımlı değişkenin yapısı zamana göre her bir gözlem için belirlenebilmekte ve böylece değişen varyansın olup olmadığı, birbirine benzer yapıda yatay-kesit birimlerinin olup olmadığı hakkında bir ön bilgi vermektedir. Üstelik değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasını sağlamak için ise Serpilme diyagramlarından yararlanır. Diğer taraftan bu grafikler kullanılarak veri yapısındaki aşırı değerler ve yanlış gözlemler kolaylıkla belirlenerek gerekli önlemler alınır ve bunun sonucunda daha etkin tahminlerin yapılması mümkün olur. Dolayısıyla zaman içinde birimler bazında değişmeyen farklılıklar olup olmadığı da belirlenebilmektedir ve ortalamadan farkları alınmış bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında kısmi regresyon diyagramları kullanılmaktadır.

3.5.1. Statik Panel Veri Modelleri

En temel statik panel veri analiz yöntemi klasik doğrusal regresyon analizidir. Ancak bir panel veri setine klasik regresyon analizi uygulanarak tutarlı tahminlerin elde edilebilmesi için bağımsız değişkenlerle hata terimleri arasında ilişki olmaması gerekmektedir (Wooldridge, 2002). Bu arada klasik regresyon analizinin en temel varsayımı sağlanmış olsa bile, birim bazında gözlemlenemeyen etkilerin varlığından ötürü, zaman içinde hataların kendi içinde ardışık bağımlı olmaması varsayımı sağlanamamak mecburiyetindedir. Bu nedenle panel veriye özel regresyon modelleri geliştirilmiştir. Bu modeller hata bileşenini; zaman bazında sabit olup birimlere göre değişken, birimler bazında sabit olup zamana göre değişken ve hem birimlere hem de zamana göre değişken olmak üzere 3 bileşene ayırarak inceleyen modellerdir. Modellerin ince ve detaylı olarak incelenmesine geçmeden önce bir panel veri setinde

heterojenliğin olup olmadığı ve dolayısıyla da panel verinin toplu halde (karma olarak) analiz edilip edilemeyeceği, bir başka ifadeyle panel veri modelinde klasik regresyon analizinin uygulanıp uygulanamayacağına karar verilmesi gerekmektedir.

3.5.2. Sabit Etkiler ve Tesadüfi (Rassal) Etkiler Modeli

Regresyon analizinde zamana göre değişmesine veya bazı katsayıların birimlere izin verilmesi durumunda regresyon katsayıları bilinmeyen ve sabit parametrelere dönüşmektedir ki bu modeller sabit etkiler modelleri olarak tanımlanmaktadır (Matyas, 1996). Yatay-kesit birimlerinin her birinin sabit bir değerinin olması anlamına gelen Sabit Etkiler (SE) modellerinde birimlere ve zamana göre oluşan değişiklikler sabit parametrede farklılıklar meydana getirmekte ve eğim parametreleriyle birlikte tahmin edilecek parametrelere dönüşmektedir. Sadece birimler arasındaki farklılıklar ele alındığında modeller “*Tek Yönlü Sabit Etkili Modeller*”; birimlere ve zamana göre farklılıklar ele alındığında da “*İki Yönlü Sabit Etkili Modeller*” olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada sadece birimlere göre farklılıkların dikkate alındığı tek yönlü sabit etkili modellerin analizinde kullanılan yöntemler ayrıntılı olarak incelenmektedir.

$$y_{it} = \alpha + x_{it}B + A_i + u_{it} \quad (3.10)$$

Şeklindeki tek yönlü sabit etkiler modelinde hata terimleri bileşeni v_{it} (composite error) A_i ve u_{it} olmak üzere iki bileşene ayrılmakta ve A_i bileşenine tahmin edilmesi gereken sabit bir parametre şeklinde yaklaşılmaktadır. Hata bileşeni ile ilgili iki önemli varsayım bulunmaktadır ve varsayımlar aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Arellano, 2003).

$$SE 1) E u_{it} | x_{it}, A_i = 0 \quad (t = 1, \dots, T) \quad (3.11)$$

$$SE 2) E u_i u_i' | x_i, A_i = \sigma_u^2 I_T \quad (t = 1, \dots, T) \quad (3.12)$$

Sabit Etkiler modelinin birinci varsayımı herhangi bir dönemdeki u_{it} hata bileşeninin x_{it} bağımsız değişkenlerinin geçmiş yada şimdiki ve gelecek değerleriyle ilişkili olmaması varsayımdır. bu varsayıma kesin dışsallık varsayımı adı verilmektedir (Arellano, 2003 ve Wooldridge, 2002). u_{it} hata bileşeniyle A_i birim etkiler arasında

ilişki olmaması varsayımını da ifade etmektedir. Sabit etkili modelde u_{it} hata bileşeniyle x_{it} ilişkisiz iken, A_i birim etkiler ile x_{it} arasında ilişki olması konusunda herhangi bir kısıt bulunmamaktadır. ikinci varsayım ise sabit varyanslılık ve ardışık bağımlı olmama varsayımlarıdır ve bu varsayım sağlanmadığında tahminler tutarlı iken etkin olmamaktadır.

Panel veri analizinde hata teriminin bir bileşeni olarak mı veya birimlere veya zamana göre değişkenlik gösteren etkilerin tahmin edilecek parametreler şeklinde mi ele alınacağı temel bir karardır. SE modelinde yatay-kesit birimlerine ait gözlemlenemeyen etkiler zaman içinde sabit kalan parametreler olarak dikkate almak gerekmektedir. Bu karar N birim sayısının genellikle T'den büyük olmasından ötürü, sadece birimler bazında değişkenlik gösteren etkilerin analizinde daha fazla önem taşımaktadır. A_i lere tahmin edilecek parametreler şeklinde yaklaşıldığında eğim katsayılarına ilave olarak N-1 adet parametre daha tahmin edilmekte ve bu durumda serbestlik derecesi azalmaktadır. Yani A_i 'lerin tahmini tutarsız olabilmektedir. RE modellerinde ise yatay-kesit birimlerine ait farklılıklar u_{it} gibi rassal değişkenler olarak incelenmekte ve sadece eğim parametreleri tahmin edilmektedir (Baltagi, 2001). Regresyon analizinde teorik olarak bağımlı değişkeni etkileyen ancak gözlemlenemedikleri için modele dahil edilmeyen bağımsız değişkenlerin etkisinin rassal bir hata teriminin içinde olduğunu varsaymak standart bir uygulamadır. Bu açıdan Rassal Etkiler (RE) modeli aynı zamanda varyans bileşen modeli ya da hata bileşen modeli olarak da tanımlanmaktadır. Genel olarak v_{it} bileşik hata terimi A_i , λ_i ve u_{it} bileşenlerinden oluşmaktadır. Panel veride ise hata teriminin içinde sadece birimler veya zamana göre farklılık gösteren ve hem birimler hem zamana göre farklılık gösteren fakat gözlemlenemeyen değişkenlerin etkisinin yer aldığı varsayılmaktadır. Hem zaman hem de birimler bazında farklılaşmaları içeren rassal etkiler modeline “İki Yönlü Rassal Etkiler Modeli”, $v_{it} = A_i + u_{it}$ olmak üzere sadece birimler bazında ya da $v_{it} = \lambda_i + u_{it}$ olmak üzere sadece zaman bazında farklılaşmaları içeren rassal etkiler modeline de “Tek Yönlü Rassal Etkiler Modeli” denilmektedir.

RE modelinin tahmininde kullanılan yöntemler üç temel varsayıma dayanmaktadır. Söz konusu varsayımlar genel olarak hataların aynı yatay-kesit birimi

içinde ve yatay-kesit birimleri arasında birbirinden bağımsız ve varyansının sabit olması, gözlemlenebilen bağımsız değişkenlerle gözlemlenemeyen birim bazındaki etkiler arasında ilişki olmaması şeklinde özetlenebilmekte ve aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Greene, 2003):

$$\begin{aligned} RE\ 1-a) \ E u_{it} | x_i, A_i = 0 \quad (t = 1, \dots, T) \\ b) \ E A_i | x_i = E A_i, A_i = 0 \end{aligned} \quad (3.13)$$

$$\begin{aligned} RE\ 2-a) \ E u_i u_i' | x_i, A_i = \sigma_u^2 I_T \\ b) \ E A_i^2 | x_i = \sigma_A^2 \end{aligned} \quad (3.14)$$

Rassal etkiler 1-a'daki varsayım sabit etkiler modelindeki SE 1 ile aynıdır. Ancak Rassal etkiler 1-b'deki varsayım sabit etkiler modelindeki kesin dışsallık varsayımına ek olarak A_i birim etkiler ile x_{it} arasında ilişki olmaması varsayımının da sağlanması gerektiğini işaretlemektedir. Rassal etkiler varsayım u_{it} hata bileşeninin varyansının aynı birimler için zaman bazında sabit olduğunu ve farklı zaman dilimlerinde ardışık bağımlı olmadığını ifade etmektedir (Wooldridge, 2002):

$$\begin{aligned} E u_{it}^2 = \sigma_u^2 | x_i \quad (t = 1, \dots, T) \\ E u_{it} u_{is} | x_i, A_i = 0 \quad (t \neq s) \end{aligned} \quad (3.15)$$

3.6. BELİRLEME (SPESİFİKASYON- SPECİFICATION) TESTLERİ

Panel veri analizine başlamadan evvel hangi yöntemin seçileceği kararının doğru verilmesi gerekmektedir. $N, T \rightarrow \infty$ iken SE ve RE tahminleyenleri birbirlerine yakınsadığından tahmin yöntemi olarak hangisinin, seçileceği konusunda bir sorun yoktur. Ancak yine de N veya T'den herhangi birinin çok büyük olması panel verinin RE ya SE ile tahmini serbestlik derecesini düşüreceğinden sabit etkiler tahmin yöntemi tercih edilmemektedir (Mátyás, 1996). Ayrıca sabit etkiler yöntemlerinden birim ortalama düzeltilmiş tahmin yöntemi eğim parametresi için GDEKK ile aynı sonucu vermesine rağmen cinsiyet, sektör ve din gibi zamandan bağımsız değişkenlerin modelden çıkmasına ve bu değişkenlerin parametrelerinin tahmin edilememesine yol açtığından sabit etkiler yine tercih edilmemektedir. T sonlu ve N büyük olduğunda ise her iki tahminleyen arasında önemli farklar olduğundan hangisinin kullanılacağına iyi

belirlenmesi gerekmektedir. Gözlemlenemeyen etkilerin rassal mı yoksa sabit mi olduğunun yanında açıklayıcı değişkenlerle hatalar arasında ilişki olmaması varsayımının da sağlanması gerekmektedir. Çünkü rassal etkiler modelinden elde edilen tahminlerin yansız olması ancak ve ancak bu varsayımın geçerli olmasıyla mümkündür (Mundlak, 1982). Eğer bağımsız değişkenlerle hatalar arasında bir ilişki yoksa bu durumda her iki model de geçerli olmakta ve rassal etkiler modelinden elde edilen hataların varyansı daha düşük olacağı için rassal etkiler modeli tercih edilmektedir (Baltagi, 2001).

Ayrıca sadece incelenen veri setine özel bazı çıkarımlar yapmak istendiğinde, bir başka deyişle veri setindeki birimler ülkelerin ya da il, bölge ve sektörlerin tamamından oluşuyorsa gözlemlenemeyen birimsel etkileri sabit etkiler olarak varsayıp sabit etkiler modelini tahmin etmek mümkündür. Oysa incelenen veri seti örneklem ise ve anakütleyle ilişkin varsayımlarda bulunmak isteniyorsa gözlemlenemeyen birimsel etkilerin rassal olarak varsayılması gerekmektedir. Uygulamada genellikle örneklem verileriyle çalışıldığından rassal etkiler modelini tahmin etmek daha doğrudur. Son olarak bağımsız değişkenler arasında genellikle zamandan bağımsız gözlemlenebilen birçok değişken yer almaktadır. Bu durumda sabit etkiler modeli kullanılırsa zamandan bağımsız tüm değişkenler modelden çıkacağından parametrelerinin tahmini de yapılamamaktadır. Dolayısıyla da böyle değişkenlerin modelde olması halinde rassal etkiler tahmininin kullanılması daha uygundur son olarak da eğer birimsel farklılıklarla ilgilenilmiyor ve sadece açıklayıcı değişkenlerin parametrelerinin tahmini ile ilgileniliyorsa bu durumda birimsel etkilerin tahmin edilmesine gerek duyulmayan bir tahmin yönteminin seçilmesi uygun olmaktadır.

Sezgisel olarak izlenebilecek bu adımların dışında sabit etkiler veya rassal etkiler modellerinden hangisinin uygulanacağına karar vermek için geliştirilmiş temelinde aynı mantık yatan farklı testler bulunmaktadır. Bunlar Hausman, Mundlak ve Breush-Pagan Lagranj Çarpantı testleridir. Son olarak da olabilirlik oran testleri de bulunmaktadır. Ancak olabilirlik oran testinin yapılabilmesi için EYO yöntemine gereksinim duyulduğu için literatürde çok fazla yer almamaktadır (Hsiao ve Pesaran, 2004).

3.6.1. Hausman Testi

Hata bileşen modelindeki en önemli varsayım $E v_{it}|X_{it} = 0$ varsayımdır. Bu varsayım v_{it} hata teriminin içinde yer alan X_{it} bağımsız değişkenleriyle olabilecek gözlenemeyen birim-sabit etkilerin A_i varlığında önemli bir varsayımdır. Çünkü böyle bir durumda $E v_{it}|X_{it} \neq 0$ olmakta ve GEKK tahmininin varsayımı sağlanmamış, dolayısıyla da b_{GEKK} parametresinin tahmini tutarsız ve yanlı olmaktadır. Bunun yanında GI tahminleyende Q dönüşümünün yapılması sonucunda gözlenemeyen birim sabit A_i değişkenleri yok edilmiş olmakta ve dolayısıyla da GI tahminleyen tutarlı ve yansız olmaktadır (Hsiao ve Pesaran, 2004).

$H_0: E v_{it}|X_{it} = 0$ varsayımı sağlandığı sürece tutarlı ve yansız olan b_{Kov} ve b_{GEKK} tahminleyenlerini karşılaştırmaya dayanan ve Hausman tarafından 1978 yılında geliştirilen bir hipotez testidir. Zira b_{Kov} 'nin etkin, tutarlı ve yansız olması için varsayımın geçerli olup olmamasının bir önemi yok b_{GEKK} iken tahminleyeninin sadece ve sadece varsayımın sağlanması durumunda tutarlı ve yansız olduğu bilinmektedir. Test süreci $\hat{q}_1 = b_{GEKK} - b_{cv} = 0$ hipotezinin test edilmesine dayanmaktadır (Baltagi, 2001). Bu durumda H_0 hipotezi altında \hat{q}_1 parametresinin olasılık limiti ve \hat{q}_1 ve b_{GEKK} arasındaki kovaryans sıfıra eşit olmaktadır.

$b_{GEKK} - B = x'\Omega^{-1}x^{-1}x'\Omega^{-1}v$ ve $b_{cv} - B = x'Qx^{-1}x'Qv$ olduğu gerçeğinden yola çıkılarak \hat{q}_1 'in beklenen değerinin ve \hat{q}_1 ve b_{GEKK} arasındaki kovaryansın sıfıra eşit olduğu sonucuna varılmaktadır:

$$\begin{aligned} \text{cov } b_{GEKK}, \hat{q}_1 &= \text{var } b_{GEKK} - \text{cov } b_{GEKK}, b_{Kov} = x'\Omega^{-1} - x'\Omega^{-1}x^{-1}x\Omega^{-1}E vv'Qx^{-1}x'Qx^{-1} \\ &= x'\Omega^{-1} - x'\Omega^{-1}x^{-1} = 0 \end{aligned}$$

$m_1 = \hat{q}_1'[\text{var } \hat{q}_1]^{-1}\hat{q}_1$ şeklinde hesaplanan Hausman test istatistik değeri H_0 hipotezi altında χ_k^2 dağılımına uymaktadır. Burada "k" açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir. Test sonucunda $\hat{q}_1 = 0$ hipotezi kabul edilirse, b_{Kov} ve b_{GEKK} tahminleyenleri arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda b_{GEKK} 'in varyansı b_{Kov} dan daha küçük dolayısıyla da GEKK tahmin yöntemi EKK ve GDEKK tahmin

yöntemlerinden daha etkin olduğu için tahminlerde b_{GEKK} , bir başka deyişle rassal etkiler kullanılmaktadır (Baltagi, Griffin, 1983).

3.6.2. Breusch Pagan Lagranj Çarpanı Testi

Rassal etkiler ile sabit etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağı aşamasında izlenebilecek diğer bir yol ise Breusch Pagan'ın Lagranj Çarpanı testinin uygulanmasıdır. İki yönlü rassal etkiler modelinde,

$$H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_\lambda^2 = 0$$

hipotezinin geçerli olup olmadığı, tek yönlü rassal etkiler modelinde ise,

$$H_{0(A)} : \sigma_A^2 = 0 \quad (\text{veya } H_{0(\lambda)} : \sigma_\lambda^2 = 0)$$

Hipotezinin bir başka deyişle yatay-kesit (veya zaman) varyans bileşenlerinin var olup olmadığını test etmeye yarayan Breusch-Pagan testi karma modelin EKK ile tahmininden elde edilen hatalara Lagranj Çarpanı - Lagrange Multiplier (LM) testiyle gerçekleştirilmektedir. Test sonucunda yatay-kesit birimlerine ait varyans bileşenlerinin sıfır olduğunu ileri süren hipotezin reddedilmesi sonucu veri setinde birimsel etkilerin anlamlı olduğu kabul edilmekte ve dolayısıyla rassal etkiler modelinin oluşturulması gerektiğine karar verilmektedir. Lagranj Çarpanı testi hem birim hem de zaman bazında etkilerin olduğu modele uygulandığı takdirde test istatistiği,

$$LM = \frac{NT}{2T-1} \left(\frac{V'_{EKK} I_N \otimes J_T V_{EKK}}{V'_{EKK} V_{EKK}} - 1 \right)^2 + \frac{NT}{2N-1} \left(\frac{V'_{EKK} J_N \otimes I_T V_{EKK}}{V'_{EKK} V_{EKK}} - 1 \right)^2 \quad (3.18)$$

olarak hesaplanmaktadır (Baltagi, 2001). Formül incelendiğinde LM test istatistiğinin LM1 ve LM2 olacak şekilde iki kısımdan oluştuğu görülmektedir. LM1 test istatistiği tek yönlü rassal etkiler modelinde $H_{0(A)} : \sigma_A^2 = 0$ hipotezinin geçerli olup olmadığını belirlemesi, bir başka deyişle birim bazında etkilerin var olup olmadığını testi için hesaplanan kısımdır. LM2 test istatistiği de aynı şekilde zaman bazında etkilerin anlamlı olup olmadığını testinde kullanılmaktadır ve her iki LM değeri de 1 serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uymaktadır. Dolayısıyla LM1 ve LM2 test

değerlerinin toplamından oluşan LM test istatistiği de 2 serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uymaktadır (Greene, 2003).

3.6.3. Ardışık Bağımlılık (Serial - Temporal Correlation)

Sabit ve rassal etkiler modellerinin tahminlerinin yansız ve etkin olabilmesi için $s \neq t$ için $E \mathbf{u}_{it} \mathbf{u}_{is} = 0$ koşulunun, bir başka deyişle aynı yatay kesit elemanın zaman içindeki hatalarının birbirinden bağımsız olması gerekmektedir. Bu duruma hata terimlerinin ardışık bağımlı (sıra korelasyonlu) olmaması da denilmektedir. Ancak ekonomik modellerde modellenmeyen bir etkinin (ekonomik kriz vs.) gelecek dönemleri de etkilemesi beklendiğinden hataların birbirinden bağımsız olması mümkün değildir. *uit* hata terimindeki ardışık bağımlılığı göz ardı etmek, yapılan tahminlerin yansız ve etkin olmamasına yol açmaktadır. Bu alt bölümde öncelikle hata teriminde ardışık bağımlılık olup olmadığını araştırmak için kullanılan testlerden, daha sonra da ardışık bağımlılık olduğu durumda uygulanması gereken dönüşümlerden bahsedilmektedir.

Literatürde panel veri modellerinde ardışık bağımlılık olup olmadığının araştırılması üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri Burke, Godfrey ve Termayne'nin (1990) çalışmalarını temel alan Baltagi ve Li'nin (1995) çeşitli ardışık bağımlılık düzeyleri için geliştirilmiş eşanlı (joint) testleri, Baltagi ve Wu'nun (1999) zaman dilimleri ardışık olmayan panel veri setleri için geliştirdikleri ardışık bağımlılık testleri, Durbin-Watson test istatistiğini temel alan Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın (1982) çalışması ve yaygın olarak kullanılan Wooldridge'in ardışık bağımlılık testidir. çalışmada sadece AR(1) (Otoregresif – Autoregressive) düzeyinde bir ardışık bağımlılık olup olmadığının araştırılmasında kullanılan test istatistiklerinin hesaplanması üzerinde durulmaktadır (Baltagi, 2005).

3.6.4. Durbin Watson Testi

Yatay kesit regresyon analizinde hatalar arasında ardışık bağımlılık olup olmadığının araştırılmasında kullanılan Durbin-Watson (DW) testinin bir benzeri Bhargava ve diğerleri tarafından 1982 yılındaki çalışmalarında geliştirilmiştir. Bu test

sadece sabit etkiler modelinde GI modelde uit hata teriminde aşağıdaki gibi bir AR(1) sürecinin olup olmadığını test etmektedir:

$$\tilde{u}_{it} = p\tilde{u}_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad , \quad |p| < 1 \quad \text{ve} \quad \varepsilon_{it} \approx IIN(0, \sigma_\varepsilon^2)$$

GI modelde yapılan dönüşüm sonucu Aiterimleri modelden çıktığı için test edilecek hipotez, $H_0 = p = 0$ şeklindedir.

Bu hipotezin kabul edilmesi sonucunda hatalar arasında ardışık bağımlılık olmadığı söylenebilmektedir. GI modelden elde edilen hataları temel alan Durbin-Watson test istatistiği,

$$DW_{p-gl} = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \bar{u}_{it} - \bar{u}_{i,t-1}^2 \right) / \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \bar{u}_{it}^2 \right) \quad (3.22)$$

formülüyle hesaplanmaktadır (Baltagi, 2005) ve 2 civarında olması durumunda ardışık bağımlılık olmadığından söz edilebilmektedir.

3.6.5. Panel Veri Analizinde Yatay-Kesit Birimleri Arasında Bağımlılık (Spatial – Contemporaneous Correlation)

Panel veri analizinde farklı yatay-kesit birimlerine ait hatalar arası korelasyondur ve yatay-kesit birimleri arasında bağımlılık olarak adlandırılmaktadır. Panel veri analizi tahminlerinin tutarlılığı aynı zaman diliminde farklı yatay-kesit birimlerinin birbirinden bağımsız olması durumunda geçerlidir. Zira panel veri ile yapılan analizlerde yatay-kesit birimleri özellikle ülkeler, devletler, bölgeler gibi makroekonomik ve uluslararası etkileşime sahip birimlerden oluşmaktaysa, birbirleriyle bağımlı (farklı yatay-kesit birimlerine ait hataların birbirleriyle ilişkili) olmaları kaçınılmazdır. Yatay-kesit birimleri arasında bağımlılık, örneğin ticaret, faiz oranı, sermaye akımları ya da petrol Şokları gibi tüm ülkeleri etkileyen gözlemlenebilir ve gözlemlenemeyen ortak faktörlerin olması halinde ortaya çıkabilmektedir (Driscoll ve Kraay, 1995).

Ortak faktörlerin yer aldığı, $y_{it} = \lambda_i + B'x_{it} + u_{it}$ modeli incelendiğinde, λ_i tüm yatay-kesit birimlerini etkileyen yukarıda bahsedilen türdeki değişkenlerin etkisini göstermektedir. Ortak etkiyi yansıttığı için yatay-kesit birimleri arasında bağımlılığın

sıfırdan farklı olmasına neden olmaktadır, bu da varyans-kovaryans matrisinin köşegen bir matris olmaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle,

$$H_0 : p_{ij} = \text{Corr}(y_{it}, y_{jt}) = 0 \quad i \neq j \text{ için} \quad (3.23)$$

varsayımının geçerli olup olmadığını aynı t dönemi içinde her bir yatay-kesit birimi için test edilmesi gerekmektedir (Frees, 2004). y_{it} 'nin koşullu varyansı incelenirse aynı zaman diliminde farklı yatay-kesit birimlerine ait kovaryans,

$$\text{Cov}(y_{it}, y_{jt}) = \sigma_\lambda^2 \quad i \neq j \text{ için} \quad (3.24)$$

Şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla yatay-kesit birimleri arasındaki korelasyon aşağıdaki hesaplanmaktadır:

$$\text{Corr}(y_{it}, y_{jt}) = \rho_{ij} = \sigma_\lambda^2 / (\sigma_\lambda^2 + \sigma_u^2) \quad i \neq j \text{ için} \quad (3.25)$$

Birbirinden farklı yatay-kesit birimleri arasında hesaplanan bu korelasyon katsayısının sıfırdan farklı olup olmadığını test etmek için model kurulduktan sonra her bir yatay-kesit birimine ait hataların $(u_{i1}, u_{i2}, \dots, u_{iT})$ sıraları $(r_{i1}, r_{i2}, \dots, r_{iT})$ hesaplanmaktadır. Birbirinden farklı iki yatay-kesit birimi arasında Spearman Sıra Korelasyon katsayısı olarak da adlandırılan Sıra Korelasyon Katsayısı aşağıdaki gibi elde edilmektedir (Frees, 2004):

$$sr_{ij} = \frac{\sum_{t=1}^T r_{it} - T + 1/2 \quad r_{jt} - T + 1/2}{\sum_{t=1}^T r_{it} - T + 1/2 \quad ^2} \quad i \neq j \text{ için} \quad (3.26)$$

Daha sonra ortalama Spearman Sıra Korelasyonu ve kareli sıra korelasyonunun ortalaması $i = 1, \dots, j-1$ ve $j = 2, \dots, n$ e kadar olacak şekilde aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$R_{AVE} = \frac{1}{n} \frac{1}{n-1/2} \sum_{i < j} sr_{ij} \quad , \quad R^2_{AVE} = \frac{1}{n} \frac{1}{n-1/2} \sum_{i < j} sr_{ij}^2 \quad (3.27)$$

$RAVE$ ve R^2_{AVE} değerlerinin büyük olması yatay-kesit birimleri arasında korelasyon olduğunun bir göstergesidir. Hipotez testi aşamasında R^2_{AVE} değeri χ^2

rassal değişkenlerinin ağırlıklı ortalamasından oluşan bir dağılıma uygunluk göstermektedir. Bu dağılım,

$$Q = \frac{4}{5} \frac{T+2}{T-1} \frac{X_1^2}{T+1} - T - 1 + \frac{2}{5} \frac{5T+6}{T-1} \frac{X_2^2}{T+1} - T - 3/2$$

şeklinde tanımlanmakta olup χ_1^2 ve χ_2^2 değerleri sırasıyla $T-1$ ve $TT-3/2$ serbestlik dereceli χ^2 dağılımından elde edilmektedir.

Ülkeler, bölgeler gibi makroekonomik birimlerden oluşan panel veride farklı yatay-kesit birimlerine ait hatalar arasında korelasyon olmasına yol ačan ortak etkileri modele dahil etmenin en basit yolu zamana ait gölge değişkenleri kullanmaktır. Bu yöntem ikişerli olarak yatay-kesit birimlerine ait korelasyonların değer olarak aynı olduğu ve gecikmeli yatay-kesit korelasyonunun sıfır olduğu varsayımlarının geçerli olması durumunda kullanılıştır. Ancak birçok uygulamada bu varsayımların geçerliliğinin sağlanması oldukça zordur (Driscoll ve Kraay, 1995).

Yatay-kesit birimleri arasında bağımlılığı dikkate almanın bir başka yolu ise UGEKK yönteminin kullanılmasıdır. Ancak bu yöntemde de korelasyon matrisinin tutarlı tahmininin elde edilebilmesi için $T \gg N + 1/2$ olması gerekmektedir. Makroekonomik birimlerle yapılan panel veri analizinde ise bu ön koşulun gerçekteşmesi pek mümkün değildir. 3.7. Bölümde, elde edilen sonuçlar analiz edilecektir.

3.7. ARAşTIRMA BULGULARI

Analiz kapsamındaki Borsa İstanbul'un BIST100 endeksinde faaliyet gösteren 55 işletmenin 2008-2014 yılları arasında 7 yıllık verisi olduğu için panel veri özelliği taşımaktadır. Bu verilerin uygulamasında regresyon denklemi kurulmuş ve regresyon denklemi E-Views istatistik paket programı kullanılarak test edilmiştir.

Panel veri, hem kesit hem de zaman boyutunu ihtiva etmesi nedeniyle zaman serisi ve yatay-kesit serisine göre daha avantajlıdır. Bu bölümde önce tüm değişkenlere tanımlayıcı istatistikler sunulacak, daha sonra panel veri analizlerinde uygulama çerçevesinde yatay kesit bağımlılık testleri, panel birim kök testleri, panel eşbütünleşme

testleri, granger nedensellik testleri, birim ve zaman etkilerini gösteren F ve LM testleri ve sabit ve tesadüfi etkili model tahmin sonuçları gösterilecektir.

3.7.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada dikkate alınan değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma, Minimum ve Maksimum kriterleri Tablo 3.1’de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	carpiklik	Jarque-Bera normallik	P-Değeri
NI		1.12E+08	3.50E+09	-1.50E+08	5.77E+08	3.228	2795.694	0.000
CFO	3.80E+08	1.31E+08	4.44E+09	-2.67E+09	7.51E+08	2.580	1770.39	0.000
TAC	-5.2E+07	-7959000	4.65E+09	-2.51E+09	4.30E+08	2.190	31051.76	0.000
SALES	3.41E+09	1.05E+09	4.70E+10	1	5.80E+09	4.021	8486.877	0.000
REC	4.33E+08	1.90E+08	4.43E+09	306000	6.77E+08	2.876	1987.683	0.000
TAS	3.62E+09	1.58E+09	3.19E+10	47493761	5.13E+09	2.312	813.2223	0.000
TEQ	1.70E+09	7.54E+08	1.67E+10	9407278	2.56E+09	2.804	1734.518	0.000
SHARE	3.41E+10	5.34E+09	3.60E+11	6486480	7.00E+10	3.251	2544.331	0.000
B	2.607981	0.088	53.027	0.005	6.115506	4.420	10989.67	0.000
M	19.55681	5.03	311.99	0.14	43.5035	4.295	7410.271	0.000
PPE	3.89E+09	9.21E+08	3.88E+11	3.822	2.05E+10	17.307	1654421	0.000
LEV	0.46929	0.483391	1.038539	0.024241	0.207487	-0.027	5.292434	0.071
TLI	1.92E+09	6.43E+08	2.27E+10	8130672	3.00E+09	2.971	2696.258	0.000
M/B	242.1296	72.25806	8764	0.018226	726.8623	7.196	68271.72	0.000
ΔSales –ΔREC	-5.2E+07	-7959000	4.65E+09	-2.51E+09	4.29E+08	2.189	31127.41	0.000
SIZE	21.1323	21.18001	24.18511	17.67611	1.409538	-0.101	4.34743	0.114
TAC/TAS	0.013708	-0.00768	3.849151	-0.46217	0.234157	11.834	570784.4	0.000
(ΔSales –ΔREC)/TAS	0.091003	0.061494	3.329185	-7.34995	0.502897	-7.815	268436	0.000
PPE/TAS	1.232105	0.763513	70.83784	0.002686	4.001674	14.776	960715.1	0.000
CFO/TAS	0.13245	0.092831	4.247136	-0.39926	0.296155	8.469	174143.9	0.000

Bir sonraki aşamada, ilk olarak hata terimlerini elde etmek amacıyla temel model tahmin edilecektir. Bu nedenle modelin belirleyici testleri ve modelin tahmin yöntemi sunulacaktır.

3.7.2. Temel Model

$$TAC = \alpha + \beta_1 \left(\frac{\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_2 \left(\frac{PPE_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_3 \left(\frac{CFO_{it}}{TAS_{i(t-1)}} \right) + \beta_4 \frac{MV_{it}}{BV} + \varepsilon_{it}$$

Panel veri analizleri, değişkenlerin durağan olup olmadıklarının araştırıldığı birim kök testleri ile başlamaktadır. Birim kökün varlığını test etmek için panel veri seti kullanıldığında yatay kesit bağımlılığının sınanması da önemli bir unsura oluşturmaktadır. Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı reddedilirse 1. nesil birim kök testlerinin kullanılması daha uygun olmakta aksine yatay kesit bağımlılığının geçerli olduğu saptanırsa 2. nesil birim kök testlerinin kullanımı daha tutarlı sonuçların elde edilmesine olanak tanımaktadır. Tablo 3.2, yatay kesit bağımlılığını ölçen çeşitli test sonuçlarını yansıtmaktadır.

Tablo 3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

$TAC/TAS = \alpha_1/TAS + \beta_1(\Delta Sales - \Delta REC)/TAS + \beta_2PPE/TAS + \beta_3CFO/TAS + \beta_4M/B + \varepsilon_{it}$		
Test	İstatistik	Olasılık
Breusch – Pagan LM	3.125	0.103
Pearson LM	0.048	0.641
Pearson CD	1.253	0.198
Friedman LM	4.445*	0.089
Frees Q	0.115	0.471
Asimptotik Kritik Değerler		
%1: 0.292	%5: 0.199	%10: 0.152

Not: Asimptotik kritik değerler yalnızca Frees Q İstatistiği için geçerlidir. *işareti ilgili istatistik değerinin %10 önem düzeyinde durağan olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 3.2’de sunulan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları altı farklı ilişki serisi için yatay kesit birimleri arasında korelasyon ilişkilerinin olmadığını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, yatay kesit bağımlılığının olmadığını ve birim kökün varlığını tespit etmek için 1. nesil birim kök testlerinin kullanılmasının daha uygun olacağını söylemek mümkündür.

Bütün zaman serilerinde olduğu gibi hem zaman hem de yatay kesit analizini bir arada gerçekleştiren panel veri analizlerinde de değişkenler arasında sahte ilişkilere neden olunmaması için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Ekonometri literatüründe serilerin durağan olup olmadığını sınamak için birden fazla birim kök testi vardır. Tablo 3.3, modelde dikkate alınan değişkenlere ilişkin birim kök test bulgularını göstermektedir. Araştırmada birim kök testi, Levin-Lin-Chu (LLC), ImPesaran-Shin (IPS) ve Fisher ADF yöntemleriyle yapılmıştır. Bu testlerden LLC testi, panel veri alanında kullanılmak üzere hazırlanan ilk testlerden olup, paneldeki her grubun birim kök içerip içermediğini analiz etmek için kullanılır. Ancak LLC testinin alternatif hipotezinde otoregresif katsayısının homojen olması sınırlaması bulunmaktadır. Bununla birlikte LLC testinde paneldeki tüm bireylerin birinci dereceden kısmi otokorelasyona sahip olduğu fakat hata sürecindeki diğer parametrelerin bireyler boyunca farklılaşmasına izin verildiği varsayılmıştır. IPS testi ise LLC testinin genişletilmiş bir biçimidir ve kısa dönem dinamiklerinde heterojenite sağlamaktadır. Ayrıca IPS testinde, otoregresif katsayılarının LLC testindeki gibi homojen değil, heterojen olması gerektiği öne sürülmektedir (Gül ve Kamacı, 2011). Dolayısıyla doğrudan iki test arasında karşılaştırma yapmak ve üstünlüklerini görebilmek adına LLC ve IPS testlerinden yararlanılmıştır. Birim kök testi sonuçları iki farklı durağanlık testi için dikkate alınan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda analizler, değişkenlerin tamamının birinci fark düzeylerinde durağan olması ve dolayısıyla bütünleşme düzeylerinin $I(0)$ olduğu dikkate alınarak devam ettirilecektir.

Tablo 3.3. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Levin-Lin ve Chu (LLC) t İstatistiği				
Değişken	t İstatistiği	P-Değeri	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
$TAC_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	-298.448**	0.0000	55	330
$1 / (TAS_{i(t-1)})$	-582.756**	0.0000	55	330
$(\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}) / TAS_{i(t-1)}$	-112.071**	0.0000	55	330
$PPE_{it} / TAS_{i(t-1)}$	-584.657**	0.0000	55	330
$CFO_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	-690.369**	0.0000	55	330
M_{it} / B_{it}	-5.12184**	0.0000	55	330
Im, Pesaran and Shin W-stat(IPS)				
Değişken	t İstatistiği	P-Değeri	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
$TAC_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	-140.812**	0.0000	55	330
$1 / (TAS_{i(t-1)})$	-31.7383**	0.0000	55	330
$(\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}) / TAS_{i(t-1)}$	-15.667**	0.0000	55	330
$PPE_{it} / TAS_{i(t-1)}$	-104.094**	0.0000	55	330
$CFO_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	-77.0826**	0.0000	55	330
M_{it} / B_{it}	1.08364**	0.8607	55	330
ADF - Fisher Chi-square				
Değişken	t İstatistiği	P-Değeri	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
$TAC_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	298.367**	0.0000	55	330
$1 / (TAS_{i(t-1)})$	421.541**	0.0000	55	330
$(\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}) / TAS_{i(t-1)}$	237.658**	0.0000	55	330
$PPE_{it} / TAS_{i(t-1)}$	503.116**	0.0000	55	330
$CFO_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	351.038**	0.0000	55	330
M_{it} / B_{it}	108.038**	0.5351	55	330
PP - Fisher Chi-square				
Değişken	t İstatistiği	P-Değeri	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
$TAC_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	378.108**	0.0000	55	330
$1 / (TAS_{i(t-1)})$	430.93**	0.0000	55	330
$(\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it}) / TAS_{i(t-1)}$	294.331**	0.0000	55	330
$PPE_{it} / TAS_{i(t-1)}$	569.501**	0.0000	55	330
$CFO_{it} / (TAS_{i(t-1)})$	407.934**	0.0000	55	330
M_{it} / B_{it}	145.469**	0.0133	55	330

Not: İlgili testler için hesaplanan test istatistikleri asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak elde edilmiştir.** işareti ilgili değişkenin sırasıyla %1 önem düzeyinde durağan olduğunu yansıtmaktadır.

Her iki testte de hipotezler aşağıdaki gibi kurulmuştur:

H0: Seride bir birim kök vardır.

H1: Seride bir birim kök yoktur.

Tablo 3.3'te görülebileceği gibi analizde kullanılan tüm değişkenler için hesaplanan p değerleri 0.05 kritik değerinden daha küçük olduğundan, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezleri reddedilmiştir. Durağanlık sınamaları sonucunda, modelde kullanılan değişkenlerin tümünün seviyede durağan hale geldiği, yani $I(0)$ olduğu gözükmemektedir. Hem Levin-Lin ve Chu (LLC) ve hem Fisher ADF İstatistiğine göre değişkenler düzey değerinde sabit, sabit ve trend içeren birim kök testleri sonuçlarına göre %1 önem düzeyinde durağandır.

Modelde dikkate alınan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilebilmesi için Pedroni ve Kao eşbütünleşme testlerinden yararlanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Tablo 3.4'te eşbütünleşme test sonuçlarını yansıtmaktadır.

Tablo 3.4. Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

Pedroni Eşbütünleşme Test Sonuçları				
$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---} M_{it}/B_{it}$			$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---}$ $(\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it})/TAS_{i(t-1)}$	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel ν -Statistic	1.53259	0.063	2.317363	0.010**
Panel ρ -Statistic	-2.18085	0.015**	-2.03236	0.021**
Panel PP-Statistic	-10.1149	0.000***	-16.9539	0.000***
Panel ADF-Statistic	0.59918	0.726	-14.774	0.000***
Group ρ -Statistic	1.63217	0.949	1.894992	0.970
Group PP-Statistic	-19.1551	0.000***	-17.914	0.000***
Group ADF-Statistic	-11.2129	0.000***	-8.74637	0.000***
Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları				
$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---} M_{it}/B_{it}$			$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---}$ $(\Delta SALES_{it} - \Delta REC_{it})/TAS_{i(t-1)}$	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Kao-ADF	-2.8142	0.002***	-3.0699	0.001***
Pedroni Eşbütünleşme Test Sonuçları				
$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---} PPE_{it}/TAS_{i(t-1)}$			$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---}$ $CFO_{it}/(TAS_{i(t-1)})$	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel ν -Statistic	0.924894	0.178	0.988255	0.162
Panel ρ -Statistic	0.369525	0.644	-0.12036	0.452
Panel PP-Statistic	-20.9214	0.000***	-5.40031	0.000***
Panel ADF-Statistic	-0.33027	0.371	-3.3122	0.001***
Group ρ -Statistic	5.037005	1.000	3.523728	1.000
Group PP-Statistic	-17.7855	0.000***	-11.4954	0.000***
Group ADF-Statistic	-15.4358	0.000***	-6.76227	0.000***
Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları				
$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---} PPE_{it}/TAS_{i(t-1)}$			$TAC_{it}/(TAS_{i(t-1)}) \text{---}$ $CFO_{it}/(TAS_{i(t-1)})$	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Kao-ADF	-3.4985	0.000***	-6.2632	0.000***

Not: Eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi için kullanılan her iki teste de Barlett Kerneli ve Newey-West bant genişlik kriterlerinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ilişkin optimum gecikme uzunluklarının hesaplanmasında SIC kriteri esas alınmıştır. ** ve *** işaretleri ilgili istatistik değerlerinin sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduklarını yansıtmaktadır. Δ terimi, ilgili değişkene ait fark operatörünü belirtmektedir.

Tablo 3.4'te gösterilen Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçları, ilgili değişkenler arasında eşbütünleşik yani uzun dönemli ilişkilerin geçerli olduğu sonucunu

ortaya koymuştur. Uzun dönemli ilişkilerin elde edilmesi, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkinin olmasının beklenildiğini göstermektedir. Bu doğrultuda Tablo 3.5'te değişkenler arasında sebep – sonuç ilişkilerini yansıtmak amacıyla Granger nedensellik analiz sonuçları yansıtılmaktadır.

Tablo 3.5. Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

Değişken Çifti	Nedensellik Yönü	F İstatistiği
M/B --- CFO/TAS	====	2.1554
CFO/TAS --- M/B	====	2.1354
(Δ Sales – Δ REC)/TAS --- CFO/TAS	→	3.2145**
CFO/TAS --- (Δ Sales – Δ REC)/TAS	====	2.6841
1/TAS --- CFO/TAS	→	3.2251**
CFO/TAS --- 1/TAS	====	2.1540
(Δ Sales – Δ REC)/TAS --- M/B	====	0.2544
M/B --- (Δ Sales – Δ REC)/TAS	====	1.2554
1/TAS --- M/B	====	2.0057
M/B --- 1/TAS	→	3.2114**
TAC/TAS --- PPE/TAS	→	4.5506**
PPE/TAS --- TAC/TAS	→	5.8847**
TAC/TAS --- (Δ Sales – Δ REC)/TAS	→	6.5521***
(Δ Sales – Δ REC)/TAS --- TAC/TAS	→	4.2258**
PPE/TAS --- CFO/TAS	→	3.8001**
CFO/TAS --- PPE/TAS	====	2.6551
TAC/TAS --- CFO/TAS	====	1.9054
CFO/TAS --- TAC/TAS	→	6.5520**
PPE/TAS --- M/B	→	5.0094**
M/B --- PPE/TAS	→	3.5542**
TAC/TAS --- M/B	====	2.0551
M/B --- TAC/TAS	→	6.5587***
(Δ Sales – Δ REC)/TAS --- PPE/TAS	→	4.3558**
PPE/TAS --- (Δ Sales – Δ REC)/TAS	====	1.5549
1/TAS --- PPE/TAS	====	0.9980
PPE/TAS --- 1/TAS	====	1.2054

Not: *** ve ** işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. Analizde serilerin durağan düzeyleri kullanılmıştır. Δ terimi, ilgili değişkene ait fark operatörünü belirtmektedir.

Tablo 3.5'ten izlenebileceği gibi, sistemdeki bazı değişkenler arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki söz konusudur ve bazılarında nedensellik ilişkisi yoktur.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini takiben çalışmanın bu aşamasında, sabit ve tesadüfi etkili model sonuçları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda uygun panel veri modeline karar verilebilmesi için F ve LM testi yapılmıştır. Nedensellik analizinde aralarında herhangi bir sebep - sonuç ilişkisi elde edilemeyen değişkenler de bu aşamadan sonra yapılacak olan analizlere dahil edilmiştir. Bu durumun temel sebebi, bazı değişkenler arasında her ne kadar nedensellik bağı yakalanamamış olsa tahakkuklar model bazında dikkate alınan değişkenler üzerindeki etkilerini görebilmek ve nedensellik bulgularını bir anlamda teyit edebilmek isteğinden ileri gelmiştir. Rassal ve sabit etki modellerinden birini tercih edebilmek için literatürde Hausman (1978) test istatistiği kullanılmaktadır.

Hausman testinde hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır:

H_0 : Rassal etkiler mevcuttur.

H_1 : Rassal etkiler yoktur.

Bu doğrultuda F , LM ve Hausman test sonuçları Tablo 4.6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6. Birim ve Zaman Etkilerini Gösteren F ve LM Test Sonuçları

İlişki	F Testi		LM Testi		Hausman Testi
	Test	İstatistik	Test	İstatistik	
Model	$FBirim$	3.15**	$LMBirim$	24.15***	81.69 (0.0000)
	$FZaman$	2.34**	$LMZaman$	23.15***	
	$FBirim-Zaman$	4.76**	$LMBirim-Zaman$	216***	

Not: Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili test istatistiğinin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler, Hausman test istatistiğine ait olasılık değerlerini yansıtmaktadır.

Birim ve zaman etkilerini gösteren F ve LM testi analiz sonuçları, analizlerde dikkate alınan çeşitli değişken ilişkilerinde farklı birim-zaman etkilerinin geçerli olduğunu göstermiştir. İlaveten Hausman testi doğrultusunda her ilişki grubu için sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Hausman spesifikasyon test istatistiği modelde 81.69 olarak bulunmuştur ve bu test istatistiği olarak model anlamlı çıkmıştır ($p=0.000$). Birim ve zaman etkilerinin tespit edilmesini takiben modelde dikkate alınan değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyebilmek amacıyla sabit etkili modelin tahmin edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 3.7'de sunulmuştur.

İhtiyari tahakkukları elde etmek için hata terimlerini aşağıdaki modeli tahmin ettikten sonra hesaplamak mümkündür.

$$TAC/TAS = \alpha_1/TAS + \beta_1(\Delta Sales - \Delta REC)/TAS + \beta_2PPE/TAS + \beta_3CFO/TAS + \beta_4M/B + \varepsilon_{it}$$

Bahsettiğimiz modelde literatüre göre hata terimleri (ε_{it}) ihtiyari tahakkuklar olarak tanımlanmaktadır. Panel Veri ile elde edilen sonuçlar tablo 3.7’de sunulmaktadır:

Tablo 3.7. Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları

TAC/ TAS_{it-1} = α_1/ TAS_{it-1} + β_1(ΔSales - ΔREC)/ TAS_{it-1} + β_2PPE/ TAS_{it-1} + β_3CFO/ TAS_{it-1} + β_4M/B + ε_{it}			
Değişken	Katsayı	t İstatistiği	(P-Değeri)
1/TAS	7416885***	2.684815	0.0078
SARE/TAS	0.102***	6.391418	0.0000
PPE/TAS	0.002***	2.989808	0.0031
CFO/TAS	-0.836***	-20.1684	0.0000
M/B	0.0004	0.757227	0.4497
Birim Etkisi		Evet	
Zaman Etkisi		Evet	
Modele İlişkin İstatistikler			
R²: 0.886	F: 28.52***(0.000)	DW: 1.82	

Not: *** işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 3.7’de modelin tahmin sonuçları ve bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan katsayıları yer almaktadır. Modelin tanısal test sonuçları, tahminlerin başarılı olduğunu göstermektedir. Modelin bağımlı değişkeni açıklama gücünü gösteren R² (%88) ve F (28.52; sig. %1) değerleri incelendiğinde ise, modelin açıklayıcı gücünün makul seviyelerde olduğu ve modelin kabul edildiği görülmektedir. Araştırmada kurulan modellerde, hata teriminin ardışık değerleri birbiriyle ilişkili olduğunda otokorelasyon sorunu ortaya çıkıp çıkmadığını belirlemek için Durbin-Watson (DW) istatistiğine bakılmaktadır (Gujarati, 2003). Durbin-Watson test istatistiğinin 2’ye yakın (1.82) bir değere sahip olduğu görülmüştür. Bu değer, artık değerler arasında otokorelasyonun olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

3.7.3. Araştırmanın Modelleri

Modeller bahsettiğimiz gibi şu şekildedir:

$$\text{Model 1: } DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Big}_{it} + \beta_2 \text{Size}_{it} + \beta_3 \text{Lev}_{it} + e_{it}$$

$$\text{Model 2: } DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Rota}_{it} + \beta_2 \text{Size}_{it} + \beta_3 \text{Lev}_{it} + e_{it}$$

I) Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Sonraki aşamada, temel modelin hataları, tezin iki hipotezine ilişkin tasarlanan iki modelde, ihtiyari tahakkuklar (DA) olarak kullanılacaktır.

Tablo 3.8. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

$DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Big}_{it} + \beta_2 \text{Size}_{it} + \beta_3 \text{Lev}_{it} + e_{it}$			$DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Rota}_{it} + \beta_2 \text{Size}_{it} + \beta_3 \text{Lev}_{it} + e_{it}$	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Breusch – Pagan LM	6.163 **	0.021	8.124 ***	0.000
Pearson LM	9.164 ***	0.000	10.248 ***	0.000
Pearson CD	5.907 **	0.027	7.102 ***	0.000
Friedman LM	8.254 ***	0.000	6.554 **	0.012
Frees Q	0.255	0.470	0.213	0.472
Asimptotik Kritik Değerler				
%1: 0.292		%5: 0.199		%10: 0.152

Not: Asimptotik kritik değerler yalnızca Frees Q İstatistiği için geçerlidir. ** ve *** işareti ilgili değişkenin sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde durağan olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 3.8’de sunulan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları altı farklı ilişki serisi için yatay kesit birimleri arasında korelasyon ilişkilerinin olmadığını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, yatay kesit bağımlılığının olmadığını ve birim kökün varlığını tespit etmek için 1. nesil birim kök testlerinin kullanılmasının daha uygun olacağını söylemek mümkündür.

II) Durağanlık Testi Sonuçları

Bu modellerde kullanılan serilerin durağan olup olmadığını sınamak için durağanlık testi sonuçları Tablo 3.3’te ki gibi belirlenmektedir. Denetim firması rotasyonu değişkeni ve denetim firması büyüklüğünün kukla değişken oldukları için bu iki değişkene birim kök testi uygulanmamaktadır.

Tablo 3.9. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Levin-Lin ve Chu (LLC) t İstatistiği				
Değişken	t İstatistiği	P-Değeri	Kesit Sayısı	Gözlem Sayısı
DA	-10.2848**	0.0000	55	330
LEV	-13.3988**	0.0000	55	330
SIZE	-3.67866**	0.0001	55	330
Im, Pesaran and Shin W-stat				
DA	-2.37488**	0.0088	55	330
LEV	-3.5103**	0.0002	55	330
SIZE	4.4772**	0.0000	55	330
ADF - Fisher Chi-square				
DA	158.761**	0.0016	55	330
LEV	187.925**	0.0000	55	330
SIZE	57.1539**	0.0000	55	330
PP - Fisher Chi-square				
DA	180.715**	0.0000	55	330
LEV	249.473**	0.0000	55	330
SIZE	82.3919**	0.0000	55	330

Not: İlgili testler için hesaplanan test istatistikleri asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak elde edilmiştir. ** işareti ilgili değişkenin sırasıyla %1 önem düzeyinde durağan olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 3.9, görüldü gibi analizde kullanılan tüm değişkenler için hesaplanan p değerleri 0.05 kritik değerinden daha küçük olduğundan, serilerin birim kök içerdiğini ifade eden H_0 hipotezleri reddedilmiştir, yani $I(0)$ olduğu gözükmemektedir.

III) Eşbütünleşme Test Sonuçları

Modellerde dikkate alınan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilebilmesi için Pedroni ve Kao eşbütünleşme testlerinden yararlanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan Tablo 3.10'da eşbütünleşme test sonuçlarını yansıtmaktadır.

Tablo 3.10. Pedroni ve Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları

Pedroni Eşbütünleşme Test Sonuçları				
DA---BIG			DA---SIZE	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-Statistic	2.667439***	0.004	0.181965	0.428
Panel rho-Statistic	-0.96689	0.167	0.800067	0.788
Panel PP-Statistic	-8.47784***	0.000	-5.05439***	0.000
Panel ADF-Statistic	-3.52165***	0.000	0.674492	0.750
Group rho-Statistic	2.988793	0.999	4.431475	1.000
Group PP-Statistic	-9.26125***	0.000	-4.90437***	0.000
Group ADF-Statistic	-7.67184***	0.000	-2.96682***	0.002
Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları				
DA---BIG			DA---SIZE	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
<i>Kao-ADF</i>	-0.8074	0.209	-4.1839***	0.000
Pedroni Eşbütünleşme Test Sonuçları				
DA---LEV			DA---ROTA	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-Statistic	-3.77137	1.000	1.673092**	0.047
Panel rho-Statistic	2.089282	0.982	0.253432	0.600
Panel PP-Statistic	-5.2700***	0.000	-16.8692***	0.000
Panel ADF-Statistic	-6.24972***	0.000	-1.266	0.103
Group rho-Statistic	4.235748	1.000	3.992819	1.000
Group PP-Statistic	-17.6473***	0.000	-14.1066***	0.000
Group ADF-Statistic	-6.83043***	0.000	-4.80491***	0.000
Kao Eşbütünleşme Test Sonuçları				
DA---LEV			DA---ROTA	
Test	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
<i>Kao-ADF</i>	-3.3487***	0.000	-6.0087***	0.000

Not: Eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi için kullanılan her iki teste de Barlett Kerneli ve Newey-West bant genişlik kriterlerinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ilişkin optimum gecikme uzunluklarının hesaplanmasında SIC kriteri esas alınmıştır. ** ve *** işaretleri ilgili istatistik değerlerinin sırasıyla %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduklarını yansıtmaktadır.

Tablo 3.10'da gösterilen Pedroni ve Kao eşbütünleşme test sonuçları, ilgili değişkenler arasında eşbütünleşik yani uzun dönemli ilişkilerin geçerli olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

IV) Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

Uzun dönemli ilişkilerin elde edilmesi, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin geçerli olmasının beklendiğini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda

Tablo 3.11’de değişkenler arasında sebep – sonuç ilişkilerini yansıtmak amacıyla Granger Nedensellik analiz bulgularını göstermektedir.

Tablo 3.11. Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

Değişken Çifti	Nedensellik Yönü	F İstatistiği
DA --- BIG	→	5.26627***
BIG --- DA	→	2.04575**
LEV --- BIG	→	0.4784
BIG --- LEV	→	0.22111
ROTA --- BIG	→	0.95802**
BIG --- ROTA	→	0.07562
SIZE --- BIG	→	0.15702
BIG --- SIZE	→	0.70573
LEV ---DA	→	7.11593***
DA --- LEV	→	3.25758**
ROTA --- DA	→	3.31545**
DA --- ROTA	→	4.57014**
SIZE --- DA	→	3.25992**
DA --- SIZE	→	8.61706***
ROTA --- LEV	→	5.58713***
LEV --- ROTA	→	0.19893
SIZE --- LEV	→	3.18584**
LEV --- SIZE	→	0.35785
SIZE --- ROTA	→	0.01361
ROTA --- SIZE	→	0.00806

Not: ***ve** işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %1ve %5 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. Analizde serilerin durağan düzeyleri kullanılmıştır.

Tablo 3.11’den izlenebileceği gibi, sistemdeki bazı değişkenler arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki söz konusudur ve bazılarında nedensellik ilişki yoktur.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesini takiben çalışmanın bu aşamasında, sabit ve tesadüfi etkili model sonuçları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda uygun panel veri modeline karar verilebilmesi için *F* ve *LM* testi yapılmıştır. Nedensellik analizinde aralarında herhangi bir sebep – sonuç ilişkisi elde edilemeyen değişkenler de bu aşamadan sonra yapılacak olan analizlere dahil edilmiştir. Bu doğrultuda *F* ve *LM* test sonuçları Tablo 3.12’de sunulmuştur.

Tablo 3.12. Birim ve Zaman Etkilerini Gösteren F ve LM Test Sonuçları

İlişki	F Testi		LM Testi		Hausman Testi
	Test	İstatistik	Test	İstatistik	
Model 1	F_{Birim}	5.26***	LM_{Birim}	42.16***	4.20 (0.121)
	F_{Zaman}	4.25**	LM_{Zaman}	45.71***	
	$F_{Birim-Zaman}$	5.64***	$LM_{Birim-Zaman}$	325***	
Model 2	F_{Birim}	3.99***	LM_{Birim}	62.33***	5.31 (0.085)
	F_{Zaman}	3.18**	LM_{Zaman}	45.17***	
	$F_{Birim-Zaman}$	4.52***	$LM_{Birim-Zaman}$	335***	

Not: Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili test istatistiğinin sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler, Hausman test istatistiğine ait olasılık değerlerini yansıtmaktadır.

Birim ve zaman etkilerini gösteren F ve LM testi analiz sonuçları, analizlerde dikkate alınan çeşitli değişken ilişkilerinde farklı birim-zaman etkilerinin geçerli olduğunu göstermiştir. İlave Hausman testi doğrultusunda her ilişki grubu için rassal etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Hausman spesifikasyon test istatistiği birinci modelde 4.20 ve ikincinde ise 5.31 olarak bulunmuştur ve bu test istatistiği olarak iki modelde anlamlı çıkmamıştır ($p > 0.05$). Birim ve zaman etkilerinin tespit edilmesini takiben modelde dikkate alınan değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyebilmek amacıyla rassal etkili modeller tahmin edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 3.13'te sunulmuştur.

VII) Modellerin Tahmini

Panel Veriyle elde edilen sonuçlar tablo 3.13'te sunulmaktadır:

Tablo 3.13. Rassal Etkili Model Tahmin Sonuçları

Model 1: $DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 Big_{it} + \beta_2 Size_{it} + \beta_3 Lev_{it} + e_{it}$			
Değişken	Katsayı	t İstatistiği	(P-Değeri)
C	0.00007	0.1279	0.8982
BIG	0.00009	3.4879	0.0006***
SIZE	-0.00225	-3.5640	0.0004***
LEV	-0.07923	-130.491	0.0000***
Birim Etkisi	Evet		
Zaman Etkisi	Evet		
Modele İlişkin İstatistikler			
R²: 0.866	F: 332***(0.0008)	DW: 1.86	
Model 2: $DA_{it} = \beta_0 + \beta_1 Rota_{it} + \beta_2 Size_{it} + \beta_3 Lev_{it} + e_{it}$			
Değişken	Katsayı	t İstatistiği	(P-Değeri)
C	0.00008	0.1373	0.8909
ROTA	0.00010	3.6096	0.0004***
SIZE	-0.00236	-3.6532	0.0003***
LEV	-0.08009	-129.148	0.0000***
Birim Etkisi	Evet		
Zaman Etkisi	Evet		
Modele İlişkin İstatistikler			
R²: 0.866	F: 458***(0.0003)	DW: 1.96	

Not: *** işareti ilgili istatistiklerin sırasıyla %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır.

Tablo 3.13'te modellerinin tahmin sonuçları ve bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan katsayıları yer almaktadır. Modellerin tanısal test sonuçları, tahminlerin başarılı olduğunu göstermektedir. Modellerin açıklama gücünü gösteren R² (%86) ve F (332 ve 458; sig. %1) değerleri incelendiğinde ise, modellerin açıklayıcı gücünün makul seviyelerde olduğu ve modellerin kabul edildiği görülmektedir. Tablo 3.13'e göre, işletme büyüklüğü katsayısı her iki modelde de istatistikî açıdan anlamlı ve negatif ve yorumlanabilir düzeyde olup; söz konusu değişkenin teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde negatif yönde etkilemiştir, şöyle ki her iki modelde, işletme büyüklüğü düzeyinde meydana gelen artış, ihtiyari tahakkuklar 0.002 oranında azaltmaktadır. Bu

sonuç, işletme büyüklüğü ihtiyari tahakkukların üzerinde etkilerinin olduğuna ilişkin önemli bir kanıt olarak yorumlanmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre kaldıraç oranı her iki modelde de negatif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Tablo 3.13'te, kaldıraç oranı düzeyinde meydana gelen bir artış, ihtiyari tahakkukların birinci modelde 0.07, ikinci modelde ise 0.08 oranında azaltılmaktadır. Birinci modelde denetim firması büyüklüğünün etkisi ihtiyari tahakkuklar üzerine pozitif etkisi olup ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görünmüştür, diğer ifadeyle denetim firması büyüklüğünün de gelen bir artış, ihtiyari tahakkuklar miktarını artmaktadır ve katsayısı istatistiki olarak yorumlanabilir düzeydedir. İkinci modelde ise denetim firması rotasyonu değişkeni ise istatistiki açıdan anlamlı görünmekte ve bu değişkenin işareti teoride ifade edilen beklenti ile aynı yönde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda söz konusu dönemde denetim firması rotasyonu değerinde meydana gelen artış ihtiyari tahakkuklar değişkenini artmaktadır. Sonuç olarak araştırmanın birinci ve ikinci hipotezi Kabul edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel olarak, muhasebenin amacı işletme veya kuruluşun mali sonuçlar doğuran olay ve işlemlere bağlı verileri düzenli bir şekilde miktar ve tutar olarak toplamak ve bu bilgileri kullanıcıların hedef ve gereksinimlerini göz önüne alarak sınıflandırıp keşfetmek ve ulaştığı sonuçları bilgi kullanıcılarına anlamlı rapor halinde sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda finansal bilgilerin bir takım niteliksel özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Söz konusu niteliksel özellikler UFRS ile uyumlu Türkiye muhasebe standartlarının kavramsal çerçevesinde iki temel niteliksel özellikler başlığı altında Güvenilirlik ve İhtiyaca Uygunluk olarak sıralanmıştır.

Söz konusu kavramsal çerçeveye göre finansal tablolarda yer alan bilgilerin Faydalı olması için güvenilir olması gerekir. Bilgiler hatasız olma suretiyle ve iddia ettikleri şeyleri gerçekten sunmaları şartıyla güvenilirlik kazanırlar. Güvenilirlik, bilgilerin doğruluğu anlamına gelmez. Yargı ve karara dayalı, tahminler içeren bilgiler temel olarak tamamıyla doğru olamaz ama güvenilir olmalıdır. Dolayısıyla amaç, kullanıcılara güvenle kullanabilecekleri bilgiler sunmaktır.

Esas sorun ihtiyaca uygunluk (ilgililik) ve güvenilirlik hususları ile ilgili uygun muhasebe yöntemlerinin seçilmesidir. Güvenilirliği vurgulamak bilgilerin hazırlama sürelerini uzatır, zira bilgiler tekrar kontrol edilmeli ve bilgilerde belirsizlik ve güvensizlik yaratan tahminler yürütmekten çekinmek gerekir. Diğer taraftan ihtiyaca uygunluk olma konusunda, bilgileri hızlı bir şekilde kullanmak söz konusudur ki pek güvenilir değil.

İşletmelerin ve diğer olayların etkisi, nakit veya nakit benzerleri tahsil edildiğinde veya ödendiğinde değil, bu olaylar olduğu zaman tahakkuk ettirilir ve ilgili oldukları mali yılın hesaplarına ve raporlarına dahil edilirler. Tahakkuk esaslı muhasebe temellerine göre işletmenin ekonomik olaylarının ölçülüp ve genelde tahakkuklar şeklinde finansal tablolarda raporlanması gerekmektedir, işletmeler de nakit akış tablosu hariç, tüm finansal tablolar muhasebenin tahakkuk esasına göre düzenler. Tahakkuklar, yönetimin belirlediği ihtiyari tahakkuklar ve ekonomik olarak belirlenmeleri nedeniyle yönetimin belirleyemediği ihtiyari olmayan tahakkuklardan oluşmaktadır.

Bu arada ortaya çıkan bir başka önemli konu şu ki; işletmelerin yöneticileri bazı hususlarda çeşitli amaçlarla kâr yönetimine çalışırlar ve bunu gerçekleştirmek için

tahakkuklardan faydalanırlar. finansal tablolarda sunulan tahakkuklar yöneticiler tarafından manipüle edilir ve güvenilirlikleri konusunda kuşku duyulabilir. Faydalı olması için bilginin güvenilir olması gerekir. Bilgi, önemli hatalar içermiyorsa, önyargılı değilse ve belli bir konuyu makul bir şekilde açıklamış ise güvenilir olduğu kabul edilir.

İşletmelerin raporlanmış mali tabloları için denetim, katma değer sağlamaktadır, zira incelemenin sonucu, mali tabloların içeriğinin güvenilirliğini ve ihtiyaca uygunluk (ilgililik) olduğunu raporlamaktadır. Şimdi bahsedilen önemli husus şu ki yapılan denetimlerin kalitesi ne derecededir? Bu bağlamda, bir çok çalışma yapılmıştır ve denetim kalitesini ölçmek için çeşitli göstergeler sunulmuştur. Ayrıca yapılmış denetimler farklı kalitelerde olduklarından dolayı mali tablolarda sunulan hususların güvenilirliği ve ihtiyaca uygunluk (ilgililik) raporu ve değerlendirmesi sonucu, düşük veya yüksek kaliteli denetimlerin etkisinde kalabileceğini bekleyebiliriz.

Denetimciler, yönetim tarafından muhasebe yöntemlerinin seçiminde etkili olabilirler ve bu yüzden raporlanmış muhasebe bilgilerinin güvenilirliği ve dengeli bir finansal tablosunun sunulmasında etkili olabilirler. sonuç olarak, bağımsız ve yetenekli denetim kurumu sunulan muhasebe hatalarını teşhis edebilir ve hataları düzeltmekte ve güvenilir finansal bilgilerin raporlamasında işletmeni etkileyebilirler. Daha kaliteli bir denetim kurumu, muhasebe yöntemleri hakkındaki yönetimin yorumlarına ve muhasebenin tahakkuklarını değiştirme amacına ve ayrıca kâr yönetiminde etkili olabilir.

Denetim kalitesi konusunda en yaygın açıklamalardan biri DeAngelo (1981) tarafından yapılan tanımdır. O denetim kalitesini şöyle tanımlamıştır: Denetimci tarafından denetimi yapılan şirketin muhasebe sisteminde veya mali tablolarında bir yanlışlığı veya hilenin bulunması ve ayrıca tespit ettiği bu yanlışlığı veya hilenin dürüst bir şekilde raporlanması olarak tanımlanmaktadır. denetim kalitesini etkileyen en önemli faktörlerden, denetim firmasının büyüklüğü ve denetçi rotasyonudur. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de denetim firmalarını iki küçük ve büyük gruba ayırmak mümkündür. Dört büyük firmanın (PWC ,Ersnst & Young, Deloitte ve KPMG) denetim sektöründeki hakimiyetleri ispatlanmış ve bunların dışında kalan firmaları küçük denetim firmaları kapsamında değerlendirmektedir, denetim firması rotasyonu

denetim kalitesini etkileyen başka faktörlerden biridir. Denetçi rotasyonu, bir işletmenin, denetim faaliyetlerini yapan denetçilerinin belirli dönemlerde değiştirilmesi anama gelir. Rotasyon uygulaması ile bir işletmenin sürekli olarak farklı denetçiler tarafından denetlenmesi amaçlanmaktadır.

Denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerinde etkisinin incelendiği bu araştırmanın ana hipotezi, “denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerinde etkisi vardır”, şeklinde oluşturulmuştur. Ancak, literatürde açıklandığı üzere, gerek denetim kalitesinin gerekse tahakkukların güvenilirliği doğrudan ölçülmesi oldukça zordur. Bu nedenle, bu çalışmada, denetim kalitesinin göstergesi olarak, denetim firmasının büyüklüğü (4 büyükler ve diğerleri) ve denetim firmasının rotasyonu, tahakkukların güvenilirliği göstergesi olarak ise, ihtiyari tahakkuklar kullanılmıştır.

Araştırmada denetim firmasının büyüklüğü ve denetim firmasının rotasyonu ile ihtiyari tahakkuklar arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla daha önceki benzer çalışmalardan yararlanılarak iki ayrı regresyon modeli kurulmuştur. Çalışmada hisseleri Borsa İstanbul’da işlem gören ve Bist100 endeksine üye olan 55 işletmenin 2008-2014 yılları arasında 6 döneme ilişkin yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan seriler için yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri yapılmış ve daha sonra kurulan panel veri regresyon modelleri çoklu bağlantılı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarından arındırılarak tahmin edilmiştir.

Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde, öncelikle, Larcker ve Richardson (2004) modeli kullanılarak, ihtiyari tahakkuklar hesaplanmıştır. Daha sonra ise, tahmin edilen ihtiyari tahakkuklar; denetim firması büyüklüğünü (BIG) ve denetim firmasının rotasyonu (ROTA) belirten kukla değişkenleri ve kontrol değişkenleri; toplam aktiflerin doğal logaritması (SIZE) ve finansal kaldıraç (LEV) ile çoklu regresyona tabi tutulmak suretiyle, test edilmiştir.

Tablo 3.13’te modellerinin tahmin sonuçları ve bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan katsayıları yer almaktadır. Modellerin tanısal test sonuçları, tahminlerin başarılı olduğunu göstermektedir. Tablo 3.13’e göre, firma büyüklüğü katsayısı her iki modelde de istatistiki açıdan anlamlı ve negatif ve yorumlanabilir düzeyde olup; söz konusu değişkenin teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde negatif yönde etkilemiştir, şöyle ki her iki modelde, firma büyüklüğü düzeyinde meydana gelen artış, ihtiyari

tahakkuklar 0.002 oranında azaltmaktadır. Bu sonuç, firma büyüklüğü ihtiyari tahakkukların üzerinde etkilerinin olduğuna ilişkin önemli bir kanıt olarak yorumlanmaktadır. Tahmin sonuçlarına göre finansal kaldıraç oranı her iki modelde de negatif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Tablo 3.13'te, finansal kaldıraç oranı düzeyinde meydana gelen bir artış, ihtiyari tahakkukların birinci modelde 0.07, ikinci modelde ise 0.08 oranında azaltmaktadır.

Birinci modelin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Borsa İstanbul pay piyasasında işlem gören şirketlerde denetim firmasının büyüklüğünün ihtiyari tahakkuklar üzerine pozitif etkisi olup ve %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görünmüştür, diğer ifadeyle denetim firması büyüklüğünün de gelen bir artış, tahakkukların güvenilirliğini artmaktadır ve katsayısı istatistiki olarak yorumlanabilir düzeydedir. Dolayısıyla, bu sonuç Türkiye'de de ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmaların (DeAngelo 1981, Becker vd, 1998; Francis vd, 1999; Krishnan, 2003; Cai vd, 2005) sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci modelin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Borsa İstanbul pay piyasasında işlem gören şirketlerde denetim firması rotasyonu ihtiyari tahakkuklar üzerine anlamlı bir şekilde pozitif olarak etkilendiğini ortaya koymaktadır. Diğer ifadeyle denetim firması rotasyonunda gelen bir artış, tahakkukların güvenilirliğini artmaktadır ve katsayısı istatistiki olarak yorumlanabilir düzeydedir, bu değişkenin işareti teoride ifade edilen beklenti ile aynı yönde gerçekleşmektedir. Sonuç olarak araştırmanın birinci ve ikinci hipotezi kabul edilmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanarak; büyük denetim firmaları, diğer firmalara göre daha çok tahakkukların güvenilirliğinin artmasına sebep olacağını öngörebiliriz. Dolayısıyla, Finansal tabloların hazırlanmasıyla sorumlu olan işletme yöneticileri bilgi kullanıcılarına daha güvenilir ve işe yarar bilgiler sağlamaları için büyük denetim firmalarından faydalanmalarını tavsiye edebiliriz. Ancak mali tabloların en çok kullanan grup olan yatırımcılar da şirketlerin denetimcilerini dikkate almaları gerekmektedir, yani şirketlerin hisselerini satın alma anında karar verirken, şirketin denetimini yapan denetim firmaların büyüklüğünü de dikkate almalıdırlar.

Ayrıca elde edilen sonuçlara göre denetim kalitesinin artması doğrultusunda şirketlere denetimcilerinin sürelerini uzatmalarını tavsiye edebiliriz.

Geleceğe yönelik araştırma önerileri:

Bu çalışmada, 12 aylık denetimden geçmiş yıllık veriler kullanılarak analiz yapılmıştır. İleride yapılacak çalışmalarda, ara dönem finansal tablolar kullanılmak suretiyle tahakkukların güvenilirliği uygulamalarının incelenmesi mümkündür.

Türkiye’de, bağımsız denetime tabi olan halka kapalı şirketler sayısının çokluğu da dikkate alındığında, denetim kalitesinin tahakkukların güvenilirliği üzerindeki etkisinin ayrıca incelenmesi de son derece önemlidir.

Yapılacak çalışmaların sektörel olarak ayrı ayrı ele alınmasında fayda vardır. Çünkü her sektörde tahakkukların manipulasyon nedenleri, kaynakları, uygulama stratejileri ve sonuçları farklıdır.

Gelecekte yapılacak araştırmalar için bir başka araştırma konusu da, ilk halka arzlarda, 4 büyükler ve diğerleri arasında denetim kalitesi farklılığı olup olmadığının incelenmesidir.

KAYNAKÇA

- Ağca, A. (2013). "Toplam Tahakkuk Modelleri İle Türkiye’de Kar Yönetiminin Ölçülmesi: İMKB’DE Yer Alan İşletmeler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, EYİ Özel Sayısı, Türkiye.
- Akdoğan N., Tenker N. (1998). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ananth, S & A, Ferdinand and Stephen, E. (2002). "Litigation Risk and Audit Fees: Evidence From UK Firms Cross-Listed on US Markets". *Journal of Accounting and Economics*. Vol 33, 91-115.
- Antle, R., and B. Nalebuff (1991). Conservatism and Auditor-Client Negotiations. *Journal of Accounting Research* 29 (Supplement), 31-54.
- Arsoy, A.P. (13 Şubat 2009). *Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun Kavramsal Çerçeve Projesine Bir Bakış*. (15 Şubat 2009).
- Austin, L. M. ve Bradbury, M. E. (1995). "The Accuracy of Cash Flow Estimation Procedures". *Accounting & Finance*, 35(1), 73- 86.
- Azibi, J., Tondeur, H. and Rajhi, M. (2011). "Auditor Choice and Institutional Investor Characteristics After the Enron Scandal in the French Context". *Int. J. of Economics and Accounting*, 2 (1), 32 - 52.
- Bannister and Wiest (2001). "Earnings Management and Auditor Conservatism: Effects of SEC Enforcement Actions", *Journal of Managerial Finance*, 27(12), 57 – 71.
- Başpınar, Ahmet (2012). "Türkiye’de ve Dünyada Denetim Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış", *Maliye Dergisi*.
- Bauwhede HV, Marleen Willekens (2004). "Evidence on (the lack of) Audit – Audit Market"; *European Accounting Review*, 13(3), 501 – 522.
- Beatty, R. and J. Ritter (1986). "Investment Blinking, Reputation; and the Underpricing of Initial Public Offerings", *Journal of Financial Economics* (October), 213-232.
- Beatty, R.P. (1989). "Auditor Reputation and The Pricing of Initial Public Offerings". *The Accounting Review*, LXIV(4), 693-709.

- Becker, C.L., DeFond, M.L., Jiambalvo, J., & Subramanyam, K.R. (1998). The Effect of Audit Quality on Earnings Management. *Contemporary Accounting Research*, 15(1), 1-24.
- Bell, M., & Pavitt, K. (2000). Analysts and Auditors use Information in Accruals? *Journal of Accounting Research*, 39(1), 45-74.
- Beneish, M. D. (2001). "Earning Management: A Perspective", *Managerial Finance*, No. 27, 3-17, (1): 1-18.
- Benito, A. (2000). Audit Quality: Attributes, Private Safeguards and the Role of Regulation. Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=224593>.
- Biddle, G., Hilary, G. and Verdi, R.S. (2009). How Does Financial Reporting Quality Relate to Investment Efficiency? *Journal of Accounting and Economics*, 48, 112-131.
- Bozkurt, Nejat (1999). *Muhasebe Denetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Bradshaw, Mark T., Scott A. Richardson, and Richard G. Sloan. (2001). Do Analysts and Auditors use Information in Accruals?, *Journal of Accounting Research*, 39 (1), 45-74.
- Brown, Lawrence D. (1988). "Comparing Judgmental to Extrapolative Forecasts: It's Time to Ask Why and When". *International Journal of Forecasting*, 171-173.
- Cameran, Prencipe and Trombetta. (2008). "Earnings Management". *Audit Tenure and Auditor Changes: Does Mandatory Auditor Rotation Improve Audit Quality*.
- Carcello JV, Nagy A.L. (2004). Client Size, Auditor Specialization and Fraudulent Financial Reporting. *Managerial Auditing Journal*, 19, 651-668.
- Carcello, L.and Nagy, A.L. (2004). "Audit Firm Tenure and Financial Reporting", *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 55-69.
- Chambers D, Payne J. (2008). Audit Quality and Accrual Reliability: Evidence from the Pre-and Post-Sarbanes-Oxley Periods. Working Paper; Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1136787>.
- Chambers, D. (2005). Earnings Persistence and the Accrual Anomaly, *Working Paper*, March, 1-38, ssrn.com.

- Chambers, D., Payne, J. (2008)a. Audit Quality and the Accrual Anomaly. Working Paper, Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1136787>.
- Chan, K, Chan, L, Jegadeesh, N. and J. Lakonishok (2006). "Earnings Quality and Stock returns", *Journal of Business, Forthcoming*.
- Chen, F., Hope, O.K., Li, Q., Wang, X. (2011). Financial Reporting Quality and Investment Efficiency of Private Firms in Emerging Markets. *The Accounting Review*, 86 (4), 1255–1288.
- Cheng, Hsiao (2007). "A Genetic Algorithm For Cellular Manufacturing Design And Layout", *European Journal Of Operations Research*, N. 181, 156-167.
- Cheng, M., Dhaliwal, D., Zhang, Y. (2013). "Does Investment Efficiency Improve After the Disclosure of Material Weaknesses in Internal Control Over Financial Reporting?", *Journal of Accounting and Economics*, 56.
- Choi, S. K. and Jeter, D. C. (1992). The Effect of Qualified Audit Opinions on Earnings Response Coefficients. *Journal of Accounting and Economics*, 15, 229-247.
- Clarkson, P. M. (2000). "Auditor Quality and the Accuracy of Management Earnings Forecasts", *Contemporary Accounting Research*, 17(4), 595-622.
- Clinch, G., Sidhu, B. ve Sin, S. (2002). "The Usefulness of Direct and Indirect Cash Flow Disclosures". *Review of Accounting Studies*, 7(4), 383-404.
- Collins, D. W. ve Hribar, P. (2000). Earnings-Based and Accrual-Based Market Anomalies: One Effect or Two?, *Journal of Accounting and Economics*, 29(1), 101-123
- Copley, P. and Doucet, M.S. (1993). The Impact of Competition on The Audit Quality of Governmental Audits. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 12(1), 88-98.
- Das, S., Pandit, SH. (2010). Audit Quality, Life-Cycle Stage and the Investment Efficiency of the Firm. Retrieved from [http:// www.ssrn.com](http://www.ssrn.com).
- Datar, S. G. Feltham and J.Hughes (1991). "The Role of Audits and Audit Quality in Valuing New Issues", *Journal of Accounting and Economics*, 14, (3-49).

- David, R. A. and D. Neu (1993). A note on the - association between audit firm size and audit quality *Contemporary Accounting Research* (Spring), 479–488.
- Davidson, R. and Neu, D. (1993). “A Note on The Association Between Audit Firm Size and Audit Quality”. *Contemporary Accounting Research*, 9(2), 479-488.
- Davis, Soo and Trompeter (2000). "Auditor Tenure, Auditor Independence and Earnings Management", *Working Paper*.
- DeAngelo L.E. (1981). Auditor Size and Audit Quality, *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199.
- DeAngelo, L. (1986). Accounting Numbers as Market Valuation Substitutes: A Study of Management Buyouts of Public Stockholders. *The Accounting Review*, 61(3), 400-420.
- Dechow, P. and Dichev I. (2002) “The quality of accruals and earnings: the role of accruals in estimation error”, *The Accounting Review*, 77, 35-59.
- Dechow, P. Sloan, R.G., & Sweeney, A.P. (1995). “Detecting Earnings Management”. *The Accounting Review*, 70(2), 193-225.
- Dechow, Patricia Mary (1994). “Accounting Earnings And Cash Flows as Measures of Firm Performance: The Role of Accounting Accruals.” *ADissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy (Business)*. University of Rochester.
- DeFond, M. L., and Subramanyam, K. R. (1998). Auditor changes and discretionary accruals. *Journal of Accounting and Economics* (February), 35–67.
- Dopuch, N. & Simunic, D. (1982). *The Competition in Auditing: An Assessment*. Symposium on Auditing Research IV. Urbana: University of Illinois.
- Dönmez, Adnan, Ersoy, Ayten. (2005). “Bağımsız Denetim Firmaları Bakış Açısıyla Türkiye Bağımsız Dış Denetim Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:36.
- Emre Şehsuvaroğlu (2002). ‘Pay Sahiplerinin Korunması ve Tarafsız Denetim’, *İç Denetim Dergisi*, No:5, Sonbahar, 57-58.

- Erdoğan, Melih (2006). *Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Fallatah, Y. (2006). *The Role of Asset Reliability and Auditor Quality in Equity Valuation: A thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Florida Atlantic University*.
- Feltham, G A and J. Pae (1999). "Analysis of the Impact of Accounting Accruals on Earnings Uncertainty and Response Coefficient". *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 199-220.
- Ferdinand, A. Gul, Simon, Y, Jaggi, B. (2009), "Earnings Quality: Some Evidence on the role of Auditor Tenure and Auditors' Industry Expertise", *Journal of Accounting and Economics*, 47, 265–287.
- Ferguson, A. and Stokes, D. (2002). "Brand Name Audit Pricing, Industry Specialization and Industry Leadership Premiums post Big 8 and Big 6 mergers". *Contemporary Accounting Research*, 19, 77- 110.
- Financial Accounting Standards Board (FASB). (1980). Statement of Financial Accounting Concepts No. 2: Qualitative Characteristics of Accounting Information. Norwalk, Connecticut: <http://www.fasb.org/pdf/con2.pdf>.
- Francis J, Micheal S. (2005). "A re-examination of the Persistence of Accruals and Cash Flows". *Journal of Accounting and Economics*; 43, 413-451.
- Francis, J, R., and D. T. Simon (1987). "A Test of Auditor Pricing in the Small Client Segment of the US Market." *Accounting Review* 62,145-157.
- Francis, J. (1984). "The Effect of Audit Firm Size on Audit Prices." *Journal of Accounting and Economics*, 6, 133-151.
- Francis, J. and Micheal S., (2005), "A reexamination of the persistence of accruals and cash flows", *Journal of Accounting and Economics*, 43, 413-451.
- Francis, J. R., and J. Krishnan (1999). Accounting Accruals and Auditor Reporting Conservatism. *Contemporary Accounting Research* (Spring), 135–165.

- Francis, J., and D. Stokes (1986). "Audit Prices, Product Differentiation and Scale Economies: Further Evidence from the Australian Market." *Journal of Accounting Research*, 24, 383-393.
- Francis, J., and E. Wilson (1988). "Auditor Changes: A Joint Test of Theories Relating to Agency Costs and Auditor Differentiation." *Accounting Review*, 63, 663-682.
- Francis, J., Maydew, L.E., & Sparks, H.C. (1999). "The Role of Big 6 Auditors in The Credible Reporting of Accruals". *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 18(2), 17-34.
- Francis, Jennifer; Lafond, Ryan; Olsson, Per M. and Schipper, Katherine (2004). "Costs of Equity and Earnings Attributes". *The Accounting Review*, 79(4), 967-1010.
- Gaver, J., Gaver, K. and Austin, J. (1995). Additional Evidence on Bonus Plans and Income Management. *Journal of Accounting and Economics*, 19, 2-28.
- Geiger, M.A. & Raghunandan, K. (2002). "Auditor Tenure and Audit Reporting Failures". *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 21(1), 67-78.
- Gibbins, M., S. Salterio and A. Webb (2001). Evidence About Auditor-Client Management Negotiation Concerning Client's Financial Reporting. *Journal of Accounting Research*, 39 (3), 535-563.
- Greene, H. William (1993). *Econometric Analysis*, New York: McMillan.
- Guenther, D. (1994). "Measuring Earnings Management in Response to Corporate Tax Rate Changes: Evidence from the 1986 Tax Reform Act". *Accounting Review*, 69, 230- 243.
- Güredin, Ersin (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*. (11. Baskı). İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Güredin, Ersin (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*. (11. Basım). İstanbul: Arıkan Matbaası.
- Habbash, M., (2010). *The Effectiveness of Corporate Governance and External Audit On Constraining Earnings Management Practice in The UK*, Doctor of Philosophy, Durham University, United Kingdom.

- Hay, D.C., Knechel, W.R., Wong, N., (2006). Audit Fees: A Meta-analysis of the Effect of Supply and Demand Attributes. *Contemporary Accounting Research*, 23, 141–191.
- Healy, P. (1985). The Effect of Bonus Schemes on Accounting Decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7(1-3), 85-107.
- Hochberg, Yael. V. (2003). “Venture Capital and Corporate Governance in the Newly Public Firm”, Electronic copy available at:<http://ssrn.com/id474542>.
- Hribar, P. ve Collins, D. W. (2002). “Errors in Estimating Accruals: Implications for Empirical Research”. *Journal of Accounting Research*, 40(1), 105-134.
- Jenkins, D. S., & Velury, U. (2008). Does auditor tenure influence the reporting of conservative earnings? *Journal of Accounting and Public Policy*, 27(2), 115-132.
- Jensen, M. C. and Meckling, W. H (1976). “Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure”. *Journal of Financial Economics*, 3, 305-360.
- Johl, S., Jubb, C. and Houghton, K., (2007), “Earnings management and the audit opinion: evidence from Malaysia”, *Managerial Auditing Journal*, 22(7), 688-715.
- Johnson V.E., Khurana I.K. and Reynolds J.K. (2002). "Audit- firm tenure and the quality of financial Reports”. *Contemporary Accounting Reserch*, 19(4), 637-660.
- Jones, Jennifer (1991). “Earnings Management During Import Relief Investigation”, *Journal of Accounting Research*. No. 2, 193-228.
- Karaibrahimoğlu, Y., (2010). *The Role Of Corporate Governance On Earnings Management: Quarterly Evidence From Turkey*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Kaval, H. (2003). *Muhasebe Denetimi*. Ankara: Yaklaşım Yayınları.
- Kepeçi, Celal, (2004). *Bağımsız Denetim*. İstanbul: Avcıol Yayınevi.
- Kepekçi, C. (2000). *Bağımsız Denetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- King, R. R. and R. Schwartz (1999). Legal penalties - .and audit quality: An experimental investigation *Contemporary Accounting Research* (Winter): 685–710.
- Kothari, S. Leone, A., & Wasley, C.E. (2005). Performance Matched Discretionary Accrual Measures. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 164-198.
- Krishnan, G. V. (2002). “Audit Quality and the Pricing of Discretionary Accruals”, *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 22(1), 109-126.
- Krishnan, G.V. (2003b). “Does Big 6 Auditor Industry Expertise Constrain Earnings Management?”, *Accounting Horizons. Supplement*, 1-16.
- Lai K. (2009). Does Audit Quality Matter More For Firms With High Investment Opportunities? *J. Account. Public Policy*, 28, 33–50.
- Lam, K.C. (1998). *Risk Adjusted Audit Pricing: Theory and Empirical Evidence*, (Ph. D. Thesis). University of Toronto. 5.
- Lam, S. and. Chang S. (1994). “Auditor Service Quality and Auditor Size: Evidence from Initial Public Offerings in Singapore”, *Journal of International Accounting Auditing and Taxation*, 3(1), 103.
- Larcker, D. and Richardson, S. (2004). “Fees Paid to Audit Firms, Accrual Choices, and Corporate Governance”. *Journal of Accounting Research*, 42(3) June Printed in U.S.A.
- Lennox, C. (1999). “Are Large Auditors More Accurate Than Small Auditors”. *Accounting and Business Research*. 29(3), 217-227.
- Lennox, C. (1999b) ‘The Accuracy and Incremental Information Content of Auditreports in Predicting Ankruptcy’, *Journal of Business, Finance and Accounting*, 26, 757–78.
- Li CH.; Song F. M.; and Wong, S. M. L. (2008). “A Continuous Relation between Audit Firm Size and Audit Opinions: Evidence from China”. *International Journal of Auditing*, 12, 111-127.
- Li, Q. (1994). “Financial Reporting Quality and Corporate Investment Efficiency: Chinese Experience”, *Nankai Business Review International*, 1 (2), 197-213.

- Libby, R., and Frederick, D. (1990). "Experience and the Ability to Explain Audit Findings", *Journal Accounting, Auditing and Accountability*, 7(2), 30-49.
- Lys, T. & R. Watts (1994). "Lawsuits Against Auditors". *Journal of Accounting Research*, 32, 65-93.
- Mansi S.A., Maxwell W.F. and Miller D.P. (2004). "Does Auditor Quality and Tenure Matter to Investors? Evidence From the Bond Market". *Journal of Accounting Research*, 42(4), 755-793.
- Melih, E., Nurten, E. (2013). *Denetim*. (2. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesine.
- Menon, K. and Williams, D. D. (1994). "The Insurance Hypothesis and Market Prices." *The Accounting Review*, 69, 327-342.
- Ming, L. (2007). *Corporate Governance, Auditor Choice and Auditor Switch Evidence from China*, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Hong Kong Baptist University.
- Moeller, Robert and Herbert WITT (1999). *Brink's Modern Internal Auditing*, Fifth Edition, John Wiley & Sons, Inc.
- Myers J.N., Myers L.A. and Omer C.T. (2003). "Exploring the Term of the Auditor-client relationship and the quality of Earnings: A case for Mandatory Auditor rotation?". *The Accounting Review*, 78(3), 779-799.
- Nagy A. (2005). "Mandatory audit firm turnover, financial reporting quality, and client bargaining power: the case of Arthur Andersen". *Accounting Horizons*, 19(2), 51-68.
- Nagy, A. (2004). "Audit Firm Tenure and Financial Reporting". *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 55-69.
- Palmrose, V.Z. (1986). "Audit Fees and Auditor Size: Further Evidence". *Journal of Accounting Research*, 24(1), 97-110.
- Richardson SA, Sloan RG, Soliman, MT, (2005). Tuna I. Accrual Reliability, Earnings Persistence and Stock Prices. *Journal of Accounting & Economics*; 39 (3), 437-485.

- Richardson, S. (2006). "Over-investment of Free Cash Flow". *Review of Accounting Studies*, 11 (2-3), 159-189.
- Ruddock, C., Taylor, S. and Taylor, S. (2002). *Non-audit Services and Earnings Conservatism: Is Auditor Independence Impaired?*, University of Technology, Sydney, SSRN Working Paper.
- Sarbanes Oxley Act (25.07.2002. H.R. 3763).
- Schauer, Paul C. (2000). "The Effects of Industry Specialization on Audit Quality: An Examination Using Bid-Ask Spreads". *Journal of Accounting and Finance Research*, 10(1). 76-86.
- Schipper, K. (1989). "Commentary on Earnings Management". *Accounting Horizons*. Vol: 3, 91-102.
- Simunic, D. A., and M. T. Stein (1990). Audit Risk in a Client Portfolio Context. *Contemporary Accounting Research* (Spring), 329–343.
- Sloan, R., (1996), "Do Stock Prices Fully Reflect Information In Accruals and Cash Flows Future Earnings?", *The Accounting Review*, 71, 289-315.
- Sweeney, A. (1994). "Debt Covenant Violation And Managers Accounting Responses", *Journal of Accounting And Economics*, 17(3), 281-308.
- T hoopsamut (2008). "The Relationship Between Audit Committee Characteristics, Audit Firm Size and Earnings Management in Quarterly Financial Reports of Companies Listed in the Stock Exchange of Thailand".
- T.A.Lee, (1986). *Company Auditing*. Van Nostrand Reinhold Yayınevi,
- Tendeloo and Vanstraelen (2005). "Earnings Management and Audit Quality in Europe: Evidence from the Private Client Segment Market".
- Teoh, S. H., Welch, I. ve Wong, T. J. (1998b). "Earnings Management and The Underperformance of Seasoned Equity Offerings". *Journal of Financial Economics*. 50 (1), 63-99.
- Teoh, S.H. & Wong, T.J. (1993). Perceived Auditor Quality and the Earnings Response Coefficient. *The Accounting Review*, 68(2), 346.

- Titman, S. & Trueman, B. (1986). "Information Quality and The Valuation of New Issues". *Journal of Accounting and Economics*, 8(2), 159-172.
- Turner, L. E., and J. H. Godwin (1999). "Auditing, Earnings Management, and International Accounting Issues at the Securities and Exchange Commission". *Working paper*, U.S. Securities and Exchange Commission.
- Walker, P. Lewiss, B. and Casterella, J. (2001). "Mandatory Auditor Rotation: Arguments and Curent Evidence". *Accounting Enquiries*. 10(2), 209-242.
- Wallace, W. (1987). "The Economic Role of the Audit in Free and Regulated Markets: a Review". *Research in Accounting Regulation* 1, 7–34.
- Wallace, W. (2002). "Delay in Accounting Harmonization: Evidence on Auditor Selection and Cost-of-Capital Effects". *Research in Accounting Regulation* 15, 39– 68.
- Wallace, W. (2004). "The Economic Role of the Audit in Free and Regulated Markets: a Look Back and a Look Forward". *Research in Accounting Regulation*, 17, 267–298.
- Watts, R. L. and Zimmerman, J. L. (1983). "Agency Problems, Auditing, and the Theory of the Firm: Some Evidence". *Journal of Law & Economics*, 26 (3), 613-633.
- Watts, R.L & Zimmerman, J.L. (1978). "Towards a Positive Theory of The Determination of Accounting Standards". *The Accounting Review*. LIII(1), 112-134.
- Zhou, J. and R. Elder. 2002. "Audit Firm Size, Industry Specialization, and Earnings Management by Initial Public Offering Firms". *Working Paper*, 91-102.

EKLER

EK 1. SONUÇLAR

Temel model (Pool ya Panel) (hataları elde etmek)

Redundant Fixed Effects Tests

Pool: MODEL1

Test cross-section fixed effects

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	4.767848	(54,215)	0.0000
Cross-section Chi-square	216.513847	54	0.0000

Cross-section fixed effects test equation:

Dependent Variable: TACTAS?

Method: Panel Least Squares

Date: 11/30/15 Time: 22:10

Sample (adjusted): 2009 2014

Included observations: 5 after adjustments

Cross-sections included: 55

Total pool (balanced) observations: 275

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.026674	0.008268	3.226027	0.0014
TASTAS?	5452104.	1672120.	3.260594	0.0013
SARETAS?	0.120829	0.020623	5.858891	0.0000
PPETAS?	0.000424	0.002989	0.141919	0.8873
CFOTAS?	-0.455707	0.035099	-12.98361	0.0000
MB?	-4.89E-06	6.82E-06	-0.716174	0.4745

Temel model (Hausman) (hataları elde etmek)

Correlated Random Effects - Hausman Test
 Pool: MODEL1
 Test cross-section random effects

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	81.691147	5	0.0000

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
TASTAS?	6103086....	4992179.6...	178249660...	0.7925
SARETAS?	0.121701	0.127376	0.000063	0.4745
PPETAS?	0.001445	0.001108	0.000001	0.7551
CFOTAS?	-0.799389	-0.589068	0.000558	0.0000
MB?	0.000008	-0.000002	0.000000	0.1839

Temel model (tahmin) (hataları elde etmek)

Dependent Variable: TACTAS?
 Method: Pooled EGLS (Cross-section weights)
 Date: 11/30/15 Time: 22:14
 Sample (adjusted): 2009 2014
 Included observations: 5 after adjustments
 Cross-sections included: 55
 Total pool (balanced) observations: 275
 Linear estimation after one-step weighting matrix
 White cross-section standard errors & covariance (no d.f. correction)
 WARNING: estimated coefficient covariance matrix is of reduced rank

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.066066	0.009066	7.287464	0.0000
TASTAS?	7416885.	2762531.	2.684815	0.0078
SARETAS?	0.102448	0.016029	6.391418	0.0000
PPETAS?	0.001556	0.000520	2.989808	0.0031
CFOTAS?	-0.835721	0.041437	-20.16836	0.0000
MB?	4.32E-06	5.70E-06	0.757227	0.4497

Effects Specification

Cross-section fixed (dummy variables)

Weighted Statistics

R-squared	0.886713	Mean dependent var	-0.008886
Adjusted R-squared	0.855625	S.D. dependent var	0.173860
S.E. of regression	0.065810	Sum squared resid	0.931146
F-statistic	28.52269	Durbin-Watson stat	1.820151
Prob(F-statistic)	0.000000		

Unweighted Statistics

R-squared	0.737262	Mean dependent var	-0.001343
Sum squared resid	0.962222	Durbin-Watson stat	1.535379

Birinci model (Pool ya Panel) (Big)

Redundant Fixed Effects Tests
 Pool: MODEL2
 Test cross-section fixed effects

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	5.648712	(54,273)	0.0000
Cross-section Chi-square	325.5804	54	0.0000

Cross-section fixed effects test equation:
 Dependent Variable: HATA?
 Method: Panel Least Squares
 Date: 11/30/15 Time: 22:19
 Sample: 2009 2014
 Included observations: 6
 Cross-sections included: 55
 Total pool (balanced) observations: 330

Ikinci model (Pool ya Panel) (rota)

Redundant Fixed Effects Tests
 Pool: MODEL3
 Test cross-section fixed effects

Effects Test	Statistic	d.f.	Prob.
Cross-section F	4.521755	(54,273)	0.0000
Cross-section Chi-square	335.2887	54	0.0000

Cross-section fixed effects test equation:
 Dependent Variable: HATA?
 Method: Panel Least Squares
 Date: 11/30/15 Time: 22:25
 Sample: 2009 2014
 Included observations: 6
 Cross-sections included: 55
 Total pool (balanced) observations: 330

Birinci model (Hausman) (Big)

Correlated Random Effects - Hausman Test

Pool: MODEL2

Test cross-section random effects

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	4.209474	2	0.1219

** WARNING: estimated cross-section random effects variance is zero.

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
SIZE?	0.030208	0.001913	0.000123	0.0108
LEV?	-0.076821	-0.014345	0.002246	0.1874

Ikinci (Hausman) (rota)

Correlated Random Effects - Hausman Test

Pool: MODEL2

Test cross-section random effects

Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	5.314478	2	0.0855

** WARNING: estimated cross-section random effects variance is zero.

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
SIZE?	0.030208	0.001634	0.000124	0.0103
LEV?	-0.076821	-0.014174	0.002246	0.1862

Birinci model (tahmin) (Big)

Dependent Variable: HATA?
 Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)
 Date: 11/30/15 Time: 22:51
 Sample: 2009 2014
 Included observations: 6
 Cross-sections included: 55
 Total pool (balanced) observations: 330
 Swamy and Arora estimator of component variances

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.000071	0.000547	0.127948	0.8982
BIG?	0.000094	0.000026	3.487901	0.0006
SIZE?	-0.002254	0.000631	-3.564017	0.0004
LEV?	-0.079235	0.000607	-130.4912	0.0000

Ikinci model (tahmin) (rota)

Dependent Variable: HATA?
 Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)
 Date: 11/30/15 Time: 22:52
 Sample: 2009 2014
 Included observations: 6
 Cross-sections included: 55
 Total pool (balanced) observations: 330
 Swamy and Arora estimator of component variances

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.000084	0.000583	0.137389	0.8909
ROTA?	0.000108	0.000028	3.609648	0.0004
SIZE?	-0.002368	0.000646	-3.653271	0.0003
LEV?	-0.080094	0.000620	-129.1482	0.0000

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Rasoul ABDI
Doğum Yeri ve Tarihi	İRAN Bonab- 3/02/1979
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İran Azad Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	İran Azad Üniversitesi
Doktora Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce- Farsça
İş Deneyimi	
Projeler	<p>-Dimensions of intellectual capital and its effectiveness on the performance of Iran's steel producing companies: fitting model of Bonits in Iran's northwest steel industry. Jokull journal ISSN:0449-0576. Publication date: July 2013.</p> <p>-Study on Iranians Auditors, Knowledge and Informational Technological Skills. MAGNT Research Report (ISSN 1444-8939).2014.</p> <p>-Measuring Intellectual Capital Based on Bozbura Model. Journal of Applied Business and Finance Researches.2012.</p>
Çalıştığı Kurumlar	İran Azad Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	Abdi_rasool@yahoo.com
Tarih	19.02.2016